

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“ ФАКУЛТЕТ ПО НАЧАЛНА И ПРЕДУЧИЛИЩНА ПЕДАГОГИКА България; София 1574 Бул. „Шипченски проход“ №69 А тел. 02 872 08 93, факс 00359 2 / 872 23 21 www.fnpp.uni-sofia.bg		SOFIA UNIVERSITY ST. KLIMENT OHRIDSKI FACULTY OF PRIMARY AND PRE- SCHOOL EDUCATION Sofia, Bulgaria 1574 Shipchenski prohod Bd. №69 A tel. 02 872 08 93; fax 00359 2 / 872 23 21 www.fnpp.uni-sofia.bg
КАТЕДРА „ПРЕДУЧИЛИЩНА И МЕДИЙНА ПЕДАГОГИКА“		

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

НА

ДИ С Е Р Т А Ц И О Н Е Н Т Р У Д

ЗА ПРИДОБИВАНЕ НА НАУЧНАТА СТЕПЕН

ДОКТОР НА НАУКИТЕ

В ПРОФЕСИОНАЛНО НАПРАВЛЕНИЕ 1.2. ПЕДАГОГИКА
(ТЕОРИЯ И ТЕХНОЛОГИЯ НА СЕМЕЙНОТО ВЪЗПИТАНИЕ)

**П Е Д А Г О Г И Ч Е С К О
О Б Р А З О В А Н И Е Н А
Р О Д И Т Е Л И Т Е**

РАДОСЛАВ ПЕНЕВ

София

2017

Дисертацията е обсъдена и насочена за защита на заседание на катедра „Предучилищна и медийна педагогика“ към Факултет по Начална и предучилищна педагогика на СУ „Св. Климент Охридски“, протокол №7/23.05.2017.

Дисертационният труд е в обем от 413 страници и се състои от увод, шест глави, глобални изводи, заключение и литература.

Дисертационният труд е илюстриран с 45 таблици и 98 диаграми.

Приложенията са в отделно книжно тяло в обем 250 страници.

Библиографията включва 255 заглавия, от които 169 на кирилица, 62 – на латиница и 24 източници от Интернет.

Защитата на дисертацията ще се състои на..... 2017 г. от..... часа в зала .....

Материалите по защита са на разположение в стая 313 във ФНПП, бул. „Шипченски проход“ №69А.

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОД.....	4
ГЛАВА ПЪРВА. ПРОГРАМНА ОРИЕНТАЦИЯ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД И ЕКСПЕРИМЕНТАЛНОТО ИЗСЛЕДВАНЕ.....	6
ГЛАВА ВТОРА. ТЕОРЕТИЧНА ОБОСНОВКА НА ПРОБЛЕМНАТА ОБЛАСТ	15
ГЛАВА ТРЕТА. МЕТОДИКА И ОРГАНИЗАЦИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО	30
3.1. КОНСТАТИРАЩ ЕКСПЕРИМЕНТ: ПРЕДВАРИТЕЛЕН ЕТАП	30
3.2. КОНСТАТИРАЩ ЕКСПЕРИМЕНТ: СЪЩИНСКИ ЕТАП.....	30
3.3. ФОРМИРАЩ ЕКСПЕРИМЕНТ	32
3.4. ЗАКЛЮЧИТЕЛЕН ЕТАП.....	33
ГЛАВА ЧЕТВЪРТА. АНАЛИЗ НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ КОНСТАТИРАЩА ЕКСПЕРИМЕНТ	34
4.1. ПРЕДВАРИТЕЛЕН ЕТАП - ИЗВОДИ, АНАЛИТИЧНИ АКЦЕНТИ, ХИПОТЕЗИ	34
4.2. АНАЛИЗ НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ СЪЩИНСКИЯ ЕТАП НА КОНСТАТИРАЩА ЕКСПЕРИМЕНТ.....	35
ГЛАВА ПЕТА. МОДЕЛ ЗА ПЕДАГОГИЧЕСКО ОБРАЗОВАНИЕ НА РОДИТЕЛИТЕ.	43
5.1. АКТУАЛНОСТ НА ПРОБЛЕМАТИКАТА	43
5.2. КОНЦЕПТУАЛНИ ПОДХОДИ И ОРИЕНТАЦИИ.....	45
5.3. ВИЗИЯ ЗА ОПТИМИЗАЦИЯ НА ВЗАИМОДЕЙСТВИЕТО „ОБРАЗОВАТЕЛНИ ИНСТИТУЦИИ – СЕМЕЙСТВО“	45
5.4. МЕТОДОЛОГИЯ НА ТЕОРЕТИКО - ЕКСПЕРИМЕНТАЛНИЯ МОДЕЛ „КОМПАС ЗА РОДИТЕЛИ“	46
5.5. ОБРАЗОВАТЕЛНО СЪДЪРЖАНИЕ	47
5.6. ТЕХНОЛОГИЯ НА ОБУЧЕНИЕТО	48
5.7. ПРОДУКТИ.....	48
ГЛАВА ШЕСТА. АНАЛИЗ НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ ФОРМИРАЩА ЕКСПЕРИМЕНТ	52
6.1. ПРЕДВАРИТЕЛЕН ЕТАП.....	52
6.2. СЪЩИНСКИ ЕТАП.....	52
6.3. ЗАКЛЮЧИТЕЛЕН ЕТАП: ОЦЕНКА НА МОДЕЛА ОТ ПОТРЕБИТЕЛИТЕ	54
ГЛОБАЛНИ ИЗВОДИ	59
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	74
НАУЧНИ ПРИНОСИ.....	77
ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	80

УВОД

Промените в съвременното общество рефлектират в сферата на образованието и изискват от него ускоряване на хармоничното човешко развитие и пълноценната реализация на личността. Съвременното схващане за образованието го дефинира като перманентен процес за преодоляване на «шоковите тенденции» в обществото чрез реформаторски стратегии, в които основните участници са представителите на местната общност – педагогически специалисти, родители, органи на властта, здравеопазване, социални служби, работодатели и спонсори.

В съответствие с Конвенцията на ООН за правата на децата хуманистичната визия ги възприема като активни и творчески личности, участници в обществения живот: те имат права, а не са собственост на родителите; те имат навици и притежават способности, но също така се нуждаят от защита и ръководство, за да преживеят пълноценно своето детство и станат възрастни, интегрирани в обществото.

Проблемът за личностното формиране на детето изисква търсене на оптимални измерения не само в рамките на организирания образователно-възпитателен процес, но и в семейството като елемент на социалната структура, социална група (еднопосочност и разнопосочност на интересите на семейството и обществото), и преди всичко като възпитателна среда. Възможностите в това отношение са свързани с проявата в него на природната и социалната, индивидуалната и обществената форма на необходимост, чиято диалектика обогатява човечеството с нравствени и естетически ценности. Социализиращата стойност на семейната атмосфера е значима, защото поставя детето в различни по характер взаимоотношения, които, усвоени чрез подражание и идентификация, рефлектират и извън фамилната институция.

Разглеждайки родителите като партньори, европейската образователна стратегия издига тезата за преход от социална обвързаност към приоритетно участие на семейството във възпитателния процес. Съдържанието на позитивното възпитание на децата се определя от техните права, но и от правата на родителите, както и от правото на семейството да получава подкрепа от държавата при изпълнението на своите задължения. Възпитанието на децата е свързано с понятията «сътрудничество» и «взаимодействие между детето и родителите», както и с това, доколко и как родителите възприемат самооценката на детството, осигуряват среда за развитие на способностите, грижа и емоционална топлина, и поставят рамки, в които децата се чувстват сигурни и се развиват по най-добрия начин.

«Позитивното семейно възпитание означава, че родителите трябва преди всичко да се грижат за благополучието на децата и да ги възпитават по такъв начин, че децата да постигнат най-високи резултати в отношенията в семейството, в детската градина и училището, с приятелите и в обществото. Тези резултати се постигат, когато родителите се отнасят към децата с топлина и подкрепа, отделят им много време, разбират потребностите и поведението им, очакват от тях да следват установени правила, поощряват откритото общуване и реагират при нарушаване на дисциплината, обяснявайки възможните последици вместо да прибегват до сурови наказания»¹.

---

¹ Препоръка на Комитета на Министрите на страните, членки на Европейския съюз относно политиката за стимулиране на позитивното семейно възпитание, 2006, с.5.

Качеството на съвременното българско образование зависи до голяма степен от съответствието му с европейския образователен модел, визиращ философията и стратегическите послания на процеса „Учене през целия живот“ - усвояване на редица ключови компетентности, с цел оптимизация на образователните постижения на подрастващите, актуално социално-личностно развитие в периода на детството и перманентна професионална пригодност². Тази актуална мисия е отразена като целева ориентация в „Закон за предучилищното и училищното образование“, в съответствие с Европейската референтна рамка за ключовите компетентности за учене през целия живот, дефинирани като „взаимно зависими знания, умения и нагласи или отношения, необходими за личностното развитие на индивида през целия живот, за изграждането на активна гражданска позиция и участие в социалния живот, както и за пригодността му за реализация на пазара на труда, определени на национално равнище“³ (Допълнителни разпоредби, § 1, 12). Ето защо, „Препоръката на Европейския парламент и на Съвета“ от 18 декември 2006 година акцентира върху насърчаването на участието на всички заинтересовани лица, включително и семейството като социален партньор на образователните институции, за осигуряване на качеството на образованието и обучението⁴.

В този контекст, съвременната визия за ролята и значението на фамилната констелация като възпитателен субект изразява посланието за мисията ѝ на социален еталон в усвояването на ценности, норми и модели на поведение и посредник, филтър, коректив и медиатор между детето и външния свят. Възприемайки непосредственото влияние на семейната среда, детето акумулира устойчив социален опит, който продължава да развива както самостоятелно, така и за дълъг период от време чрез отношенията с родителите си.

Тази специфична отразителност е особено актуална за периода на детството, защото развитието в този възрастов диапазон предполага разширяване на контактите със социалното обкръжение и съответно, на възможностите за пълноценно и разностранно общуване. Налице са нови модели, освен родителите, за подражание и идентификация, процесът на социално научаване се развива в план на опити за моделиране на социалните взаимоотношения. Емоционалните и когнитивните потребности, развитието на самосъзнанието и личността изискват адекватно и значимо присъствие на родителя в света на детето, защото именно в детството социалната ситуация на развитието изразява най-ярко ролята за семейството като основен възпитателен субект.

Това означава, че реализацията на компетентността на педагогическите специалисти, в контекста на взаимодействието «образователни институции - семейство», изисква нови комуникационни стратегии за сътрудничество с родителите, чиято концептуална визия е свързана с оптимизация на възпитателния потенциал на фамилната констелация чрез *педагогическо образование на родителите*.

---

² https://ec.europa.eu/ploteus/sites/eac-eqf/files/journal_bg.pdf Препоръка на Европейския парламент и на Съвета от 23 април 2008 година за създаване на Европейска квалификационна рамка за обучение през целия живот.

³ Закон за предучилищното и училищното образование. www.mon.bg/?h=downloadFile&fileId=8245.

⁴ Препоръка на Европейския парламент и на Съвета от 18 декември 2006, с.8.

ГЛАВА ПЪРВА

ПРОГРАМНА ОРИЕНТАЦИЯ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД И ЕКСПЕРИМЕНТАЛНОТО ИЗСЛЕДВАНЕ

1.1. АКТУАЛНОСТ НА ПРОБЛЕМАТИКАТА

Осъществяването на целите и задачите на съвременното предучилищно образование зависи в определяща степен от съгласуваните усилия на семейството и детското заведение.

Единството на семейно и обществено възпитание създава предпоставки за усвояване на общочовешки ценности, съхраняване и изява на индивидуалността на детето, творческо отношение към динамичната система от дейности в предучилищна възраст. Взаимодействието между детското заведение и семейството е необходимо условие за цялостното развитие на детето, усъвършенстването на системата на предучилищно образование и саморазвитието на семейството като социален и възпитателен феномен.

За съжаление, в практико-приложен аспект взаимодействието „детска градина – семейство“ не се конституира върху познанието за възпитателните ориентации, претенции и житейско-педагогически възможности на съвременните български родители.

→ В МОН е налице липса на интерес към подобни изследвания, за сметка на моментно изведени актуални приоритети, в които ролята на съвременното семейство само се теоретизира, но не се предпоставя като основен възпитателен субект в контекста на процеса „педагогическото образование на родителите“.

→ На практика, формите за сътрудничество с родителите в образователната система и конкретно, в детските градини, се реализират без проучване на интересите и желанията на родителите и „задаване“ на семейството на обществени ориентири за възпитанието на децата, без да се отчитат неговите специфики и възможности като емоционално-личностна възпитателна среда.

→ Тази предпоставена позиция е удобна за много родители и те се стремят да прехвърлят своите възпитателни отговорности върху детските заведения. Същевременно, предположението е, че учителите вече не са основен източник на педагогическа информация.

Това означава, че е налице необходимост от изследване и оптимизация на житейските нагласи и възпитателните ориентации на съвременните родители.

1.2. ТЕРМИНОЛОГИЧНА ОБОСНОВКА НА ПРОБЛЕМАТИКАТА

Възпитателната функция на семейството се опосредства от фамилните отношения, които се отличават с висока емоционална наситеност и интензивност. Първообразът на позитивни и негативни еталони на общуване е фамилната среда, защото именно в нея децата „получават“ своите първи житейски „уроци“ по вербална и невербална комуникация, които се транслират в отношенията с връстниците и възрастните. Качеството на общуването между референтния възрастен и детето изгражда типа (равнището) на привързаност между тях (Дрейкърс 1986; Боулби 2003; Ейнсуърт 1979). Надеждната, амбивалентна или избягващата привързаност става характеристика не само в отношенията между родителите и децата, но впоследствие се транслира в по-широкия кръг отношения, и като проекция – във взаимоотношенията с бъдещите деца.

Актуалността на проблематиката е отправна точка за терминологична обосновка на изследваните феномени, свързана с дефиниране на понятия относно процеса на семейно възпитание и педагогическото образование на родителите.

Фамилна социализация и възпитание

В понятието „фамилна социализация и възпитание“ влагаме смисъл, изразяващ базисната роля на семейството за:

→ Задаване на глобална визия към социума и неговите обществени разновидности в контекста на възприемането му от детето като (бе)опасна среда за обитаване, ценностни ориентации, възможности за просперитет и бъдеща образователна, личностна и професионална реализация;

→ Моделиране на стереотипи на отношения с другите, свързани с поведенческите характеристики на просоциалното и проблемното поведение;

→ Възпитание на характера като социален феномен от гледна точка на приемането и съобразяването с основните потребности на детето;

→ Изграждане на стойностни социални умения.

Модел на родителско поведение

В дефинитивен план, характеризираме понятието като хипотетичен конгломерат, съдържащ и представящ ориентациите и нагласите на родителите, и спецификата на общуването с децата от гледна точка на технологията на възпитателното влияние (позитивни и негативни характеристики, проблеми, алтернативи, възможности за оптимизация).

Формиране на способност за ефективна комуникация

Семантиката на понятието „формиране на способност за ефективна комуникация“ означава взаимно дешифриране на кодовете за общуване чрез умение на родителя да вникне в чувствата на детето и да му помогне да ги разбере, и изрази.

В конкретика, това предполага обучение на детето в: разпознаване на чувствата (емоциите са нещо нормално); изразяване на чувствата (външната изява на емоциите има значение, защото тя може да бъде неуместна или уместна и съответно, болезнена или не за другите).

Педагогическо образование на родителите

Основният принцип, определящ актуалността на педагогическото образование е този, че родителите са първите и най-влиятелни възпитатели на своите деца.

„Педагогическо образование на родителите“ означава обучение на родителите как да възпитават децата си.

→ Педагогическото образование на родителите е систематично провеждана и теоретично обоснована програма (групов и индивидуален варианти) за предаване на знания и формиране на съответстващи представи и умения у участниците в различни области на семейното възпитание.

→ Образователната философия в работата с родителите акцентира върху личностното формиране на детето чрез оптимизиране на тяхната житейско-педагогическа култура. Основната характеристика на образователния процес е интеракцията, която впоследствие трябва да се транслира във взаимоотношенията “родител-дете”.

→ Целева интерпретация - реализацията на методи, средства и в крайна сметка, на адекватен модел на родителско поведение, визира промяната в отношението към детето и хуманизиране на житейските възпитателни ориентации, чрез усвояване на умения за

съпреживяване (емпатия), предвиждане на реакциите (антиципация) и позитивна нагласа за преодоляване на негативизма към децата.

Ето защо, проучването и характеристиката на житейско-възпитателните нагласи и ориентации на съвременното семейство са от съществено значение за последващ процес на педагогическо образование на родителите, в контекста на усвояване на ефективни технологии за позитивно общуване с децата и оптимизация на фамилния възпитателен потенциал.

1.3. КОНЦЕПТУАЛНИ ПАРАМЕТРИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Цел на дисертационния труд

Разработване и апробация на теоретико-експериментален модел за педагогическо образование на родители.

Обект на дисертационния труд

Адекватните условия, потенциалните възможности и интерактивните технологии за провокиране и стимулиране на отговорното родителство, и позитивното семейно възпитание.

Предмет на дисертационния труд

Значението и ролята на педагогическото образование на родителите като форма, технология и тематика за оптимизация на взаимодействието «детска градина – семейство».

Основни задачи на дисертационния труд

- 1. Проучване на реалното състояние във взаимодействието «детска градина – семейство».*
- 2. Проучване на условията, възможностите и технологиите за оптимизацията на взаимодействието «детска градина – семейство».*
- 3. Стимулиране на отговорното родителство и позитивното семейно възпитание чрез апробация на теоретико-експериментален модел за педагогическо образование на родители.*
- 4. Извеждане на позитивите на теоретико-експерименталния модел за педагогическо образование на родители с цел доказване на неговата актуалност и мултипликацията му като стратегия, концепция и практико-приложна реализация в социално-педагогическата система.*

1.4. КОНЦЕПТУАЛНИ ПАРАМЕТРИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Цел на изследването

→ Проучване и обогатяване на житейско-педагогическата култура на съвременното българско семейство с деца от предучилищна възраст.

Обект на изследването

Състоянието и перспективите в ориентациите на фамилната констелация за сътрудничеството с детската градина, системата на предучилищното образование, развитието в детството, възпитателните интеракции с децата, конфликтността и агресивните прояви в предучилищна възраст, готовността и подготовката за училище.

Предмет на изследването

Възможностите за стимулирането на позитивното родителство като фактор, процес на развитие и възпитателна система за ефективно влияние, превенция на проблемното поведение и стимулиране на общуването «родители – деца».

Хипотетични конструкции

→ *Оптимистичен вариант*

Педагогическото образование ще допринесе за изграждане в родителите на «педагогическа антиципация» към възпитателните феномени и парадокси - *позитивна способност за мислено изпреварване (предвиждане) на възпитателната дейност като ситуации и взаимоотношения с децата, средства и технологии на реактивност.*

Този хипотетичен вариант конституира високото равнище на взаимодействието „детска градина – семейство“, в което родителите участват отговорно и инициативно в живота на детската градина, активно търсят и получават от педагогическия екип информация за развитието на децата и възможностите за позитивно възпитателно влияние.

→ *Песимистичен вариант*

Системата от формиращи проекции в теоретико-експерименталния модел няма да допринесе за повишаване на педагогическата култура на съвременното българско семейство и голяма част от родителите ще останат на позицията „педагогически градиент“ – *визия за превъзходството над детето от гледна точка на собствените по-високи интелектуални възможности и личностни качества, и правото за упражняването им.*

Този хипотетичен вариант negliжира просперитета във взаимодействието „детска градина – семейство“ в контекста на нежелание на родителите за участие в живота на детската градина, високо самочувствие от собствените педагогически познания и стремеж за прехвърляне на възпитателните отговорности върху педагогическия екип.

→ *Адитивен вариант*

Образователната и технологична реализация на теоретико-експерименталния модел за педагогическо образование на родителите ще създаде предпоставки за изграждането на «педагогическа рефлексия» - *осъзнаване и осмисляне на възпитателните феномени и преодоляване на комуникативните проблеми между родителя и детето чрез отношения на доверие, вникване в поведението, изслушване, разбиране, съпреживяване, сътрудничество, стимулиране на инициативата, самостоятелността и индивидуалността, градивни насоки за адекватно поведение и дейности.*

Този хипотетичен вариант реализира адекватно равнище на взаимодействието „детска градина – семейство“, в което педагогическият екип създава условия и възможности за участие на семейството в живота на детската градина и повишаване на педагогическата култура на родителите чрез иновативни форми за сътрудничество и като проекция, оптимизация на фамиленото възпитателно влияние.

Основни етапи и задачи на изследването

I. Аналитичен етап.

1. Теоретична интерпретация и обосновка на проблемната област.

II. Предварителен етап на констатиращия експеримент.

2. Проучване визията на съвременното българско семейство за взаимодействието с детската градина.

3. Проучване отношението на родителите към възможностите за оптимизиране на регламентацията на българската образователна система и конкретно, на предучилищното образование.

III. Същински етап на констатиращия експеримент.

4. Диагностика на спецификата на агресията в предучилищна възраст – прояви, адресати, хронология, мотивация на децата, фактори, равнище на преднамереност и реактивност.

5. Характеристика на възпитателните ориентации и интеракции на съвременните родители с деца от предучилищна възраст.

6. Проучване отношението на родителите към феномена «агресия» в детството и влиянието на семейството, средствата за масова комуникация и връстниците за провокиране и (или) превенция на агресивните прояви.

7. Извеждане на съответствия между моделите на родителско поведение и наличието (липсата) на прояви на агресия при децата чрез сравнителен анализ на резултатите на две равнища – като глобална характеристика и като индивидуални профили на взаимоотношенията.

8. Проучване ориентацията на семейството към феномените „готовност“ и „подготовка“ за училище.

IV. Предварителен етап на формиращия експеримент.

9. Съвместяване на диагностични и формиращи проекции на изследването в процеса на провеждане на констатиращия експеримент.

10. Разработване на теоретико-експериментален модел за педагогическо образование на родители.

11. Презентация на тематичната рамка на модела пред потребителите с цел набиране на мнения, оценки и детайлизация на образователното съдържание.

V. Същински етап на формиращия експеримент.

12. Аprobация на модела - обучение на педагогически специалисти и студенти в реализацията на образователното съдържание при сътрудничеството със семейството.

13. Аprobация на модела - педагогическо образование на родители.

14. Аprobация на модела - превенция на агресивните прояви в детската градина и семейството, основа за обучение на родители, учители и студенти, и мултипликация към децата.

VI. Заключителен етап на изследването.

15. Оценка на тематичното съдържание и обучителната технология на модела от потребителите.

Очаквани резултати

1. *Повишаване на житейско-педагогическата култура и практико-приложните умения за ефективно възпитателно влияние на съвременните родители с деца от предучилищна възраст.*

2. *Усвояване на компетенции от педагогическите специалисти и студентите, бъдещи учители, за реализация на тематиката и технологията за педагогическо образование на родителите в контекста на адекватно и ефективно взаимодействие със семействата.*

3. *Оптимизация на стратегическите, технологичните и съдържателни приоритети във взаимодействието „образователни институции – семейство“ чрез аprobацията на теоретико-експериментален модел за педагогическо образование на родители.*

1.5. СХЕМАТИЧНИ ПАРАМЕТРИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Представената схема отразява предполагаемата динамика в реализацията на диагностичните и формиращи проекции на експерименталното изследване.

1.6. ПРАКТИКО-ПРИЛОЖНА НАСОЧЕНОСТ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Практико-приложната насоченост на изследването диференцира схематичната интерпретация като етапи и параметри, локация, целеви групи и методи за проучване на ориентациите, и обучение на целевите групи, конкретизирани спрямо задачите на констатиращия и формиращия експерименти.

Практико-приложна насоченост на изследването: Констатиращ експеримент

Таблица №1

Етапи и параметри	Локация	Хронология	Целеви групи (участници) и количествени характеристики	Методи за изследване на ориентациите и обучение на целевите групи
А.1. Констатиращ експеримент - Предварителен етап				
1. Визия на семейството за взаимодействието с детската градина.	31 детски градини в България	05.2010 – 09.2012	- 4251 родители на деца от предучилищна възраст.	- Анкета: Форми на взаимодействие, източници на педагогическа информация, актуални проблеми на развитието в предучилищна възраст. - Наблюдение и беседа при попълване на анкетните карти.
			- Анкетъори: 265 детски учители. - Координатори: 31 директори на детски градини; 3 областни експерти по предучилищно образование; 2 педагогически съветници; 10 студенти.	- Тренинг на координаторите и анкетъорите в реализацията на инструментариума.
2. Отношение на родителите към възможностите за оптимизиране на регламентацията на предучилищното образование.	54 детски градини в България	05.2011 – 10.2012	- 5450 родители на деца от предучилищна възраст.	- Анкета: Ориентации към текстове в проект на «Закон за предучилищното и училищното образование». - Наблюдение и беседа при попълване на анкетните карти.
			- Анкетъори: 355 детски учители. - Координатори: 54 директори на детски градини; 3 областни експерти по предучилищно образование; 2 педагогически съветници; 12 студенти.	- Тренинг на координаторите и анкетъорите в реализацията на инструментариума.

А.2. Констатиращ експеримент - Същински етап				
1. Специфика и динамика на агресията в предучилищното детство.	71 детски градини в България	09.2008 – 10.2013	- 6039 деца от предучилищна възраст. - 523 детски учители – експертни оценки на проявите на конфликтност и агресивност.	- Наблюдение на проявите на агресия. - Експертна оценка – Протокол №1: Индивидуални различия. - Тренинг на експертите в реализацията на инструментариума.
			- Координатори: 71 директори на детски градини; 3 областни експерти по предучилищно образование; 42 студенти; 1 педагогически съветник.	- Тренинг на координаторите в реализацията на инструментариума.
2. Характеристика на житейските и възпитателните ориентации и интеракции на родителите.	71 детски градини в България	05.2010 – 10.2013	- 9146 родители на деца от предучилищна възраст.	- Анкета: Житейски и педагогически ориентации и интеракции. - Наблюдение и беседа при попълване на анкетите.
			- Анкетъори: 426 детски учители. - Координатори: 71 директори на детски градини; 3 областни експерти по предучилищно образование; 42 студенти.	- Тренинг на координаторите и анкетъорите в реализацията на инструментариума.
3. Отношение на родителите към феномена «агресия» в детството.	71 детски градини в България	05.2010 – 10.2013	- 9146 родители на деца от предучилищна възраст.	- Анкета: Ориентации към спецификата на «предучилищната агресия». - Наблюдение и беседа при попълване на анкетите.
			- Анкетъори: 426 детски учители. - Координатори: 71 директори на детски градини; 3 областни експерти по предучилищно образование; 42 студенти.	- Тренинг на координаторите и анкетъорите в реализацията на инструментариума.
4. Индивидуални профили на конфликтност и агресивност.	6 детски градини в България	09.2008 – 10.2013	- 15 деца от предучилищна възраст с висока степен на агресивност. - 30 детски учители и 1 педагогически съветник – експертни оценки - профили на конфликтност и агресивност, и отношения с родителите.	- Наблюдение на проявите на агресия. - Експертна оценка – Протокол №2: Индивидуални различия и групова динамика. - Тренинг на експертите в реализацията на инструментариума.
5. Ориентация на семейството към феномените „готовност“ и „подготовка“ за училище.	71 детски градини в България	05.2010 – 10.2013	- 9146 родители на деца от предучилищна възраст.	- Анкета: Подготовка и готовност за училище в детската градина и семейството. - Наблюдение и беседа при попълване на анкетите.
			- Анкетъори: 426 детски учители. - Координатори: 71 директори на детски градини; 3 областни експерти по предучилищно образование; 42 студенти; 1 педагогически съветник.	- Тренинг на координаторите и анкетъорите в реализацията на инструментариума.

Практико-приложна насоченост на изследването: **Формиращ експеримент**

Таблица №2

Етапи и параметри	Локация	Хронология	Целеви групи (участници) и количествени характеристики	Методи за обучение и диагностика на ориентацията на целевите групи
В. Формиращ експеримент				
В.1. Предварителен етап				
1. Единство на диагностични формиращи проекти.	Детски градини. ФНПП	2008 – 2013	- Директори, учители, педагогически съветници, студенти.	- Оптимизиране на компетенциите чрез тренинг на целевите групи в реализацията на диагностичния набор на констатиращия експеримент.
			- Родители на деца от предучилищна възраст.	- Оптимизиране на житейско-педагогическата култура чрез експериментални ситуации на беседи и дискусии при попълване на анкетите.
2. Разработване на теоретико-експериментален модел за педагогическо образование на родителите				
3. Презентация на модела пред потребителите.	Детски градини. ФНПП	11.2012 – 02.2013	- 95 директори на детски градини. - 376 детски учители.	- Експертна оценка на концепцията и тематиката на модела.
В.2. Същински етап				
1. Апробация на модела – обучение на педагогически специалисти и студенти.	Детски градини. ФНПП НЦПК ПС	2008 – 2012	- 2543 директори на детски градини; 5624 детски учители; 4 педагози на детски ясли; 10 медицински работници; 2850 студенти и специализанти.	- Интерактивен тренинг: Анализ на ситуации; Обсъждане на казуси; Беседи; Ролеви игри; Дискусии.
2. Апробация на модела – педагогическо образование на родители.	Детски градини. ФНПП	2008 – 2012	- 936 родители на деца от предучилищна възраст.	- Интерактивен тренинг; Анализ на ситуации; Обсъждане на казуси; Беседи; Ролеви игри; Дискусии.
3. Апробация на модела – превенция на агресивните прояви в детската градина и семейството.	Детски градини. ФНПП	2011 - 2013	- 223 деца от предучилищна възраст. - 8 детски учители.	- Интерактивен тренинг: игрово-познавателни ситуации с 5-7 годишни деца.
			- 221 студенти. - 186 родители – студенти.	- Тренинг на студенти: интервю с деца; образователни филми. - Тренинг на родители – студенти: интервю с децата им; образователни филми.
С. Заключителен етап: Оценка на тематичното съдържание и обучителната технология на модела от потребителите				
<p><i>В този етап участват всички посочени целеви групи в етап В.2.</i></p> <p><i>Варианти за оценяване:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Специфична оценка на образователното съдържание и технологията на обучение чрез предоставяне на възможности за самооценка на компетенциите на обучаемите, придобити в резултат на процеса на педагогическо образование. - Конкретни оценки на теми, упражнения и подкрепяща информация. - Глобална оценка на тематиката и технологията на обучение. 				

ГЛАВА ВТОРА

ТЕОРЕТИЧНА ОБОСНОВКА НА ПРОБЛЕМНАТА ОБЛАСТ

2.1. СПЕЦИФИКА НА ФАМИЛНАТА КОНСТЕЛАЦИЯ КАТО СОЦИАЛИЗИРАЩ ФАКТОР И ВЪЗПИТАТЕЛНА СРЕДА

2.1.1. СОЦИАЛИЗИРАЩИ ВЪЗМОЖНОСТИ НА СЕМЕЙСТВОТО

Характеристика на фамилната социализация

Социализацията е процес и резултат на усвояване от индивида на ценностите, обичаите, ролите и очакванията на дадена култура или социална група.

Чрез нея индивидът се адаптира към средата, усвоява социални умения и се научава да установява, поддържа и променя наличните идентичности, преобразувайки себе си и света.

Ефективността на социализацията зависи от: конкретиката на социума и смяната на социалната ситуация на развитието; характерът на отношенията с посредниците на социализацията - родители, родственици, членове на племе, община, етнос, раса, социална прослойка, средства за масова комуникация, образователни институти; «Аз-концепцията» - своеобразен филтър за избирателно възприемане на въздействията от средата.

В контекста на семейната социализация трудностите в предаването на културните ценности са обусловени както от устройството на обществото, така и от организацията на самото семейство. Разнородната социална структура, непостоянството и “размитостта” на ценностите в съвременното общество оказват изключително силен натиск върху семейството и затрудняват процеса на междупоколенна трансмисия.

Съвременното културно многообразие усложнява и същевременно, актуализира ролята на семейството като посредник във възприемането на света от детето.

От друга страна, налице са „собствено фамилни“ компоненти, които оказват многостранно влияние върху социализацията и възпитанието на децата: структура (тип) на семейството; функции на семейството; стил на социализация и промяна в методите на възпитание; културни традиции и жизнени ценности на семейството; полово-ролева диференциация на родителството; взаимоотношения в семейството; образование на родителите и отношение към ценността на образователната система; социален статус на семейството; специфика на професионалната ангажираност на родителите.

Основни подходи за интерпретация на семейството като социализиращ фактор и възпитателен субект

Фамилната констелация е динамична социална система със свои структурни закони, компоненти и правила, която не само взаимодейства със социалната среда, но същевременно се развива в рамките на собствен жизнен сценарий – последователност от събития, периоди на кризи и стабилни взаимоотношения между членовете на семейството.

Анализът и групирането на подходите за интерпретация на фамилната констелация като социална група и възпитателен субект са базирани върху следните показатели: отношения между обществото и социалния организъм „семейство“; специфика на взаимовръзките на семейството с други социални институции; роля на индивидите за прогрес (регрес) на семейната институция и като проекция, на обществото; комуникация и интеракции в субсистемите на семейната общност; възпитателни възможности на семейството за формиране на личността.

В този контекст, визията за семейството като социализиращ и възпитателен фактор се интерпретира в рамките на различни теории и концепции:

Първа група: Семейството функционира и се развива самостоятелно без връзка с другите системи на обществото: Теория на размяната - всеки индивид търси възнаграждение и се стреми да избегне загубата чрез социално признание в сферата на взаимоотношенията с другите хора, конкретно в отношенията “родители - деца” и между съпрузите; Интеракционизъм - семейството се разглежда като единица от взаимодействащи личности, като жива функционална система; Психоаналитичен подход – в основата на развитието лежи принципа за зависимост на периодите в него от детския опит, интериоризиран в личността на възрастния под формата на безсъзнателни образи, които определят по-нататъшните взаимоотношения с другите хора; Транзакционно-аналитичен подход - семейството се разглежда като конструктивна група, в която всеки човек трябва да осигурява вътрешен ред и да принадлежи към груповата сплотеност на членовете, като едновременно с това се стреми да разкрива своята индивидуалност;

Втора група: Семейството е социален и възпитателен институт, който се управлява от обществените изисквания и обществената система за възпитание: Личностен социалнопсихологически подход - семейството се разглежда като малка динамична група, зависима от социалната структура на обществото и като поле на конвергенция между членовете си; Системни теории - семейството е форма на социална организация и информационната култура е мерило за неговото равнище, т.е тези семейни членове, които са по-информирани и умеят да общуват в рамките на системата, ще съумеят по-бързо да задоволят потребностите си и реализират целите си; Еко-системен подход - основен процес в семейството е потреблението, ударението пада върху благополучието и благосъстоянието на семейните членове, като основа за стандарт на живота на цялото общество; Ситуационен подход - семейната ситуация е разновидност на социалната и се представя като единство на стимули в рамките на семейния цикъл, които са обединени в зависимост от личността и обекта, служещ за отправна точка на конкретно разглежданата ситуация; Марксистки подход - семейството се разглежда като подсистема на обществото, клетка, която участва в неговото биологично и социално възпроизводство, и като институт, управляван от обществените изисквания;

Трета група: Семейството и семейното възпитание се намират в интеграция и равновесие с другите социални структури и възпитателни институции: Структурно-функционален подход - семейството е обект на интегрално изследване от гледна точка на взаимоотношенията му с другите институции (социализация), функциите на семейните субсистеми (разпределение на труда между половете), взаимоотношението между семейството и личността (следствията от личностното развитие на детето в резултат на семейните функции); Институционален подход - семейството е една от многото обществени институции, чиито основни функции са биологичната и социализиращата; Теория на конфликта - семейният конфликт има парадоксален характер, неговата социална природа се определя от конкретните характеристики на отделните семейства; Между-дисциплинарни теории за изследване на семейството - семейната структура е полузатворена система (и зависима, и не, от другите системи), в която всеки член заема определена позиция и има определени роли, които са специфични и се определят от културата на семейната система; Екологичен подход - на практика, реализацията на възпитателните идеали на групи, партии, организации, религии, други институции и на обществото като цяло, се “пречупва” през спецификата на семейните ценности, традиции и възпитателна идеология.

2.1.2. ЗАКОНОМЕРНОСТИ И СПЕЦИФИКИ НА РАЗВИТИЕТО В ДЕТСТВОТО И ВЛИЯНИЕТО НА СЕМЕЙСТВОТО

2.1.2.1. Развитието в предучилищна възраст и приоритети на семейното възпитание

Предучилищният период е не само помощна хронология към конституирането и изявата на човешката индивидуалност, чиято основна цел е реализацията на приемствеността в образователните степени. Той е смислово и съдържателно изразена самоценна реалност, в която детето изявява и развива неповторимостта си като творческо светогледно отношение и присъствие, изразяващо се чрез феномена „индивидуален стил на дейност и поведение“.

Това е възрастта на фактическото начало във формирането на личността, определящо се от ценностните ориентации, социалните роли и начина на поведение на родителите.

Основни задачи на семейното възпитание в предучилищна възраст

√ Създаване на условия и предпоставки за въвеждане и ориентиране на детето в средата, възприемане на семейната общност и солидаризиране с целите ѝ.

√ Първоначално овладяване на моралните и правни норми на обществото – знания, умения и навици за просоциално поведение.

√ Формиране на базисна ценностна система чрез приобщаване към националните и общочовешки ценности.

√ Продуциране на хуманност и алтруизъм към другите хора чрез предимствата на семейството като емоционално-личностна среда.

√ Приемане самоценността на предучилищното детство и стимулиране на индивидуалността и творчеството в опознаването на света.

√ Развитие на самосъзнанието от индивидно към личностно чрез изграждане на представа за процеса на развитие като физическа, когнитивна и емоционално-ценностна идентичност, и самоутвърждаване в социума.

√ Създаване на условия за пълноценно физическо и здравно-хигиенно развитие.

√ Изграждане на позитивно отношение към знанията (образованието).

Акценти в реализацията на задачите

Стимулиране на когнитивните способности

В предучилищна възраст семейството е базисен субект за потенциална реализация на прехода от егоцентризъм към социоцентризъм, защото развитието на детето се определя от взаимоотношенията с възрастните. Спецификата на социалното научаване трябва да изхожда от постановката, че разбирането на света от детето е вградено в социума, а родителите са първите му представители, които могат да го научат да мисли чрез начина, по който обменят информация с него.

Самосъзнание и социално развитие, обогатяване на емоционално-волевата сфера

Възпитателният стил (моделът на родителско поведение) е от съществено значение за позитивното или негативното формиране на личността. *Взаимоотношенията в семейството са еталон, чрез който детето се научава да ориентира поведението си спрямо обкръжаващите го, да съобразява своите мнения и действия с тези на другите хора, да общува, да се кооперира и да отстоява собствени позиции.* Емоционално-личностният характер на семейната среда продуцира степента на емоционална реактивност, доброжелателност, отговорност, взаимопомощ, съпричастност към обществените ценности и личните приоритети в отношенията с другите.

Физическа дееспособност и здравно-хигиенни норми

Семейството е и трябва да бъде естествена среда за добро здраве, жизненост и физически просперитет. Необходимо е родителите да стимулират проявите на двигателна активност, развитието на функционалните възможности на организма, моториката и координационните способности чрез спортно-подготвителни съвместни упражнения и игри. *Пълноценното хранене и здравословният начин на живот* на семейството е гаранция за нормално израстване и правилно физическо, и когнитивно развитие на детето, изградените още в предучилищна възраст навици за самообслужване са основата на детската самостоятелност.

Предметно-практическо и битово сътрудничество

Активното реално и психологическо участие на детето в сферата на семейното домакинство води до овладяване на навици за предметно-практически и приложни дейности, запознаване със свойствата, предназначението и начина на действие с предметите, обектите и материалите. Формират се умения за преодоляване на трудности и извършване на непривлекателно мотивирани действия, усвояват се интелектуалните компоненти на дейността.

Подготовка за училище и мотивация за училищно обучение

Приоритет на семейното възпитание в подготовката за училище трябва да бъде *формирането на личностна готовност за училищно обучение*, т.е. на социално-психологическа насоченост, характеризираща се чрез ценностно значимите ориентири на детската индивидуалност – създаване на положително отношение към училището и формиране на широко-социална мотивация за училищно обучение.

2.1.2.2. *Развитието в начална училищна възраст и приоритети на семейното възпитание*

Отличителна особеност на периода е стремежът към самоутвърждаване и себедоказване, резултат както на очакванията от възрастни и връстници, така и на собствените потребности и амбиции.

Основни задачи на семейното възпитание в начална училищна възраст

√ Разширяване на социалните компетенции извън рамките на семейната констелация, въвеждане и продуциране на детето в нови референтни групи в мезосистемата.

√ Развитие на социалното познание чрез първоначална интернализация на социалните норми и системата от морални съждения.

√ Възпитаване на идентичност в план на национално самоопределяне и интеркултурно взаимодействие.

√ Развитие на положително емоционално-личностно отношение към другите чрез трансфер на усвоените в семейството модели на поведение.

√ Стимулиране на когнитивните способности.

√ Поощряване на само-регулируемото поведение и стремежът към самоутвърждаване и себедоказване като част от психо-социалната идентичност.

√ Създаване на условия за правилно физическо развитие и здравословен начин на живот.

√ Формиране на способност за учене, рефлексивно отношение към учебната дейност и позитивно отношение към образователната реализация.

Акценти в реализацията на задачите

Познавателно развитие

Възприемайки своето дете като активен и любознателен субект, родителите трябва да го насърчават към конструирането на собствени теории за устройството на света и да предоставят нова информация с цел преразглеждането им и промяната на схемите за мислене. Моделирането на познавателната дейност предполага не само даването на ясни и точни, но и на недиференцирани знания, проблематизиращи детското битие и стимулиращи уменията за критично мислене чрез възлагане на задачи, свързани с възможности за самостоятелен подбор на информацията и осмислянето ѝ.

Психо-социално развитие

Семейството продължава да бъде важен фактор за социализация, защото социалното научаване протича в контекста на спецификата на семейните отношения, моделите на родителско поведение и методите на възпитание. Продължителността на родителското влияние през следващите етапи на развитието се определя от близостта между родителите и децата в периода на начална училищна възраст.

Физическа дееспособност и развитие

Възможностите на семейното възпитание за пълноценно физическо развитие и здравословен начин на живот са свързани с: Формиране на позитивна нагласа у детето към актуалността на двигателната дейност и физическата дееспособност; Развитие на екологосъобразно отношение към природата и здравословния начин на живот; Провокиране на интерес и разширяване на познанията за спортове, спортни пособия и характеристиките им; Стимулиране на мотивацията за постижения, емоционална наситеност и удовлетвореност от собствената двигателна активност.

Мотивация за учене

Формирането на мотивация за учене от училището и семейството е приоритет на началната училищна възраст. Възникващото в този период рефлексивно съзнание (най-общо – способност за анализ на собственото психическо състояние, търсене и намиране на решения в план на ученето и взаимоотношенията с другите) е основата за изграждане на учебно-познавателна мотивация за учене.

Грамотност

Семейството може да повлияе най-успешно в този процес чрез създаване на богата стимулираща среда, подпомагаща детето в усвояването на грамотността: Емоционално-личностният характер на семейната среда, семейните интеракции и интензивната речева дейност в общуването образуват значително по-важна основа за усвояване на грамотността, отколкото конкретните занимания с детето по четене и писане; Адаптацията на детето към живота в училище и ефективното ограмотяване корелират със стремежа на родителите към уеднаквяване на изискванията и очакванията на училището и семейството, както в план на ценността на образованието и спецификата на учебната дейност, така и по отношение на училищната дисциплина, взаимоотношенията с учителите и съучениците, социалните норми и тяхната интернализация.

2.1.2.3. Отношенията „родители-деца“ – общуване, емоции, проблемно поведение и агресия

Емоции и емоционална интелигентност

В предучилищна възраст са налице поразителни промени в равнището на самоконтрол и социално-емоционална компетентност. Макар децата на две години да притежават същия

комплекс от базисни емоции, както и по-големите, те ги изразяват веднага и непосредствено. В края на периода децата реагират в по-голяма степен обмислено и предсказуемо, способни са да контролират поведението си, да владеят емоциите си и да ги изразяват по разнообразни начини.

Актуални концепции в дефинирането на емоционалното развитие в предучилищния период са психо-динамичния подход на Е. Ериксън, както и теорията за емоционалната интелигентност на М. Гитуни. Дефинираните от Е. Ериксън кризи в периода на предучилищна възраст „автономия-страх(срам) и съмнение“ и „инициатива-чувство за вина“ характеризират динамиката при разпознаване на собствените и чуждите емоции от децата, и формирането на способност за емоционална регулация на поведението в контекста на еталоните на родителски образци и степента на емоционално-личностния характер на семейството. М. Гитуни разглежда ролята и възможностите на семейната среда за придобиване от детето на устойчива идентичност и интерпретира понятието “емоционална интелигентност” в моделен план и процесуален контекст като способност за овладяване на междуличностните отношения.

Следователно, в предучилищна възраст е налице сложен процес на развитие на емоционалната регулация като умение за справяне със собствените ситуативни емоции чрез социално приемливи и одобрявани модели на поведение. Ето защо, визията за полагане основите на емоционалната интелигентност в този възрастов период актуализира необходимостта от формиране на способност за разпознаване, назоваване и определяне на чувствата.

Проблемно поведение и агресия

Актуалност на проблема

Според данни от изследването на различни социологически агенции (например, "Алфа рисърч" – 2006, 2007⁵, Маркет Линкс, 2013⁶) близо 2/3 от учениците в българските училища признават, че в тяхното училище е имало случаи на агресия. Голяма част от учениците и родителите смятат, че равнището на агресия в училище е високо, а за 2/3 от възрастните тази тенденция се е засилила през последните няколко години.

Причините за агресията в училище, според родителите и децата, са недобрата семейна среда, липсата на дисциплина, изразяваща се в неуважение към учителите и усещане за безнаказаност, както и материалните различия между децата. Като причина за агресивното поведение родителите посочват и компютърните игри, както и медиите, които показват насилие, докато за учениците те не са съществени фактори.

Проблемно поведение

Проблемното поведение се свързва с реакции и постъпки, които предизвикват недоумение, учудване, смут или страх в околните. То може да се дефинира и като често повтарящо се действие от страна на детето, което възрастните не приемат за правилно и нормално, и понякога не могат да се справят с него.

Всички деца имат поведенчески проблеми, но проблемните деца се характеризират с нарушения във функционалното съзряване на организма, социалното, познавателното и

⁵ <http://www.kadedaucha.com/?id=1313&aid=853> Изследване на агенция „Алфа-Рисърч“ за агресията в училище, 2006.

⁶ http://uchenevtolerantnost.eu/images/docs/obshtestveni_poruchki/Okonchatelen_doklad_30.09.2013.pdf Окончателен доклад от изпълнението на обществена поръчка с предмет „Проучване, изследване и анализ на нивото на толерантност в държавните училища към МОН.

двигателното развитие, както и със сложно формиране на индивидуалността в процеса на социализация.

В психологията на развитието са налице различни предположения относно *причините за агресията* като деструктивно (вид проблемно) поведение, които могат да се обединят в две групи:

→ Агресията е вродена, вид инстинкт и трудно се контролира – психоанализа, етология, физиологична теория.

→ Агресията е научена и се поддава на техники за промяна - теория за условните рефлексии и бихевиоризъм, фрустрационна теория, когнитивна социализация, транзакционен анализ, теория за социалното научаване, екологичен модел на развитието.

Същност на агресивното поведение.

Агресията (от лат. *agressio* – нападение, завладяване чрез насилие) е най-общо поведение, което причинява вреда.

В конкретика, агресията е специфична форма на поведение, което се изразява в демонстрация на неприязън, а понякога и на груба сила спрямо друго, с намерение да се причини вреда (болка, унижение, обида) или да се установи господство.

Последиците от агресията могат да бъдат душевни или физически – наранявания, унижения, обиди, оскърбления, унищожаване на притежания, отнемане на възможности за самоосъществяване. Причинената вреда поражда тъга, депресия, самосъжаление, безпомощност, гняв, стремеж към отмъщение. Последиците от агресивното поведение се преживяват болезнено и като нежелани от обекта на агресията.

→ *Гледни точки за влиянието на агресията върху развитието в детството, пубертета и юношеството.*

√ Наблюдението на реално и фиктивно насилие или неговото въображаемо извършване води до косвено задоволяване на желанието за агресия и съответно, до неговото отслабване.

√ Наблюдаваните образци на агресия от средствата за масова комуникация, в семейната среда, от връстниците и по-широкото социално обкръжение провокират желание за налагане, доминиране, себедоказване и самоутвърждаване с всички средства, за пренебрегване, игнориране и туширане потребностите на другите отначало в игрово-познавателен (подражание и идентификация на модели на агресивно поведение), а впоследствие и в реално-технологичен (изпробване на възможностите и моделиране на взаимоотношенията по непозволен начин) план.

Фактори и причини за просоциалното и агресивното поведение

→ *Индивидуални фактори* - наследствени предразположения, потребности, темперамент, импулсивност, „Аз-концепция“, социално-познавателни процеси, емоции.

→ *Социални фактори* - влияние на обществото – ценности и послания, играта и взаимоотношенията с връстниците, семейството.

→ *Индивидуалният стил на дейност и поведение* – системообразуващ фактор на развитието.

Алтернативни понятия (форми на поведение) на проблемното поведение и агресията

Апетентно и асертивно поведение

Апетентното поведение е търсещо и вариативно поведение с цел удовлетворяване на активността в средата и е особено характерно за периода на детството, когато потребността от инициативност и самостоятелност може да бъде предпоставка за агресивни прояви.

Асертивното поведение е пряко и открито поведение за отстояване на правата или дейността активност, без причиняване вреда на другите. Асертивният човек е отворен към другите, контактен и общителен, спокоен, уравновесен, балансиращ и емпатичен.

Просоциално поведение и интернализация на социалните норми

Просоциалното поведение е продиктувано от намерението за полезност (помощ, участие, солидарност, сътрудничество, протекция, защита, спазване на социалните норми) без да се търси възнаграждение.

Просоциалното поведение се появява в предучилищна възраст под влияние на референтната социална среда и се опосредства от отношенията на грижа, внимание, емпатия, обич и разбиране, усвоява се (би трябвало да се усвои) през целия период на детството и е основната предпоставка за интернализация на социалните норми (възприемането им като собствени ценности, спазване и действия в съответствие с тях поради вътрешна убеденост) в пубертета и юношеството.

Емпатия и потребност от афилиация.

Емпатията е способност за чувствителност към това, което изпитват другите (дешифриране на несловесните съставки на комуникацията) и е особено актуален компонент във взаимоотношенията “родители-деца”.

В план на семейните интеракции емпатията предполага благородство към детето, изразяващо се в освобождаване и укрепване, а впоследствие и в излъчване на солидна идентичност, позволяваща да се “огради” емпатичната връзка с етични норми.

Афилиацията означава стремеж за контакти и потребност от създаване на задълбочени емоционални отношения, както и развитие на естествените емпатични способности на детето чрез адекватен емоционален резонанс към чувствата му, хармония във взаимоотношенията и симетрия в изразените и почувствани емоции.

Емоционална интелигентност.

Според М. Гитуни⁷, (само)формирането на емоционална интелигентност преминава през няколко етапа: опознаване (прочит) на собствените и чуждите емоции; равновесие (управление) на емоциите; самомотивация – способност за мотивиране с цел реализация на дългосрочни проекти; улавяне на чуждите емоции (емпатия); контрол (овладяване) на междуличностните отношения - от гледна точка на организацията на възпитателното влияние и взаимоотношенията “родители-деца” това е идеален вариант, в който родителят проявява емоционално-педагогическа рефлексивност, а детето, подражавайки му, се стреми към овладяване аспектите (етапите) на емоционалната интелигентност.

Парадокси, констатации, хипотези и ролята на семейството в превенция (продуциране) на агресията

В проучванията на феномена „агресия”, проблемното поведение и влиянието на факторите от социално-педагогическата система са налице следните *парадокси*:

→ Взаимно прехвърляне на отговорностите.

- За родителите, основни фактори за конфликтност и агресивност на децата са образователната система, медиите, интернет и средата от връстници.

- Образователните и социалните институции извеждат на преден план индиферентността на семейството и влиянието на виртуалните послания.

⁷ Гитуни, М. Емоционалната интелигентност. С., Просвета, 2003, с. 57-116.

- За децата и юношите, основни фактори, провокиращи агресия, са училището и семейството, но не и средата от връстници и електронните медии;
  - „Общуване“ в превенция на агресията.
- За родителите, агресивността на съвременните деца и юноши е общовалиден факт, но те не приемат, че точно в тяхното семейство има дефицит на общуване с детето, който може да провокира агресивни прояви.
  - За младежите, обаче, пълноценното общуване в семейството е основната предпоставка за превенция на агресивните прояви;
    - Контрол и дисциплина в превенцията на агресията.
  - Учителите апелират за по-висок родителски контрол, а родителите – за повишаване на дисциплината в образователната система, т.е. за взаимни авторитарни ориентации във възпитанието на децата и юношите.

Посочените нагласи и парадокси не са изключение и за ориентациите на детските учители и родителите на деца от предучилищна възраст.

Означава ли това, че съвременните родители подценяват предучилищната възраст като период за превенция на агресивните прояви? Означава ли това, че семейството и детската градина взаимно си прехвърлят собствените възпитателни отговорности?

Фактори за продуциране на агресивни прояви в предучилищна възраст са ценностите на съвременното общество и образците в реалния живот, виртуалните послания, играта и взаимоотношенията с връстниците.

За периода на предучилищното детство влиянието на тези фактори се опосредства от референтността и основната възпитателна роля на семейството.

2.2. СЪСТОЯНИЕ И ХАРАКТЕРИСТИКА НА ВЗАИМОДЕЙСТВИЕТО „ОБРАЗОВАТЕЛНИ ИНСТИТУЦИИ-СЕМЕЙСТВО“

Корелацията на възпитателните възможности на семейството и образователните институции предполага тяхното взаимодействие като характеристика на съвкупното влияние на два фактора в рамките на единен процес.

2.2.1. ПРОБЛЕМИ И НЕГАТИВНИ ТЕНДЕНЦИИ ВЪВ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕТО

Реалното състояние на взаимодействието “образователни институции – семейство” е емпирично сътрудничество, изградено без опора върху система от теоретично и експериментално обосновани принципи за подбор на тематика и технология за комуникация с родителите, което обуславя до голяма степен стихийността и недостатъчната ефективност на сътрудничеството.

В резултат, голяма част от родителите не умеят критично да анализират и оценяват своята възпитателна дейност, да търсят и откриват причините за педагогическите пропуски, да подбират най-ефективните методи и средства във всяка конкретна ситуация на взаимоотношенията с децата.

И двете страни във взаимодействието са заинтересувани от възпитанието и развитието на децата, но проблемът е в това, че не си го представят като съвместен продукт. Налице е взаимно недооценяване на ролите и приоритетите на възпитателните субекти.

Тази позиция рефлектира в стремеж към самостоятелно разрешаване на проблемите, като това е характерно особено за учителите, които по-трудно възприемат мнения относно възможностите за ефективно възпитание на децата.

Следствието е осъзнаване от родителите на своята непълноценност като носители на позитивни тенденции във взаимодействието, изразено в удобното за тях схващане, че не трябва да се „месят“ и „пречат“ на образователно-възпитателния процес в детската градина и училището.

2.2.2. ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВИ ЗА ОПТИМИЗАЦИЯ НА ВЗАИМОДЕЙСТВИЕТО

Оптимизирането на взаимодействието между факторите от социално-педагогическата система по посока позитивното развитие на децата предполага съобразяване със спецификата на семейното възпитание и възприемането на истината, че родителите са първите и основните възпитатели на своите деца.

Перспективите в оптимизацията на сътрудничеството зависят от отношението на родителите към образователно-възпитателния процес в детската градина и училището като равнище на активност, инициативност и участие.

Те актуализират ролята на образователните институции в следните насоки:

→ *Запознаване и съобразяване със специфичните особености на семейството като възпитателен фактор, с неговата характеристика на социална група и с конкретните условия на живот и възпитание в отделните семейства;*

→ *Целенасочено използване на възможностите, които предоставя възникващата в процеса на комуникация между учители и родители атмосфера на доверие и уважение;*

→ *Научно обоснован подбор на съдържание, форми и стратегии за взаимодействие, върху основата на диференциран подход към групи родители и отделни семейства, индивидуален подход към родителите, съобразно образователния и професионален ценз, културните и възпитателни ориентации, житейските ценности;*

→ *Педагогически целесъобразно и компетентно сътрудничество от страна на учителя, умение за провокиране на интерес и активност с цел повишаване на педагогическата култура на родителите като познания и практически умения.*

2.3. ПЕДАГОГИЧЕСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ НА РОДИТЕЛИТЕ – АЛТЕРНАТИВА, ФОРМА И ТЕХНОЛОГИЯ ЗА ОПТИМИЗАЦИЯ НА ВЗАИМОДЕЙСТВИЕТО „ОБРАЗОВАТЕЛНИ ИНСТИТУЦИИ – СЕМЕЙСТВО“

2.3.1. ЕВРОПЕЙСКА ВИЗИЯ И СТРАТЕГИЯ ЗА ПОЗИТИВНОТО РОДИТЕЛСТВО

Принципните основания за перманентни промени в социално-педагогическата система, произтичащи от предизвикателствата на постмодерното общество, са свързани със следните ключови понятия:

√ Развитие, предполагащо овладяване на редица ключови компетентности;

√ Културна приемственост между поколенията чрез оптимизация на семейния възпитателен потенциал и ефективност на образованието;

√ Готовност на човека да изпълнява различни социални и професионални роли.

Логиката в реализацията на тези принципи в практико-приложен план изисква нов образователен модел, в който визията за позитивното възпитание в периода на детството се свързва със семейството като основен субект, оказващ най-значимо влияние върху децата.

Значението на семейството за развитието в детството се актуализира в нормативни документи, политики и инициативи на авторитетни международни организации.

1. Конвенцията на ООН за правата на детето – инструмент за децата и родителите⁸.

→ Определя семейството като основна група на обществото и естествена среда за израстването и благополучието на всички негови членове, особено на децата и постановява, че то трябва да получи необходимата защита и помощ.

→ Възлага на родителите или законните настойници основната отговорност за отглеждането и развитието на децата им и постановява, че в центъра на вниманието трябва да се поставят висшите интереси на детето.

2. Документи на Организацията на обединените нации (United Nations – UN) и свързаните с нея специализирани институции - образование и благосъстояние на децата с активното участие на семейството.

3. Приоритети на семейното възпитание в контекста на процеса «Учене през целия живот», „Стратегия Европа 2020“ и европейските ключови компетентности.

Фамилната среда се разглежда като първообраз на ранното детско образование от гледна точка на усвояване на морални инстанции и социални умения.

4. Политики за стимулиране на позитивното семейно възпитание.

Изключително важен и основополагащ за ролята на фамилната констелация документ е препоръката на Комитета на Министрите на страните членки на Европейския съюз относно политиката за стимулиране на позитивното семейно възпитание⁹.

Целта на Препоръката е признаване от държавите на значимата отговорност на родителите и оказването на подкрепа във възпитанието на децата.

Съдържанието на позитивното възпитание на децата трябва да се постави на дневен ред като преход от родителска власт към родителска отговорност. Позитивното възпитание на децата се отнася до поведение на родителите, основано върху висшите интереси в развитието на детето – стимулиране на способностите, признание и първоначално ориентиране в света, както и поставяне на рамки, в които детето се чувства сигурно.

2.3.2. ИНСТИТУЦИОНАЛНИ ПАРАМЕТРИ НА ВЗАИМОДЕЙСТВИЕТО „ОБРАЗОВАТЕЛНИ ИНСТИТУЦИИ – СЕМЕЙСТВО“

В контекста на държавната политика и конкретно, на Министерството на образованието на Република България, могат да се посочат два документа, разглеждащи проблематиката на семейното възпитание и сътрудничеството с родителите.

→ Проект за „Национална програма за предучилищно образование“ – 2014 година¹⁰.

⁸ Конвенция за правата на детето. Приета от ОС на ООН на 20.11.1989. Ратифицирана с решение на ВНС от 11.04.1991 г. - ДВ, бр. 32 от 23.04.1991. В сила от 3.07.1991.

⁹ Препоръка на Комитета на Министрите на страните, членки на Европейския съюз относно политиката за стимулиране на позитивното семейно възпитание. Разяснителен доклад. RU_Rec_Positive_parenting, 2006.

¹⁰ Проект на Национална програма за предучилищно образование. <http://www.paideiafoundation.org/mce/file/2010DOI%20%20MOMNPreduchilishтна-Draft.pdf>

Несъмненото достойнство на проекта е свързано с наличието на раздела „Взаимодействието „детска градина – семейство“, което бе направено за първи път в степен на българската образователна система. Основанията за тази програма бяха свързани както с европейската визия за позитивното семейно възпитание, така и със спецификата на възрастовите диапазони в развитието на децата и родителите (предучилищна възраст, младо нуклеарно семейство), даващи възможност за позитивно образователно влияние върху двете групи респонденти в контекста на оптимизация на техните отношения.

→ „Закон за предучилищно и училищно образование“ – 2015 година¹¹.

Законът постановява редица текстове, представящи участието на семейството в образованието на подрастващите поколения.

- Родителите се разглеждат като участници в образователния процес, заедно с децата, учениците, учителите, директорите и другите педагогически специалисти.

- Семейството, заедно с държавата, общините и юридическите лица с нестопанска цел, работодателите и други заинтересовани страни, се ангажира в диалог по въпросите на образованието. (ЗПУО, Допълнителни разпоредби, § 1. 15).

2.3.3. ПОДХОДИ ЗА ИНТЕРПРЕТАЦИЯ НА СЪТРУДНИЧЕСТВОТО СЪС СЕМЕЙСТВОТО

В практиката на българската образователна и социална реалност, конкретно детската градина, са налице два основни подхода за интерпретация на сътрудничеството със семейството, чиито характеристики са представени в Таблица №3.

Подходи за взаимодействие със семейството

Таблица №3

Характеристики	Подходи	
	Административно дисциплинарен	Личностно ориентиран
Цел на сътрудничеството	Усвояване на това, което се прави в детската градина чрез подражание и повторение.	Съдействие в повишаването на възпитателните компетенции на родителя.
Тактика на общуване	Субект-обектни отношения. Разяснения, наставления, насоки, „готови възпитателни рецепти“.	Субект-субектни отношения. Отказ от „готови рецепти за възпитание“, обсъждане на проблеми, стимулиране на инициативата.
Нагласи към родителя - Сентенции	„Не знаеш и нищо не разбираш!“ „Потърси и научи, вместо да ме питаш!“ „Каквото детето, такъв и родителят!“ /или обратното/ „Това е неправилно, но няма смисъл да ти обяснявам!“	„Уважавам избора ти!“ „Сподели с мен .....!“ „Ако помогна на родителя, ще помогна и на детето!“ „Според мен, може да се постъпи и по друг начин .....!“
Резултати	Липса на доверие. Взаимно отчуждение. Негативна нагласа към детската градина и образователната система.	Доверителни отношения. Позитивна нагласа към детската градина и образователната система.

¹¹ Закон за предучилищното и училищното образование. www.mon.bg/?h=downloadFile&fileId=8245.

→ Представеният вариант на подходи за взаимодействие с фамилната констелация би трябвало да ориентира предпочитанията на всеки педагогически екип към избора на лично ориентиран подход и в интерес на истината трябва да отбележим, че педагозите в определящата част от детските градини в България биха го предпочели.

Проблемите, обаче, са свързани с неговата реализация в практико-приложен аспект, защото тя предполага избор на две основни концептуални ориентации.

Концептуални ориентации за реализация на лично центриран подход

Таблица №4

Характеристики	Ориентации	
	„От детето – към родителя!“	„От родителя – към детето!“
Комуникация	<i>Сътрудничество</i> , ориентирано към образователните постижения и поведението на детето в детската градина.	<i>Взаимодействие</i> , ориентирано към спецификата на фамилното възпитателно влияние и личностните характеристики на родителя.
Принципи	<p><i>Равнопоставеност</i> - семейството и детската градина са основните възпитателни субекти.</p> <p><i>Педагогически градиент</i> – семейното възпитание трябва да се подпомага, като се ръководи.</p> <p><i>Заангажираност</i> - предлагане на педагогически ориентири от гледна точка на ползата им за образователно-възпитателния процес в детското заведение.</p> <p><i>Схематичност</i> – предлагане на готови възпитателни шаблони за семейно възпитание.</p> <p><i>Традиционализъм</i> – приложение само на известни и утвърдени форми за сътрудничество.</p>	<p><i>Фамилна актуалност</i> - родителите са първите и най-влиятелни възпитатели на своите деца.</p> <p><i>Клиентелизъм</i> - родителите са клиенти, на които трябва да се помогне в процеса на семейното възпитание.</p> <p><i>Ценностна мотивация</i> – съобразяване и изхождане от житейските нагласи и възпитателните ориентации на родителя.</p> <p><i>Рефлексивност</i> – създаване на актуална образователна среда, провокираща осмислянето и анализа на възпитателните феномени, и самостоятелен избор на решения.</p> <p><i>Вариативност</i> – приложение на разнообразни групови и индивидуални форми в интеракцията „педагог-родител“.</p>
Технология	<i>Педагогическа пропаганда</i> - предоставяне на информация на родителите за развитието и възпитанието на детето.	<i>Педагогическо образование</i> – обучение на родителите как да възпитават децата си.
Форми	Родителски срещи. Открити дни. Празници.	<i>Интерактивен тренинг</i> – групови и индивидуални дейности и упражнения, дискусии, презентации. <i>Индивидуални консултации</i> . .....
Очаквани резултати	Познания за ефективното семейно възпитание.	Хуманизиране на житейските възпитателни ориентации и изграждане на увереност в собствените възпитателни възможности.

Концепцията „От детето-към родителя!“ е факт във взаимодействието „детска градина-семество“, но това, което проблематизира сътрудничеството е липсата на практическа реализация на концепцията „От родителя-към детето!“, която може да се осъществи най-ефективно чрез процеса „педагогическо образование на родителите“.

2.3.4. СЪЩНОСТ, ХАРАКТЕРИСТИКА И ИНОВАТИВНА СПЕЦИФИКА НА ПЕДАГОГИЧЕСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ НА РОДИТЕЛИТЕ

Концепция и принципни основания

Концептуалната основа на педагогическото образование на родителите отразява необходимостта от теоретични основи на семейното възпитание, свързани с постиженията на съвременното човекознание и натрупания опит в изучаване на семейството като удивително своеобразен и пластичен организъм. Това определя предназначението и предметната насоченост на педагогическото образование, акцентираща върху:

→ Социалната задача за общо-педагогическо и психо-профилактично консултиране на родителите;

→ Преодоляване на инерцията на шаблоните, неправилните представи за възпитанието, педагогическите заблуди относно възпитателните методи;

→ Приоритет на човешкото измерение на възпитанието, хуманизация на педагогическия процес, личностно-ориентиран подход към децата.

Актуалност в разработването и апробирането на модели за педагогическо образование на родителите

→ Съчетаване на традиционни с нови форми за взаимодействие със семейството.

→ Влагане на ново съдържание в традиционните форми и развитие на техните структурни особености.

→ Времева ефективност - намаляване на “специалното” време за педагогическо образование на родителите, тъй като едва ли заниманията ще имат голяма посещаемост.

→ Пространствена ефективност - поддържането на системна връзка между родители и педагози е пример за такава ефективност, при условие за съдържателна и структурна промяна на тази форма.

→ Икономическа ефективност - “специалните” занимания с родителите изискват влагането на определени материални средства.

→ Технологична ефективност - формите на взаимодействие трябва да активизират и провокират мисленето и инициативността на участниците в тях.

→ Познавателна ефективност - формите обогатяват познанията и практическия опит на родителите, върху основата на експериментални проблемни ситуации.

→ Личностна ценност - формите трябва да поставят участника в ролята му на субект в образователния процес и да бъдат актуални спрямо битието му като възпитател.

→ Процесуална интерпретация - обучение в широк смисъл, базирано върху разширяването на субективните възпитателни ориентации и опит на неформално и официално равнище.

Сфери на приложение

В зависимост от сферите на приложение педагогическото образование се свързва с:

→ Индиректно образователно взаимодействие, чрез възможностите на психолого-педагогическата литература за информация, продуциране на педагогическа култура и евентуалното ѝ повишаване чрез самообразование;

→ Привличане и участие (активно практическо или априори подкрепящо) към форми на взаимодействие, свързани с реализацията на програми в образователните заведения, при основен критерий категоризиране на групи родители (семейства) според възрастта на децата;

→ Участие в програми извън системата на образование на децата, специално ориентирани към проблемите в общуването и базирани върху общността на интересите на

родителите (семействата), относно отделните периоди в детското развитие и възможностите за диагностика, оценка и корекция на поведението на детето;

→ Индивидуално-консултационни разновидности на педагогическото образование, включващи работата с родителите в специализираните кабинети, образователните звена и семейната среда.

Моделни експериментални форми за педагогическо образование

Индивидуални

Реализират се чрез система от експериментални ситуации в процеса на ежедневната връзка “педагог-родител”, не изискват специална организация и време и са приемливи за родителите.

Тяхната първоначално зададена форма предполага анализ и избор на решения от страна на родителите, което им позволява да имат диагностициращ и формиращ характер.

Групови

→ Принципи за организация на групите за педагогическо образование.

1. Доброволност, общодостъпност.

2. Диференциация на групи родители (семейства) съобразно техния възпитателен потенциал.

3. Индивидуализация - съобразяване с възрастовите и индивидуалните особености, с ценностните ориентации и възпитателните представи на родителите, образованието, социалния статус, етническата принадлежност, структурата на семейството, материално-битовите условия.

4. Уважение и възискателност.

→ Принципи за подбор и структуриране на образователното съдържание.

1. Достъпност.

2. Вариативност съобразно индивидуалните и възрастовите особености.

3. Научност, адаптивност.

4. Връзка с практиката на семейното възпитание.

5. Ситуационен - избор на образователни цели съобразно конкретната ситуация.

→ Методи за обучение: анализ на педагогически ситуации; решаване на педагогически казуси; анализ на собствената възпитателна дейност; ролеви игри; педагогически практикум; метод на “домашните задачи”.

Паралелно с груповите форми се провежда и индивидуална работа. Стремелът на родителите към индивидуални контакти е показател за резултатността на педагогическото образование. Основна форма - педагогическата консултация.

Параметрите на моделите за педагогическо образование осигуряват перспективност и многофункционалност в процеса на взаимодействието “образователни институции - семейство”, чрез актуализиране и систематизиране на наличния педагогически опит на родителите, усъвършенстване на комуникацията “учител - родител” и изграждане на рефлексивно педагогическо мислене.

Това е условие за повишаване на педагогическата култура на родителите и (само)развитие на възпитателния потенциал на семейството.

ГЛАВА ТРЕТА МЕТОДИКА И ОРГАНИЗАЦИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

3.1. КОНСТАТИРАЩ ЕКСПЕРИМЕНТ: ПРЕДВАРИТЕЛЕН ЕТАП

3.1.1. Необходимост и актуалност на проучването.

Идейната платформа на предварителното проучване е базирана върху анализа и характеристиката на фамилни представи и ориентации, даващи възможност за разработване на инструментариум за същинската част от констатиращия етап на експеримента, както и за извеждане на ориентири за формиращи проекции чрез създаване и апробация на „Модел за педагогическо образование на родителите“.

3.1.2. Методи и показатели.

В технологичен план, проучването в предварителния етап се реализира чрез две анкетни карти за родители.

→ *Проблемна област „Взаимодействието „детска градина-семейство“.*

- Използвани източници на педагогическа информация.
- Форми за сътрудничество с детската градина.
- Мотивация на информираността – представи за актуалните проблеми на развитието в предучилищна възраст и взаимоотношенията с децата като предпочитания и желания за по-добра информираност.

→ *Проблемна област „Възможности за оптимизация на регламентацията на българската образователната система“ - Текстове в „Закон за предучилищно и училищно образование. Проект“.*

- Постъпване на децата в детска градина от двегодишна възраст.
- Задължително образование на децата от четиригодишна възраст.
- Роля на детската градина и училището като фактори за реализацията на задължителното предучилищно образование.
- Постъпване в училище от шестгодишна възраст.

3.2. КОНСТАТИРАЩ ЕКСПЕРИМЕНТ: СЪЩИНСКИ ЕТАП

3.2.1. Необходимост и актуалност на проучването.

Идейната насоченост на същинския етап на констатиращия експеримент е свързана със следните направления:

√ Експертни оценки, ориентации и мнения на детски учители за спецификата на феномена „агресия“ в предучилищна възраст и влиянието на факторите от социално-педагогическата система;

√ Аналитико-оценъчни характеристики на представи и ориентации на съвременното българско семейство за актуални проблемни области, свързани с процеса на развитие в предучилищна възраст, спецификата на семейното възпитателно влияние, проявите на проблемно поведение, конфликтност и агресивност в детството, готовността и подготовката за училище

3.2.2. Методи и показатели.

√ Първа част на същинския етап от констатиращия експеримент: *Проблемна област „Специфика и динамика на агресията в предучилищна възраст“.*

- *Експертна оценка от учители на прояви, причини и фактори за просоциалното и агресивното поведение на децата: Индивидуални различия и тенденции.*

- *Наблюдение и експертна оценка от учители на прояви в поведението на деца с висока степен на агресивност в социалното, игровото и „виртуалното” взаимодействие с връстниците: Конфликтни ситуации и групова динамика.*

Апробацията на тези методи включи следните предварителни условия:

- Наблюдението и експертната оценка от учителите за регистрация на прояви в поведението на децата с висока степен на агресивност се осъществяват след попълването на протокола за оценка на параметрите на агресията в предучилищна възраст;

- Разработване на въпроси за интервю с деца с деструктивно поведение за проучване на техните личностни характеристики, отношенията с родителите и степента на конфликтност и агресивност.

✓ **Втора част на същинския етап от констатиращия експеримент: Проучване на възпитателните ориентации на съвременните родители, отношението им към „феномена“ „агресия“ в предучилищна възраст, готовността и подготовката за училище в детската градина и семейството.**

→ **Проблемна област „Житейски и възпитателни ориентации и интеракции на съвременните родители - анкетна карта.**

● **Блок „Житейски портрети и поведенчески особености на децата“.**

- *Житейски приоритети на родителите и децата.*

- *Характеристика на социалното поведение на децата от предучилищна възраст.*

● **Блок „Проекти за развитието на децата от предучилищна възраст“.**

- *Представи за целите на възпитание и развитие в предучилищна възраст.*

- *Проекти (идеален, реален) за формиране на личностни качества в семейство.*

● **Блок „Специфика на възпитателните ориентации и интеракции“.**

- *(Само)оценка на възпитателният стил.*

- *Внушавани позиции на децата.*

- *Методи на възпитание в зависимост от внушаваните позиции.*

→ **Проблемна област „Ориентации на родителите към феномена „агресия“ в предучилищна възраст и влиянието на семейството – анкетна карта.**

● **Блок „Ориентации към спецификата на „предучилищната агресия“ – семантика, прояви, фактори на влияние.**

- *Глобални ориентации към понятието „агресия в предучилищна възраст“.*

- *Представа за факторите (субекти и обекти), провокиращи конфликтност и агресивност в предучилищна възраст.*

- *Представи за проявите на агресия на собственото дете и факторите, които ги провокират.*

● **Блок „Представи за посланията на детското поведение при непослушание, конфликтност и агресивност, и собствената реактивност като модел на родителско поведение“.**

- *Погрешни цели, мотивиращи непослушанието на детето и агресивните прояви.*

- *Представа за причините (собствен модел на родителско поведение, възрастови особености и поведение на детето), провокиращи детето към конфликтност и агресивност.*

- *Методи на възпитание при конфликтност и агресивност на детето.*

● **Блок „Представи за влиянието на средствата за масова комуникация и връстниците върху развитието и агресията в предучилищна възраст“.**

- Антипроекти (идеален, реален) за формиране на негативни личностни качества под влияние на електронните медии.
- Представа за влиянието на виртуалните модели върху психиката на детето.
- Представа за мотивацията на детето към предавания, персонажи и виртуални послания от електронните медии.
- Представа за степента на подражание и идентификация на детето с виртуални персонажи.
- Прояви и атрибути, чрез които децата реализират подражанието на виртуални персонажи.
- Хронология на виртуалното присъствие на децата.
- Антипроекти (идеален, реален) за формиране на негативни личностни качества под влияние на връстниците.
- **Проблемна област „Ориентации на семейството към феномените „готовност“ и „подготовка“ за училище“ – анкетна карта.**
- **Блок „Параметри на училищната готовност и подготовка за училище в семейството и детската градина“.**
  - Параметри на училищната готовност и подготовка за училище в семейството и детската градина за децата от подготвителните групи.
- **Блок „Проекти за мотивация към ученето и обучението в училището“.**
  - Представа на родителите за актуалността на образованието и обучението в училище.
  - Представа на родителите за мотивацията на децата за училище.
  - Представа на родителите за мотивацията на бъдещия ученик .
- **Блок „Нагласи на родителите към образованието и обучението в училище“.**
  - Внушения към децата: Позиции на родителите към ценността на обучението в училище.
  - Внушения към децата: Роли на родителите относно процеса на обучение в училище и подготовката на детето въщи.

3.3. ФОРМИРАЩ ЕКСПЕРИМЕНТ

3.3.1. Актуалност на формиращите проекции на изследването.

Идейната платформа на формиращите проекции на изследването е базирана върху възможностите на педагогическото образование на родителите като тематика, форма и интерактивна технология за повишаване на тяхната житейско-педагогическа култура.

Ето защо, конкретиката в реализацията на формиращия експеримент е свързана с разработване и апробация на „Теоретико-експериментален модел за педагогическо образование на родителите“ и неговата апробация в план на обучение на основните потребители – родители на деца от предучилищна възраст, педагогически специалисти, студенти педагози.

Предварителен етап на формиращия експеримент

1. Единство на диагностични и формиращи проекции в констатиращия експеримент.

- Обучението на координаторите и експериментаторите в реализация на диагностичните процедури създаде възможности за повишаване на тяхната теоретична подготовка и технологична компетентност за изпълнение задачите на констатиращия експеримент.

- Участието на родителите в попълването на анкетните карти бе свързано с беседи относно техните съдържателни параметри, които допринесоха за оптимизиране на тяхната житейско-педагогическа култура.

2. *Разработване на теоретико-експериментален модел за педагогическо образование на родителите.*

3. *Презентация на тематичната рамка на модела пред потребителите с цел набиране на мнения и оценки, и детайлизация на образователното съдържание – експертна оценка.*

Същински етап на формация експеримент

1. *Апробация на модела - обучение на педагогически специалисти и студенти в реализацията на образователното съдържание при сътрудничество със семейството.*

2. *Апробация на модела - педагогическо образование на родители.*

3. *Апробация на модела – превенция на агресивните прояви в детската градина като основа за обучение на родители, учители и студенти.*

3.4. ЗАКЛЮЧИТЕЛЕН ЕТАП

В рамките на този етап бе потърсена оценка на тематичното съдържание и обучителната технология на теоретико-експерименталния модел от потребителите.

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА

АНАЛИЗ НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ КОНСТАТИРАЦИЯ ЕКСПЕРИМЕНТ

4.1. ПРЕДВАРИТЕЛЕН ЕТАП - ИЗВОДИ, АНАЛИТИЧНИ АКЦЕНТИ, ХИПОТЕЗИ

Профил на респондентите

→ Обект на проучване са ориентацията на младото нуклеарно семейство с основни възрастови диапазони 26 – 36 години за жените и 31 – 40 години за мъжете.

→ Основните структурни форми на фамилната констелация са съжителството с брак и съвместното съжителство без брак.

→ Преобладават респондентите със средно (в по-малките населени места) и висше образование (в по-големите населени места) при професионална заетост на половината от тях в частния сектор.

→ Други основни характеристики на изследваните семейства са по-богатия житейски опит на мъжете, наличието на двама родители при отглеждането и възпитанието на децата, сравнително високата за българските условия раждаемост (средно по 1,8 деца) и същевременно, тенденция към по-висока репродуктивност - 64,9% от родителите са на възраст от 20 до 35 години.

→ Сравнително високият коефициент на репродуктивност на семействата е свързан с броя на децата при ромите (2,1), докато при българския и турския етноси той е значително по-нисък (съответно 1,6 и 1,7).

→ Малко повече от половината респонденти живеят в столицата и големите градове на Република България, а останалите – в по-малки населени места.

Визия на съвременното българско семейство за взаимодействието с детската градина

Ориентации към източниците на педагогическа информация

→ Предпочитаните от родителите източници на педагогическа информация са самообразованието и средствата за масова информация, детските учители, роднините, приятелите и колегите.

Ориентации към формите за сътрудничество между детската градина и семейството

→ Родителите предпочитат следните форми за сътрудничество с детската градина - поддържане на постоянна връзка, родителски срещи, интерактивен тренинг за родители, консултации със специалисти.

→ Налице е ориентация към „старите“ и познати форми за сътрудничество и същевременно, стремеж за вникване в смисъла на интерактивния тренинг като тематика и технологичен процес на обучение.

Ориентации към актуалните образователни и поведенчески проблеми в предучилищна възраст

- Подготовка за училище.
- Характеристики на развитието в предучилищна възраст.
- Конфликтите «родители - деца», методи на семейно възпитание, специфика и превенция на агресивните прояви.

Ориентации към регламентацията на възрастовата динамика и образователната реализация в предучилищна възраст

Ориентации към възможността за постъпване в детска градина от двегодишна възраст

→ Налице е липсата на ясно изразено мнение в родителите относно дефинираната в проекта на „Закон за предучилищното и училищното образование“ перспектива за записване на децата в детска градина от две години.

Отношение към задължителното образование на децата от четиригодишна възраст

→ Съвременното българско семейство няма категорична ориентация относно задължителното образование на децата от четиригодишна възраст.

Ориентации към ролята на детската градина и училището като фактори за реализацията на задължителното предучилищно образование

→ Налице е ясно изразена ориентация от почти всички родители към институцията „детска градина“ като фактор за реализация за задължителното предучилищно образование .

Отношение към възможността за постъпване в училище от шестгодишна възраст

→ Повечето от родителите са негативно настроени към възможността за постъпване в училище от шестгодишна възраст и сигурно ще упражняват правото си да запишат децата си след навършване на седем години.

4.2. АНАЛИЗ НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ СЪЩИНСКИЯ ЕТАП НА КОНСТАТИРАЦИЯ ЕКСПЕРИМЕНТ

4.2.1. СПЕЦИФИКА И ДИНАМИКА НА АГРЕСИЯТА В ПРЕДУЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ - ИЗВОДИ, АНАЛИТИЧНИ АКЦЕНТИ, ХИПОТЕЗИ

В контекста на целия контингент деца

- Предмет на изследване са закономерностите и спецификите в агресивните прояви на деца от предучилищна възраст в големи и малки населени места на България, сравнително равномерно представени по пол и възраст, от които 2/3 живеят в градове, а 1/3 - в села.

- Основните структурни форми на семействата на децата са съвместно съжителство с брак (70,6%) и съвместно съжителство без брак (23,1%).

- Около 2/3 от децата са с български етнически произход, представителите на ромския етнос са 13,9%, а на турския – 12,3%.

- Наличието на агресивни прояви е установено от експертите оценители при 39,5% от децата, като те са по-характерни за момчетата (45,2%), в сравнение с момичетата (33,6%).

- В процентно отношение агресивните прояви при 3 и 4 годишните деца са по-малко, в сравнение с тези от горна предучилищна възраст, но като динамика на развитието в края на предучилищния период те намаляват.

- Интензивността на агресивните прояви в предучилищна възраст е в степените ниска и средна, ежедневната им честота е от един до три пъти на ден, а като хронология те се вменват в рамките на една минута.

- *Най-разпространени в предучилищна възраст са проявите на вербална агресия.*

- Пряката вербална агресия (директно оскърбяване и унижаване на друго дете) е по-разпространена от косвената и нейни прояви са обидните квалификации и оскърбленията (включително нецензурните думи), избухливостта, виковете, крясъците и хленченето.

- Основни прояви на косвената вербална агресия (обвиняване, сплашване и разрушаване имиджа на друго дете) са обвиненията и заканите към връстниците с цел отстраняване на друго дете в игрова и реална ситуация и завоюване на играчка, и заплахите

към тях чрез „агресивни фантазии“, презентиращи ролята на по-голям защитник, най-често от семейството на агресивното дете.

- *Физическата агресия* има по-ярка маскулинна ориентация.

- Значими прояви на пряка физическа агресия са блъскането, ударите с ръце, ритането с крака и отнемането на играчка от друго дете със сила.

- Основни прояви на косвена физическа агресия са развалянето на постройката на друго дете, повреждането и чупенето на чужди играчки и вещи, късането на книжките и рисунките на друго дете.

- *Невербалната агресия* е по-малко разпространен феномен в предучилищна възраст.

- Основни прояви на пряка невербална агресия са заплашителните гримаси и мимики, заплашителните жестове и пози, безпричинното повишаване на тона и заплашителният тон.

- Характерна проява на косвена невербална агресия е имитацията на особености в походката, израза на лицето и тона на друго дете пред връстниците и учителя.

- Прави впечатление, че 11,3% от децата с агресивни прояви употребяват неприлични жестове, а 16,3% използват нецензурните думи и изрази, факти, които будят основания за размисъл относно моделите на родителско поведение и влиянието на средствата за масова комуникация.

● Проявите на *автоагресия* са с ниски стойности на самореализация в предучилищна възраст.

● Според учителите, проявите на агресия при децата имат по-скоро единичен характер в контекста на тяхната непреднамереност и реактивност, т.е. „комбинирането“ на видовете агресия е в контекста на преднамерените агресивни прояви.

● Агресивните прояви на децата са насочени обикновено към връстници от собствения пол и по-рядко – към тези от противоположния пол.

● Основните причини, мотивиращи децата към агресивни прояви в предучилищна възраст са: потребност от себедоказване, противопоставяне, претенции, превъзходство и доминиране над връстници; желание за получаване на чужда играчка; потребност от внимание и социални контакти с връстници и възрастни; неумение за общуване с връстници; любознателност; демонстрация на физическо превъзходство над връстници и на познания в образователния процес; усещане за безнаказаност от родители; защита на собствените интереси и играчки; защита на друго дете; слаба концентрация на вниманието; ограничени познания; ниски образователни постижения; повишена емоционална и двигателна активност.

● Факторите, провокиращи агресивни прояви в предучилищна възраст са моделите на родителско поведение и отношение към децата (либерализъм, жертвоготовност, противоречиви изисквания на родителите), условията на живот и взаимоотношения в детската градина (провокативно поведение на връстниците, голям брой деца в групите, бедна материална база на детските градини) и средствата за масова комуникация.

4.2.2. ПРОБЛЕМНА ОБЛАСТ „ЖИТЕЙСКИ И ВЪЗПИТАТЕЛНИ ОРИЕНТАЦИИ НА СЪВРЕМЕННИТЕ РОДИТЕЛИ“ - ИЗВОДИ, АНАЛИТИЧНИ АКЦЕНТИ, ХИПОТЕЗИ

Блок „Житейски приоритети и поведенчески особености на децата“

→ Водещите житейски приоритети на родителите са „Комфорт“ (избягване на напрежение, позитивен емоционален микроклимат и сигурност в семейството) и „Контрол“ (стремеж към организираност на собственото поведение и контролиране на другите).

→ В проекта за социалното поведение на детето от предучилищна възраст родителите посочват, че то е открито и доверчиво, проявяващо симпатия и благоразположение, стремящо се да помага, естествено, любознателно и инициативно, неконфликтно и неагресивно.

→ Същевременно, то може да бъде и капризно, раздразнително, да се стреми да се налага, да не иска да поема отговорности, да не умее да съобразява поведението си в зависимост от ситуацията.

→ От ориентациите на респондентите проличава, че жените са по-склонни да определят поведението на децата като капризно, раздразнително и налагащо се, т.е. те имат по-ясна визия за потенциалните предпоставки за конфликтност и агресивност на собствените деца.

→ Изборите на мъжете са свързани с апетентното (любознателност, симпатия и благоразположение към другите) и асертивното (естественост, откритост и доверчивост, емоционалност) поведение като синоними на адаптивност, социални умения и вариативност на поведението.

Блок „Проекти за развитие на децата от предучилищна възраст“

→ Идеалният проект на респондентите за развитието на децата им акцентира върху следните специфики в модела на родителско поведение като възпитателни интеракции: стимулиране и развитие на познавателните способности; приемане на самоценността на детството; възпитаване на морални инстанции.

→ Същевременно, налице е подценяване на този период от развитието като най-удачен за изграждане на навици за самообслужване, здравно-хигиенни навици и навици за самоорганизация на поведението.

→ Няма съществени разлики в изборите на респондентите, свързани с названията на значимите и маловажните качества на личността. Ориентациите в «Идеалния проект на личността» се отличават с по-богата визия и целенасоченост в процентен и съдържателен аспект, докато в «Реалния проект на личността» те се «размиват» и нямат подобна категоричност като процентно изражение.

→ Интересен факт е, че голяма част от родителите посочват в своите идеални ориентации волевите качества борбеност, настойчивост и упоритост в преследването на целите, и самоувереност, потенциални предпоставки за конфликтност и агресивност на децата.

→ Същевременно, непредпочитани качества са скромност, отзивчивост, толерантност, адаптивност, самоконтрол, съдържаност и търпение, грижа за другите, солидарност с целите на семейството, солидарност с целите на групата от връстници. И ако едни са с по-ниска вероятност за формиране в предучилищна възраст (толерантност, самоконтрол, съдържаност и търпение, скромност, грижа за другите), то останалите (отзивчивост, адаптивност, солидарност с целите на семейството, солидарност с целите на групата от връстници) могат да бъдат приоритет и съответно, да се изграждат успешно в рамките на семейната констелация, защото всички посочени качества са синоними на неконфликтно и неагресивно поведение.

→ Ориентациите на родителите подценяват и инициативността, стремежа към изява, себедоказване и оригиналност, и потребността от оптимизъм, които са особено характерни специфики за периода на предучилищното детство. Подобно отношение потиска детските амбиции и е потенциална предпоставка за противопоставяне на родителите, конфликти и агресия още в предучилищна възраст.

Блок „Специфика на възпитателните ориентации и интеракции“

Основният модел на родителско поведение е „смесеният възпитателен стил“, съчетаващ авторитетност с елементи на либерализъм и авторитарност.

→ Родителите свързват негативните акценти в смесения възпитателен стил не толкова със свои възпитателни „пропуски“ („Не оказвам положително въздействие върху детето“, „Налагам физически наказания“, „Не общувам пълноценно и не се разбирам с детето“), колкото с характеристики, които по принцип са присъщи на децата от предучилищна възраст – недостатъчна зрялост и увереност в себе си, неизградени умения за ориентация и адаптация в различни ситуации, нежелание на детето да се подчинява винаги на изискванията на своите родители.

→ Същевременно, тези специфики на периода са потенциални предпоставки за противопоставяне между родителите и децата в следващите периоди на развитието, особено ако не се трансформират, под влияние на семейната констелация, в позитивните им еквиваленти още в предучилищна възраст.

Съвременните родители внушават позиции на децата си, които са актуални за развитието на хората в съвременното общество (борбеност, общителност, уважение към другите, достойнство) и се стремят да ги формират чрез изслушване, съпреживяване, контрол без натиск, заплахи и строги наказания, доверие в детето, стимулиране на самостоятелността и провокиране на ситуации за трупане на опит.

→ Проблемът е, доколко в този етап на развитието у децата са налице представи и умения за реализация на поставените цели чрез неконфликтна и неагресивна борбеност.

4.2.3. ПРОБЛЕМНА ОБЛАСТ “ОТНОШЕНИЕ НА РОДИТЕЛИТЕ КЪМ ФЕНОМЕНА „АГРЕСИЯ“ В ДЕТСТВОТО - ИЗВОДИ, АНАЛИТИЧНИ АКЦЕНТИ, ХИПОТЕЗИ

Блок „Ориентации към спецификата на предучилищната агресия“

→ За родителите, агресията в предучилищна възраст не е следствие от генетични заложи, а се формира под влиянието на социалната среда с основни доминанти семейството, средствата за масова комуникация и връстниците.

→ Родителите нямат ясна представа за спецификата на агресията в предучилищна възраст, факторите и причините, които я предизвикват и мотивацията на децата.

Блок „Представи за посланията на детското поведение при непослушание, конфликтност и агресивност, и реактивността към тях“

→ Когато родителите изразяват мнение за агресията като хипотетичен конструкт те посочват семейството като базисна генотип-средова корелация, провокираща децата към непослушание, конфликтност и агресивност. Когато, обаче, те ангажират своите избори с поведението и проявите на агресия на собствените деца, на преден план се извежда негативното влияние на връстниците и средствата за масова комуникация.

→ Родителските нагласи за влиянието на връстниците и електронните медии визират прояви на пряка агресия, които са реално негативни за личностното развитие на децата от предучилищна възраст като усвояване на ценности и морални инстанции, и потенциално опасни за обществото: обвинява, заплашва и се заканва; използва нецензурни думи и изрази; лъже; блъска, удря с ръце, рита с крака; заема заплашителни пози; прави заплашителни гримаси, мимики и жестове. На семейството родителите отреждат ролята на «провокатор на конфликтност и агресивност» по отношение на прояви, които са значително по-безопасни и

са почти нормални за възрастта от гледна точка на спецификата на развитието в предучилищното детство.

→ Налице е следната градация в посланията на детското непослушание към родителите: Изискване на внимание (потребност от обич, значимост, принадлежност към живота на семейството, глезене и капризи) → Стремеж към налагане (любознателност и желание за помощ, отправяне на предизвикателства, борба за надмощие, потребност от себедоказване, стремеж за отхвърляне контрола на родителя) → Отмъстителност (нежелание за съобразяване със семейните правила, стремеж към победа, потиснатост, чувство за уязвимост, нараненост, излъганост и изоставеност, омраза, гняв, желание за реванш) → Симулирана неспособност (стремеж към убеждаване в собствената некадърност, срамежливост, затвореност, необщителност, желание за незабележимост, потиснатост, нежелание за преодоляване на трудности, страх от новости, предизвикателства, грешки).

→ Родителите свързват реактивността и превенцията на конфликтното и агресивно поведение на децата със следните методи за възпитателно влияние: вникване в поведението на детето, изслушване, обяснения, похвала, критика, предупреждение за наказание, привидна незаинтересуваност от детето с цел прекратяване на конфликтното и агресивно поведение.

- Неприемливи за тях са наказанията от всякакъв вид, сарказмът, подкупите и обещанията, прехвърлянето на отговорността върху другия родител, незаинтересуваността от детето и индиферентността към децата.

Блок „Представи за влиянието на средствата за масова комуникация и връстниците върху продуцирането на агресивни прояви в предучилищна възраст“

→ В антипроектите за влиянието на средствата за масова комуникация върху децата от предучилищна възраст не се откроява група от качества, ориентацията на респондентите са свързани с избори на негативни качества от всички групи.

- Нечестност и Безотговорност (Жизнена позиция): «Не е грях да си нечестен в името на поставената цел, а проявите на безотговорност са нещо очарователно!».

- Отрицателно отношение към знанията (Нагласа към дейност): «Важни са парите, а не знанията!».

- Отмъстителност и страхливост (Волеви качества): «Ти ме обиди и аз ще ти отмъстя!».

- Егоизъм и неуважение към възрастните (Хуманистични качества): «Важен/важна съм само аз, старците не стават за нищо!».

- Агресивност, конфликтност и неучтивост (Комуникативни умения): «Целта оправдава средствата!».

→ В реалния антипроект родителите посочват нови качества, провокирани от електронните медии: прекалена чувствителност и липса на контрол в емоциите; прекомерен стремеж към налагане.

→ *Липсата на адекватни родителски практики за превенция на детската психика от негативното влияние на електронните медии се резюмира в следните модели на родителско поведение:*

- Либерализъм, прекалено равностойни взаимоотношения: Разрешение за безконтролно гледане на телевизия и играене на компютър, пълно доверие във възможностите на детето за контрол на визуалната информация;

- Индиферентност, емоционално отхвърляне: Незаинтересуваност от детето и нежелание за общуване в името на собственото спокойствие, използване на електронните медии като заместител на комуникация.

- Прекалена грижовност, боготворене на детето: Съобразяване с капризите и използване на електронните медии като съюзник за забавления в името на обичта към детето.
- Псевдо-ангажираност: Оправдание на професионалната (доходи, служебно положение) и семейната (битово-домакински дейности) заетост чрез използване на електронните медии като интерактивни членове на семейството.
- Виртуализъм, прекалена потребност от общуване с електронните медии: Този вид маниякалност въвлича детето в перманентно възприемане на виртуални послания и го „обрича“ във възпроизвеждане на модела на родителско поведение.

За респондентите, виртуалните модели на поведение, характеризиращи се с агресивност, конфликтност, арогантност и асоциалност са привлекателни за децата и се усвояват значително по-бързо и безпрепятствено, в сравнение с моделите на адекватно общуване и поведение.

→ „Междинна” позиция между посочените крайности заемат „чалга” моделите на поведение, които не можем да определим нито с понятието „асоциалност”, нито с термина „просоциалност”, защото те съдържат както агресивни (провокативност на изпълнителите и клиповете) и сексуални (физика, облекло и „жълти” ситуации от личния живот на изпълнителите, текстове, сцени от клиповете, движения в танците) елементи, така и характеристики на „адекватно общуване“ и „значими морални ценности“ (споделяне на подробности от личния живот в контекста на „жертва”, обич, заангажираност и грижа за собствените деца).

- Именно този противоречив имидж, както и високото качество на видеоклиповете, компилативните мелодии и прехода от елементарно-просташки към елементарно-възвисяващи любовта текстове очарова децата (и родителите) и провокира амбиция за подражание и идентификация с изпълнителите.

- Същевременно, отговорът на въпроса за влиянието на виртуалните модели върху психиката на детето не предполага отрицание или утвърждаване, а само констатации на родителите, което означава че „чалга” моделите на поведение не са чужди и даже са значими за част от тях. Разликата е тази, че те ги възприемат като средство за забавления, докато за децата те могат да се превърнат в жизнени ценности и ориентири за развитие.

Съвременните деца от предучилищна възраст гледат телевизия през работните и почивните дни средно по 4 часа на ден.

→ Това означава, че родителите възприемат тази форма на отдих като основна организация за извършване на семейни дейности без детето да им „пречи” и да ги „кара“ да се занимават с него. В работните дни децата гледат телевизия средно по два часа на ден, но имайки предвид, че почти във всички детски градини има телевизори и DVD, то отделеното време за възприемане на виртуални послания е почти същото както през почивните дни.

→ Родителите персонализират подражанието на децата от предучилищна възраст с положителни модели на поведение на виртуални и реални персонажи от средствата за масова комуникация, а като основни прояви и атрибути посочват думите и изразите, облеклото, жестовете и мимиките на героите.

→ Същевременно, прави впечатление, че подражанието се реализира най-вече чрез конфликтни думи и изрази, което показва, че въпреки позитивизма в начина на мислене и стремежа към „добри дела“, в образите на положителните виртуални герои няма съществени различия от отрицателните като поведенчески еталони на вербална и невербална комуникация, прояви, действия и начини за подбиране на средствата в преследването на целите.

В антипроектите за влиянието на връстниците върху децата от предучилищна възраст не се откроява група от качества, ориентациите на респондентите са свързани с избори на негативни качества от всички групи.

Родителите имат адекватна представа за потенциалното негативно влияние на връстниците, защото извеждат в антипроектите качества, които са действително пагубни за развитието на съвременното дете.

→ В идеалния антипроект това са качества безотговорност, нечестност, отрицателно отношение към знанията, отмъстителност, егоизъм, неуважение към възрастните, агресивност, конфликтност и неучтивост.

→ В реалният антипроект няма категоричност на изборите като висок оценъчен ранг, освен това, в него отсъстват качества «безотговорност» и «нечестност», което означава, че те са само опасения на родителите за бъдещата жизнена позиция, които засега не се потвърждават. За сметка на това се появяват волевите качества на личността «прекомерен стремеж към налагане» и «нерешителност», т.е. родителите смятат, че негативното влияние на връстниците в настоящия момент се изразява или в потискане на децата им, което води до нерешителност и проекция на стремежа за налагане като подражание, или в демонстрация от другите деца на нерешителност, която също може да се усвои чрез подражание.

Сравнителен анализ на проектите и антипроектите на личността

В проектите и антипроектите на личността родителите възприемат като свои опоненти средствата за масова комуникация и връстниците, защото е налице тъждество между желаните и изградените в семейството личностни качества, и техните антиподи като нежелани, и като провокирани в момента качества, под негативното влияние на електронните медии и връстниците.

4.2.4. ПРОБЛЕМНА ОБЛАСТ „ОРИЕНТАЦИИ НА СЕМЕЙСТВОТО КЪМ ФЕНОМЕНИТЕ „ГОТОВНОСТ“ И „ПОДГОТОВКА“ ЗА УЧИЛИЩЕ“ - ИЗВОДИ, АНАЛИТИЧНИ АКЦЕНТИ, ХИПОТЕЗИ

Блок „Параметри на училищната готовност и подготовка за училище в семейството и детската градина“: Сравнителен анализ

→ Респондентите свързват подготовката за училище в семейството приоритетно с ограмотяването.

→ Налице е тенденция към спад на акцентите на личностната готовност в семейството, свързана с изграждане на положително отношение към ученето и училището – тя е приоритет в периода 5-6 години (43,2%), но рязко намалява в периода 6-7 години (21,2%), за сметка на приоритетите на ограмотяването (26,6% срещу 37,6%) и формирането на учебни умения и навици (9,2% срещу 25,0%).

- Подобна е ориентацията и към ролята на детската градина като фактор за изграждане на личностна готовност – 19,3% при 5-6 годишните и 16,1% при 6-7 годишните.

→ Константни величини в ориентациите, макар и със сравнително ниски стойности, са развитието на мисленето и речта, и изграждането на организираност на поведението.

→ Водещ приоритет в модела на родителско поведение относно подготовката за училище в детската градина в целия период 5-7 години е отново ограмотяването, за сметка на формирането на положително отношение към училището и ученето.

→ Други приоритети с високи стойности са формирането на учебни умения и навици, развитието на мисленето и речта, изграждането на организираност на поведението, запознаването с природната и социалната среда и изграждането на личностни качества.

Блок „Проекти за мотивация към ученето и училището“

→ Съвременните родители имат адекватна представа за актуалността на обучението в училище (“Защо детето трябва да ходи на училище?”), свързана с: Учебнопознавателната мотивация на съдържанието (знания, умения и начини на действие); Учебнопознавателната мотивация на процеса (стремеж към познавателно развитие); Широкосоциалната мотивация за самоопределение и самоусъвършенстване (развитие на децата като личности); Широкосоциалната мотивация за дълг и отговорност (училището е част от живота на детето).

→ В контекста на зависимостите между ориентацията и профила на респондентите посочените избори са по-голям приоритет на жените, родителите с по-висока степен на образование и от по-големите населени места, представителите на българския етнос.

→ Акцентите в представите относно мотивацията на децата за училищно обучение (“Защо детето иска да ходи на училище?”) са свързани с учебнопознавателната мотивация на съдържанието (да научава нови и интересни неща) и процеса на учене (да се справя с различни познавателни задачи), като тези избори са по-характерни за мъжете.

→ Като втори блок, респондентите представят и проекти, визиращи евентуална широко-социална мотивация на децата – да се учи и развива, ученето като важна за децата и семействата им дейност, като тези избори имат по-висока феминна ориентация.

→ В обобщаващ план, визията на съвременните родители относно евентуалната мотивация на децата от предучилищна възраст за учене и обучение в училище съдържа до голяма степен неадекватни ориентации, защото я проектира в значително по-голяма степен като учебно-познавателна и само до известна степен – като широко-социална.

→ Приоритетите в представите на родителите относно мотивацията на ученика са свързани с учебнопознавателните мотиви на съдържанието (потребност от нови впечатления, вникване в същността на факти, явления, събития) и процеса на учене (преодоляване на препятствия, решаване на трудни задачи).

→ Респондентите представят и проекти, визиращи престижната мотивация на учениците – желание да заеме достойно място сред съучениците (най-висок процент) и оценките като критерий за успеваемост.

Блок „Нагласи на родителите към образованието и обучението в училище“

→ Определящата част от родителите се стремят да внушават позицията „Ако се учиш, ще успееш в живота!“, особено жените, по-образованите респонденти и представителите на българския етнос.

→ В ролеви план, предпочитанията на респондентите са насочени към стремежа за сътрудничество и подпомагане на детето - „Разбирам, че ти е трудно, но заедно ще успеем!“.

→ Налице е негативна тенденция в нагласите на респондентите, свързана с подценяването на близо 1/3 от родителите на образованието като „трамплин“ за позитивна житейска реализация - позиция „Учи се, но образованието не е най-важното нещо в живота!“.

→ Стремежът в част от родителите за „цялостно прехвърляне“ на отговорността за образованието и възпитанието на децата към детската градина и училището се потвърждава и от възприетата роля на „Наставник“ – „Трябва да усвояваш това, на което те учат!“.

→ За тази индиферентна ориентация свидетелства и много ниското „доверие“ на респондентите към позицията „Трябва да си добър ученик, за да сме горди с теб!“.

ГЛАВА ПЕТА

МОДЕЛ ЗА ПЕДАГОГИЧЕСКО ОБРАЗОВАНИЕ НА РОДИТЕЛИТЕ

5.1. АКТУАЛНОСТ НА ПРОБЛЕМАТИКАТА

5.1.1. СТРАТЕГИЧЕСКИ ПРИОРИТЕТИ

Визията за създаване на модела е продиктувана от приоритетите на екологичния подход към развитието (Ю. Бронфенбренър¹²) спрямо ролята и функциите на основните възпитателни субекти от социално-педагогическата система в България.

→ В позиционен план, в центъра на модела се поставят интеракциите «педагог – родител – дете».

→ В концептуален аспект, сътрудничеството „педагогически екип – семейство“ се реализира чрез личностно-ориентирания подход, акцентиращ върху потребностите и възможностите на родителите за педагогическо самоусъвършенстване и саморазвитие.

→ В проективен контекст, оптимизацията на взаимодействието „образователни институции-семейство“ е свързана с активното и инициативно участие на родителите в живота на детската градина и училището.

→ В образователен аспект, акцентът се поставя върху усвояване на познания и умения за позитивна комуникация с децата.

→ В технологичен план, ефективността на фамилното възпитателно влияние върху децата се иницира чрез процеса „педагогическо образование на родителите“.

5.1.2. РЕАЛНОСТИ И ПЕРСПЕКТИВИ

5.1.2.1. Тенденции в психолого-педагогическия профил на съвременното българско семейство, нагласи и ориентации към взаимодействието с детската градина.

Реалности

→ Институцията „детска градина“ и педагогическият екип не са основни източници на информация за отглеждане и възпитаване на децата. За съвременните родители това са средствата за масова комуникация и самообразованието, приятелите и роднините.

→ Родителите предпочитат следните форми за сътрудничество с детската градина – родителски срещи, поддържане на постоянна връзка, интерактивен тренинг за родители, консултации със специалисти.

→ Предпочитаните от родителите проблеми като стремеж за по-голяма информираност са не само подготовката за училище и диагностиката на образователните постижения на децата, но и характеристиките на развитието в предучилищна възраст, методите на семейно възпитание, конфликтите между родители и деца, общуването на детето с възрастни и връстници, спецификата и превенцията на агресивните прояви, и общуването на децата със средствата за масова комуникация.

Изводи

→ Педагогическият екип трябва да преустрои визията си за сътрудничество със семейството.

→ В родителите е налице ориентация към „старите“ и познати форми за сътрудничеството и същевременно, стремеж за вникване в смисъла на интерактивния тренинг като тематика и технологичен процес на обучение.

¹² Bronfenbrenner, U. The ecology of development. Cambridge, N.A.: Harvard University Press, 1979.

→ Родителите все повече се интересуват от процеса на развитието в детството и възможностите за позитивно възпитателно влияние.

Перспективи

→ Предпочитанията на родителите трябва се обвържат с форми на електронно консултиране в страниците на детските градини, социалните мрежи и специализирани страници на университетите, педагогическите специалности в тях, катедрите и специалистите, занимаващи се с проблематиката на предучилищното образование.

→ Родителите не са против старите форми, а против тяхната съдържателна насоченост, което означава, че те изискват нова, различна и актуална информация, поднесена в контекста на равностойното общуване, анализът на казуси, дискусиата, отключващи потенциалните възпитателни компетенции на всеки от тях да мисли и споделя мнението си, да спори и изразява становища, да изпитва „внезапно просветление“ и се чувства значим, и ценен в очите на педагогическия екип.

→ В програмните системи за предучилищно образование е налице необходимостта от разработване на тематично съдържание, свързано с актуалните проблеми на развитието, взаимоотношенията „родители – деца“ и превенция на агресивните прояви.

5.1.2.2. Негативни тенденции в социалния профил на съвременното семейство от гледна точка на отношението му към системата на предучилищното образование.

→ Стремение към „пренаписване“ на стандарта за предучилищно образование в контекста на огромяването в детската градина - „Вие трябва да научите детето ми да чете и пише!“.

→ Фамилен персонализъм (индивидуализъм) на претенциите и изискванията към детската градина и педагогическия екип: стремение за изземване на водещата роля в сътрудничеството от позицията на „силата“ – „Моето дете и семейство са най-значими! Вие сте длъжни да се съобразявате с нас и да изпълнявате това, което искаме!“.

→ Пренебрежително отношение към личността и възпитателните компетенции на учителя от гледна точка на по-високи материални възможности, социален статус и престижна, според разбиранията на съвременното общество, професионална реализация.

→ Стремение за прехвърляне на възпитателните отговорности изцяло върху детската градина, подсъзнателно желание за интернатна система на предучилищното образование („Колко добре би било, ако децата можеха да останат в детската градина през цялата седмица и да спят там!“), дистанциране („бягство“) от ролята от основен възпитателен субект чрез оправдания за прекомерна професионална ангажираност.

5.1.2.3. Негативни тенденции в профила на съвременната детска градина и системата за подготовка и реализация на педагогическите кадри.

→ Директорът все повече става мениджър, който общува с родителите (обществения съвет, настоятелството) по повод на материалната обезпеченост на детското заведение, в сравнение с комуникацията, свързана с повишаване на житейско-педагогическата култура на съвременното българско семейство.

→ Инерцията на по-възрастните педагогически кадри - „Защо да се занимавам с родители, нали не ми плащат за това!“

→ Най-добрите студенти, завършили педагогическите специалности обикновено са „добри“ и в други професионални направления, свързани с второто висше образование и трудно избират професията на детския учител.

→ „Визията“ на част от студентите от педагогическите специалности, че винаги могат да започнат работа като детски учители, но ако излезе нещо по-добро като материално заплащане трябва да следват принципа „Тръгвам си, без да се обръщам назад ..!“;

→ „Обръщане на старта на професионалната реализация“ – все повече е налице тенденцията за завършване на педагогическа специалност след постъпване на работа в детска градина, като доказателство за това е интересът към предучилищното образование на специалисти с друга базова професия, поради относителното спокойствие в липсата на безработица и материалната обезпеченост на детската градина като общинска институция.

5.2. КОНЦЕПТУАЛНИ ПОДХОДИ И ОРИЕНТАЦИИ

Представените профили проблематизират процеса на сътрудничеството между детската градина и семейството, но същевременно са отправна точка на визията за нов концептуален подход във взаимодействието.

Тази гледна точка извежда в теоретико-експерименталния модел личностно центрирания (ориентирания) подход за взаимодействие със семейството, поставящ в центъра на вниманието личността на родителя в процеса на общуване с педагога – вникване и разбиране на неговите потребности, проекти за развитието на детето му, житейските му ценностни ориентации, страхове за евентуални възпитателни пропуски и грешки.

Теоретико-експерименталният модел приема за своя основна ориентация визията „От родителя – към детето“ и поставя в концептуален план в центъра на взаимодействието „педагогически екип-семейство“ проблематиката на взаимоотношенията „родители-деца“, а в семантичен възприема сътрудничеството не като ръководене, а като подпомагане на семейното възпитание.

5.3. ВИЗИЯ ЗА ОПТИМИЗАЦИЯ НА ВЗАИМОДЕЙСТВИЕТО „ОБРАЗОВАТЕЛНИ ИНСТИТУЦИИ – СЕМЕЙСТВО“

5.3.1. БАЗИСНИ ОСНОВАНИЯ

→ Семейството заема значимо място в обществената система за възпитание, защото е посредник между детето и външния свят и е основният еталон, чрез който то усвоява социални норми, ценности и модели на поведение.

→ В периода на детството родителите са най-влиятелните възпитатели на децата си и повишаването на тяхната житейско-педагогическа култура изисква провокиране на семейни инициативи във взаимодействието с образователните институции.

5.3.2. АКЦЕНТИ В ОПТИМИЗАЦИЯТА НА ВЗАИМОДЕЙСТВИЕТО

→ Добронамереното отношение и квалифицираната помощ от страна на педагогическите специалисти може да направи родителите „експерти“ във възпитанието.

→ Доверието и откритостта във взаимоотношенията е най-важната предпоставка за ефективно сътрудничество.

→ Обмяната на информация и равностойното участие е предпоставка за позитивното развитие на децата.

→ Запознаването със спецификата на образователно-възпитателния процес в детската градина и училището съдейства за придобиване на адекватна представа относно отговорността на учителската професия.

→ Създаването на условия за контрол върху работата на педагогическия екип от семейството ще повиши доверието в образователните институции.

5.3.3. ПЕДАГОГИЧЕСКО ОБРАЗОВАНИЕ НА РОДИТЕЛИТЕ

Иницирането на участието на семейството в живота на детската градина и училището се реализира чрез процеса „педагогическо образование на родителите“ като основна съдържателна и технологична рамка за оптимизация на житейско-възпитателните им ориентации и позитивно личностно формиране в детството.

Педагогическото образование означава обучение на родителите в ефективни методи и средства за възпитателно влияние чрез провокиране и оптимизация на техните житейско-възпитателни ориентации.

☺ Родителите са клиенти на образователните заведения и сътрудничеството с тях се реализира в зависимост от условията на региона и населеното място, етническият произход, социалният статус на семействата и спецификата във възпитателните им ориентации.

☺ Педагогическото образование на родителите се осъществява под формата на социално-педагогически тренинг, предполагащ интерактивна технология на обучение.

☺ Родителите не са професионални педагози, но чрез процеса на педагогическо образование са способни да: усвояват позитивни модели на родителско поведение; осмислят и осъзнават конкретните възпитателни ситуации и начините за разрешаване; изградят достойнство, комфорт и увереност в себе си като възпитатели.

5.4. МЕТОДОЛОГИЯ НА ТЕОРЕТИКО - ЕКСПЕРИМЕНТАЛНИЯ МОДЕЛ УСЛОВНО НАЗВАНИЕ „КОМПАС ЗА РОДИТЕЛИ“

5.4.1. ЦЕЛ

Повишаване на житейско-педагогическата култура на съвременното семейство.

5.4.2. ОСНОВНИ ЗАДАЧИ

→ Оптимизация на възпитателните ориентации на родителите.

→ Усвояване от родителите на позитивни образци на взаимоотношения с децата и компетенции за ефективно възпитателно влияние.

→ Трансфер на познания и умения към педагогическите екипи и студентите за ефективно сътрудничество със семействата чрез обучение в интерактивни технологии за педагогическо образование на родителите с цел мултиплицирането им към семействата.

5.4.3. ПРИНЦИПИ ЗА ИЗГРАЖДАНЕ И РЕАЛИЗАЦИЯ

1. Публичност (отвореност) на взаимодействието “образователни институции - семейство”.

Подпомага прозрачността на комуникацията и като проекция, потребността от усъвършенстване и развитие на компетенциите и на семейството, и на педагогическия екип.

2. Перспективност и функционалност на взаимовръзката “образователни институции - семейство”.

Обединява усилията на двете страни във взаимодействието, при отчитане на спецификата им и мотивира семантиката на формите за интеграция на субектите.

3. Сътрудничество.

Очертава многообразието на формите на връзка между субектите във взаимодействието и тяхното отговорно участие в него.

4. Рефлексивност.

Създава увереност в усилията и нагласите на страните във взаимодействието за усъвършенстване на формите за сътрудничество и личностен просперитет.

5. Професионална компетентност.

Обосновава личностната активност и позициите на участниците към взаимодействието като необходимо условие за личностно формиране на детето.

6. Вариативност.

Създава възможности за използване на разнообразни групови и индивидуални моделни форми за реализиране на взаимодействието “педагог-родител”.

5.4.4. ОЧАКВАНИ РЕЗУЛТАТИ

☺ Разширяване на компетенциите на родителите за спецификата, възможностите и приоритетите на семейното възпитание в детството.

☺ Придобиване от родителите на познания за детското развитие, потребностите и мотивите, движещи поведението на детето и причините, предизвикващи конфликти във взаимоотношенията „родители – деца“.

☺ Усвояване на умения за проучване и анализ на особеностите и проявите в поведението на децата.

☺ Усвояване на умения за самоанализ и самооценка на житейските цели и приоритети, възпитателните ориентации и модела на родителско поведение.

☺ Усвояване на умения за позитивна комуникация, адекватна реактивност към поведението на детето и ефективно възпитателно влияние чрез приложението на методи и средства за разрешаването на проблеми и парадокси във възпитателния процес.

☺ Систематизиране на представите за стратегията на взаимодействието и формите за сътрудничество между учители и родители.

5.4.5. ЦЕЛЕВИ ГРУПИ

→ Родителите ще повишат своята педагогическа култура чрез усвояването на образователното съдържание.

→ Педагогическите специалисти ще придобият компетенции за реализация на тематиката и технологията за педагогическо образование на родителите.

→ Студентите от педагогическите специалности ще придобият компетенции за адекватно и ефективно взаимодействие със семействата.

5.5. ОБРАЗОВАТЕЛНО СЪДЪРЖАНИЕ

5.5.1. ПРЕДНАЗНАЧЕНИЕ И ХАРАКТЕРИСТИКА

→ Образователното съдържание се реализира чрез теми за родители с деца от различните възрастови групи на детската градина.

→ Всяка тема предполага усвояване на конкретни знания, умения и отношения като очаквани резултати.

→ Друг структурен акцент в темите е организацията на образователната среда, целяща създаването на възможности за изразяване и изпробване на нагласи, и мнения при реализацията на съвместните дейности.

→ Основите на образователното съдържание са представени чрез ключови акценти и понятия за провокиране на житейско-възпитателните ориентации на родителите към дискусии.

5.5.2. ВЪЗРАСТОВИ И ТЕМАТИЧНИ АКЦЕНТИ

Теми за педагогическо образование на родителите:

- Родители с деца от първа възрастова група: Развитие на детето в периода от 2 до 4 години и адаптация към детската градина; Потребности и права на детето; Семейство; Житейски ценностни ориентации и проекти за развитието на детето;

- Родители с деца от втора възрастова група: Развитие на детето в периода от 4 до 5 години; Детската игра; Особенности на семейното възпитание; Сътрудничеството между учители и родители;
- Родители с деца от трета възрастова група: Развитие на детето в периода от 5 до 6 години; Същност, цел и основни задачи на семейното възпитание; Парадоксите на възпитанието и неефективните възпитателни методи; Общуване и ефективни възпитателни средства;
- Родители с деца от четвърта възрастова група: Развитие на детето в периода от 6 до 8 години; Децата и средствата за масова комуникация; Специфика и превенция на агресията в предучилищна възраст; Готовност и подготовка за училище.

5.6. ТЕХНОЛОГИЯ НА ОБУЧЕНИЕТО

Реализацията на образователното съдържание е свързана с апробацията на следните акценти в педагогическото образование на родителите:

- Основни подходи в обучението: интерактивен; рефлексивен; ценностно-мотивиран;
- Основни форми на обучение: диагностични процедури; групова работа; индивидуална работа; фронтална работа; упражнения; поставяне в роля;
- Основни методи на обучение: интерактивен тренинг; анализ на ситуации; обсъждане на казуси; дискусии; беседи; делови игри; тренинг на придобитите знания и умения; „домашна работа“;
- Материали и пособия: образователни материали за обучаемите; мултимедийни презентации; флипчарт, бели листи с формат А3, маркери;
- Обратна връзка

В обучителния пакет са заложили възможности за поддържане на перманентна комуникация с обучаемите и дистанционно консултиране, свързани с предварителната информация, контрола и оценяването на резултатите от процеса на обучение.

5.7. ПРОДУКТИ

Представените продукти са резултат от диагностичните проекции на изследването.

5.7.1. НАРЪЧНИК ЗА ОБУЧИТЕЛИ

КОМПАС ЗА РОДИТЕЛИ

СТРАТЕГИЯ ЗА ПЕДАГОГИЧЕСКО (САМО)ОБРАЗОВАНИЕ НА РОДИТЕЛИТЕ

1. КОНЦЕПЦИЯ/ОЧАКВАНИ РЕЗУЛТАТИ

Образователните акценти на темите от обучителния пакет „Компас за родители“ целят овладяването на следните знания, умения и отношения от родителите:

- Придобиват познания за проблемите във взаимоотношенията „родители – деца“;
- Усвояват инструментални умения за проучване на особеностите, проявите и мотивацията на поведението на децата, както и за самодиагностика, анализ и самооценка на възпитателните ориентации и модела на родителско поведение;
- Усвояват компетенции за позитивна комуникация и ефективно влияние върху децата чрез приложението на адекватни методи, начини и средства за възпитание.

2. МЕТОДОЛОГИЯ/ПРИОРИТЕТИ

Реализацията на концепцията за оптимизиране процеса на семейно възпитание е базирана върху следните приоритети:

- Диагностика, анализ и оценка на житейските и възпитателните ориентации на родителите, моделите на родителско поведение и взаимоотношенията „родители-деца”;
- Реализация на педагогическо образование чрез интерактивен тренинг на родителите и транслиране на усвоените познания и умения по оста „Педагози → Родители → Деца”.

3. ТЕХНОЛОГИЯ

☺ Активното участие на родителите се предпоставя чрез изпълнението на индивидуални и съвместни дейности като упражнения по темите. Препоръчителна е промяната на участниците в групите при всяко ново упражнение.

☺ Основен интерактивен метод за работа е дискусията, насочена към провокиране и обогатяване на възпитателните компетенции на родителите. Груповата работа има за задача също сближаване на участниците и продължение на отношенията в друга обстановка, и ситуации.

☺ Очакван резултат от процеса на обучение е «пренасянето» на усвоените педагогически познания и умения от родителите към техните деца.

4. ФУНКЦИИ НА ОБУЧИТЕЛНИТЕ ПАКЕТИ

Темите в образователното съдържание съвместяват в единство диагностични (представи, нагласи, позиции и педагогически практики на родителите) и формиращи проекции за повишаване на тяхната педагогическа култура.

4.1. Диагностични параметри на образователното съдържание.

Дейностите в темите дават възможност за проучване на компетенциите на обучаемите като субективна интерпретация на предложените упражнения във вид на анкетна карта, интервю, експертна оценка и самооценка на възпитателните феномени.

Показателите за диагностика се съдържат във въвеждащата и подкрепящата информация към всяка тема, които са ориентирани за регистрация и анализ на резултатите.

4.2. Формиращи параметри на образователното съдържание.

Същевременно, дейностите, упражненията, въвеждащата и подкрепящата информация задават ориентирите за формиращите акценти на образователното съдържание.

5. КОНТРОЛ И ОЦЕНЯВАНЕ НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ ОБУЧЕНИЕТО

Контролът и оценяването се извършва на базата на първоначалните ориентации и придобитите компетенции преди, по време и след приключване на обучението.

• Текущ контрол и оценяване

1. Предварителна информация: Данни за родителя и детето.

Тази информация се намира в началото и дава възможност на учителя да персонализира ориентацията на родителя като проучване и като процес на обучение.

2. Предварителна информация: Очаквания към тематиката и процеса на съвместна работа.

Чрез нея обучаваните отразяват своите очаквания към образователното съдържание и процеса на обучение. Същевременно, тя е основата за първоначален диалог и дискусия

3. Регистрация на ориентацията: Индивидуален профил на родителя.

Индивидуалните профили представят диагностичните параметри на образователното съдържание. Резултатите от дейностите и упражненията по теми могат да се отразяват в протоколи, съдържащи показателите за оценка.

• Контрол и оценяване след проведеното обучение.

Формите за контрол и оценка целят установяване степента на усвоеност на образователното съдържание след приключване на обучението.

1. Въпросник за (само)оценка на придобитите компетенции.

Въпросниците се намират в края на учебните пакети и съдържат тестови параметри за проверка и (само)оценка на познанията от процеса на обучение.

2. Оценка на тематиката и процеса на съвместна работа.

Тя дава възможност за сравнителен (само)анализ на ориентациите преди и след процеса на обучение. Диагностичните функции са свързани с качеството на обучението, а прогностичните – с оптимизация на образователното съдържание за последващи обучения.

5.7.2. ВАРИАНТИ НА ОБУЧИТЕЛНИ ПАКЕТИ/ТЕМИ

ВАРИАНТ №1: СПЕЦИФИКА НА СЕМЕЙНОТО ВЪЗПИТАНИЕ

→ Тема: Особености, същност, цел и основни задачи на семейното възпитание: «Моят проект за развитието на детето»; «Моят житейски автопортрет»; «Какво внушавам на детето си?»; «По какъв начин реализирам внушенията си?»; «Проект за координация на факторите от социално-педагогическата система»; «Каква е целта на семейното възпитание?»; Основни задачи и акценти на семейното възпитание в предучилищна възраст; Основни задачи и акценти на семейното възпитание в начална училищна възраст.

→ Тема: Взаимодействието «образователни институции – семейство»: «Семейството и детската градина/училището – конкуренти или съдружници?»; «Родители или учители – опоненти или партньори?»; «Как си сътрудничим?»; «Как да си сътрудничим?»; «С какви нагласи да започнем?».

ВАРИАНТ №2: ПОЗИТИВНОТО РОДИТЕЛСТВО

→ Тема: Какво (кой) ни помага и пречи във възпитанието?: Педагогическите духове; Вътрешните позиции;

→ Тема: От какво (кого) зависят нашите отношения?: „Моят възпитателен стил“; „Уникалните черти на моето дете“; Житейските приоритети.

→ Тема: Как да (не) възпитаваме?: Позитивната невербална комуникация; „Как да разговаряме с детето?“; Методи и средства за възпитаване на добро поведение; Семейният парламент.

ВАРИАНТ №3: ПРЕВЕНЦИЯ НА ПРОБЛЕМНОТО ПОВЕДЕНИЕ И АГРЕСИЯТА

→ Тема: Същност на проблемното поведение: Проблемното поведение в предучилищна възраст.

→ Тема: Влияние на семейството и електронните медии: Детската психика, фамилните и виртуалните модели.

→ Тема: Посланията на детското поведение: «Защо децата (понякога) не ни слушат?»

→ Тема: Взаимна отговорност, уважение и самоуважение: Параметри на дисциплината.

→ Тема: Възпитание на характера: «Аз съм най-добрият човек на света!»

→ Тема: Определяне и назоваване на чувствата: Светът на чувствата.

→ Тема: Споделяне на чувствата: Съчиняване на истории.

5.7.3. ВАРИАНТИ ЗА ОЦЕНЯВАНЕ НА ТЕМАТИКАТА И ТЕХНОЛОГИЯТА НА ОБУЧЕНИЕТО

Вариантите визират оценки, свързани с целите на обучението, конкретиката на темите, упражненията и подкрепящата информация, общата оценка на тематиката и технологията, както и самооценката на педагогическата култура.

5.7.4. ВАРИАНТИ ЗА САМООЦЕНКА НА КОМПЕТЕНЦИИТЕ

→ Самооценката на потребителите дава възможност за установяване на усвоените познания от самите тях и е отправна точка за «преговарянето» им в дискусия с учителя.

→ Предлаганите варианти са игрово-познавателни ситуации под формата на въпросник за самооценка на компетенциите.

ОБОБЩЕН ВАРИАНТ НА ПРОБЛЕМАТИКАТА КОМПАС ЗА РОДИТЕЛИ

Обучителният пакет за педагогическо (само)образование на родители представя в синтезиран и завършен вид тематиката за повишаване на житейско-педагогическата култура на семейството.

5.7.5. ВАРИАНТИ ЗА ПРОУЧВАНЕ ОРИЕНТАЦИИТЕ НА ДЕЦАТА

Реализират се под формата на интервю и беседа с децата.

ВАРИАНТ №1: Личностни характеристики, отношения с родителите, степен на конфликтност и агресивност.

ВАРИАНТ №2: Представи на детето за ученето и училището.

5.7.6. ПРЕВЕНЦИЯ НА АГРЕСИВНИТЕ ПРОЯВИ В ДЕТСКАТА ГРАДИНА И СЕМЕЙСТВОТО.

В контекста на формиращите проекции на експеримента свързахме процеса на педагогическото образование на родителите с апробацията на игрово-познавателни ситуации за превенция на агресивните прояви в детството.

Апробираните ситуации са база за последващо обучение на родители, учители и студенти, като се търси мултиплициращия ефект по отношение на децата.

Игрово-познавателни ситуации

- „Какви искаме да бъдем и какви сме сега?“ (проекти за развитието на деца, родители и учители).

- „Какво е важно за мен и как ще го постигна?“ (житейски ценностни ориентации на децата).

- „Кога се чувствам най-добре?“ (житейски приоритети на деца, родители и учители).

- „Какво искам и какво искат от мен мама и татко?“ (потребности и претенции на деца и родители).

- „Какво искам и какво искат от мен децата и учителите?“ (потребности и претенции на деца и учители).

- Изобразителни преобразувания: „Моите мечти“; „Моите желания“; „Какво ме натъжава най-много?“ (изразяване на емоциите, потребностите и претенциите).

- „Какво ни е позволено и какво – забранено?“ (възпитаване на взаимна отговорност, уважение и самоуважение у децата).

- „Аз съм най-добрият човек света!“ - възпитаване на характера на детето - провокиране на социална увереност в себе си и социална ангажираност към другите.

- „Доброто и злото“ (възпитание на характера).

- „Приятелството и вълшебните думички“ (възпитание на характера).

- «Светът на чувствата» - определяне и назоваване на чувствата.

- «Съчиняване на истории» - споделяне на чувствата.

ГЛАВА ШЕСТА

АНАЛИЗ НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ ФОРМИРАЦИЯ ЕКСПЕРИМЕНТ

6.1. ПРЕДВАРИТЕЛЕН ЕТАП

6.1.1. СЪВМЕСТЯВАНЕ НА ДИАГНОСТИЧНИ И ФОРМИРАЩИ ПРОЕКЦИИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

→ Реализацията на задачите на констатиращия етап от проучването създаде възможности за оптимизиране на уменията на педагогически специалисти и студенти чрез обучението им в реализацията на диагностичния експериментариум, особено що се отнася до протоколите за регистрация на агресивните прояви на децата и отношенията с връстниците.

→ Проучването на ориентацията на семейството допринесе за повишаване на житейско-педагогическата култура на родителите, участвали в констатиращия експеримент, чрез беседите с експериментаторите преди, по време и след попълването на анкетните карти. Формирацият характер се изрази в стимулиране на интереса на респондентите към проблематиката чрез обмяна на мнения и провокиране на наличния педагогическия опит като предпоставка за педагогическа рефлексивност.

6.1.2. ТЕОРЕТИКО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЕН МОДЕЛ ЗА ОПТИМИЗАЦИЯ НА ВЗАИМОДЕЙСТВИЕТО «ДЕТСКА ГРАДИНА-СЕМЕЙСТВО»

→ Върху основата на резултатите от констатиращия експеримент бяха ситуирани приоритетите, концептуалната рамка, технологичните параметри и образователното съдържание за педагогическо образование на родителите.

→ В приложен план се разработиха продукти, съдействащи за оптимизиране на компетенциите на потребителите – родители, педагогически специалисти, студенти: Обучителен пакет за педагогическо (само)образование на родители – «Компас за родители» и варианти на обучителни пакети; Наръчник за обучители, представящ процеса и технологията на обучение; Примерни интервюта за деца от предучилищна възраст с цел проучване на техните личностни характеристики и влиянието на семейната среда в развитието; Игрово-познавателни ситуации да превенция на агресивните прояви.

6.1.3. ПРЕЗЕНТАЦИЯ НА МОДЕЛА ПРЕД ПОТРЕБИТЕЛИТЕ - ИЗВОДИ, АНАЛИТИЧНИ АКЦЕНТИ, ХИПОТЕЗИ

→ *Стратегическите и технологичните приоритети на теоретико-експерименталния модел се оценяват високо от потребителите.*

→ *Предложената тематика е надеждна и актуална за реализация, защото е оценена положително и допринася за повишаване на педагогическите компетенции на експертите относно сътрудничество с родителите.*

→ *Предложените теми за педагогическо образование на родителите имат реално практическо приложение и способстват за инициране участието на семейството в живота на детската градина.*

6.2. СЪЩИНСКИ ЕТАП

6.2.1. АПРОБАЦИЯ НА МОДЕЛА - ОБУЧЕНИЕ НА ПЕДАГОГИЧЕСКИ СПЕЦИАЛИСТИ И СТУДЕНТИ В РЕАЛИЗАЦИЯТА НА ОБРАЗОВАТЕЛНОТО СЪДЪРЖАНИЕ

● В организационен план, локацията и локализацията на обучението е свързана със следните целеви групи.

√ *Обучение на педагогически специалисти.*

→ Тематични области: Социализиращи и възпитателни възможности на съвременното семейство; Модели на педагогическо взаимодействие «семейство-детска градина»; Оптимизация на взаимодействието «детска градина-семейство» - интерактивен тренинг; Работа с родителите – същност на позитивното родителство; Превенция на проблемното поведение и агресията в детската градина и училището; Игрово-познавателни ситуации за превенция на агресивните прояви в детската градина и семейството.

√ *Обучение на студенти и специализанти.*

→ Тематични области (учебни дисциплини): Теория и технология на семейното възпитание; Семейна социализация и масова комуникация; Педагогическо образование на родителите; Интерактивни образователни технологии за родители; Подготовката за училище в детската градина и семейството; Феноменът «агресия» в детството.

6.2.2. АПРОБАЦИЯ НА МОДЕЛА - ПЕДАГОГИЧЕСКО ОБРАЗОВАНИЕ НА РОДИТЕЛИ

ОЧАКВАНИЯ НА РОДИТЕЛИТЕ КЪМ ТЕМАТИКАТА – РЕЗУЛТАТИ

Представеният вариант акцентира върху очаквания, свързани с информацията относно проблемното поведение на децата и превенцията на агресивните прояви.

Ориентации към актуалните акценти на семейното възпитание

Таблица №5 представя отношението на родителите към значими акценти и проблеми във взаимоотношенията „родители деца“ (Кои от предложените акценти на семейното възпитание считате за актуални и в каква степен? *Оградете съответен брой лица*).

Таблица №5

АКЦЕНТИ	ОЦЕНКА – ПЕТОБАЛНА СКАЛА
Възпитателни ориентации и внушения, очаквания и амбиции на родителите към децата.	☺ ☺☺☺ ☺☺☺ - 4,4
Адекватно общуване, методи и средства за позитивна комуникация и възпитание.	☺ ☺☺☺☺☺☺ - 5,0
Конфликти и парадокси в семейното възпитание.	☺ ☺☺☺☺☺☺ - 4,2
Реактивност при непослушание, агресивни прояви и проблемно поведение на децата.	☺ ☺☺☺☺☺☺ - 4,8

→ Резултатите показват високия интерес на родителите към предложените актуални проблеми на семейното възпитание.

Ориентации към актуалната информация за възпитанието на децата

В таблица №6 са представени ориентацията на родителите към конкретни знания и умения като очаквания за усвояването им от информацията в учебния пакет (Какво очаквате да научите от информацията в „Компас за родители“? *Отбележете*).

Таблица №6

ПОЗНАНИЯ И УМЕНИЯ	ОЦЕНКА – ПЕТОБАЛНА СКАЛА
Познания за развитието на децата и причините, предизвикващи конфликти във взаимоотношенията «родители-деца».	☺ ☺☺☺☺☺☺ - 5,0
Познания за непослушанието, агресивните прояви, проблемното поведение и факторите, които ги провокират.	☺ ☺☺☺☺☺☺ - 4,7
Умения за откриване на причините, мотивиращи децата към непослушание, агресивни прояви и проблемно поведение.	☺ ☺☺☺☺☺☺ - 5,0
Умения за прилагане на ефективни средства за организация на живота на детето и семейството.	☺ ☺☺☺☺☺☺ - 4,6
Умения за превенция и контрол на негативното детско поведение.	☺ ☺☺☺☺☺☺ - 5,0

→ Представените резултати свидетелстват за високите очаквания на родителите към информацията от учебния пакет, свързана с конкретни познания и умения за ефективно възпитателно взаимодействие с децата.

Самооценка на педагогическата култура

В края на блока от очаквания на родителите се предоставя възможност да оценят своята педагогическа култура по десетобална скала с номинали „1 – много ниска“, и „10 – много висока“.

Впоследствие, с цел търсенето на формиращите проекции на образователното съдържание, в края на обучението на родителите отново се дава същата възможност.

→ Резултатите показват, че на входа на обучението родителите оценяват своята педагогическа култура като по-висока от средната. Тази констатация има значително повече маскулинна (коефициент 6,8), отколкото феминна (коефициент 5,4) ориентация, т.е. жените оценяват по-реално своята житейско-педагогическа култура.

6.2.3. АПРОБАЦИЯ НА МОДЕЛА – ПРЕВЕНЦИЯ НА АГРЕСИВНИТЕ ПРОЯВИ В СЕМЕЙСТВОТО И ДЕТСКАТА ГРАДИНА

→ У децата от предучилищна възраст няма още ясно изразена представа за дефинитивния семантичен профил на чувствата, което означава, че в образователния процес в детските градини рядко се «проиграват» ситуации за разпознаване, определяне и назоваване на чувствата, а от гледна точка на семейното възпитателно влияние това е още по-сигурно.

→ Ето защо, налице е необходимостта от практическа реализация на представените игрово-познавателни ситуации както в рамките на организирания образователен процес в детската градина, така и в семейството, и последващо обучение на родители, учители и студенти, като се търси мултиплициращия ефект по отношение на децата.

6.3. ЗАКЛЮЧИТЕЛЕН ЕТАП: ОЦЕНКА НА МОДЕЛА ОТ ПОТРЕБИТЕЛИТЕ СПЕЦИФИКАЦИИ НА ФОРМИТЕ И ВАРИАНТИТЕ НА ОЦЕНЯВАНЕ

А. Тематика, свързана с влиянието на семейството и електронните медии.

Този вариант корелира с оценката на студенти по дисциплината «Семейна социализация и масова комуникация», както и с оценката на педагози и родители по теми, свързани с проблемното поведение и агресивните прояви.

А.1. Оценка на целевата насоченост на обучението.

→ Резултатите сочат положителните оценки на потребителите към целевата ориентация на образователното съдържание на учебния пакет.

→ В контекста на груповата динамика ситуационните избори извеждат актуалността на обучението на студентите по посочената дисциплина (напълно успешно: 96,5% - запознаване със спецификата на семейното възпитание; 98,6% - запознаване с особеностите на средствата за масова комуникация), както и обучението на педагозите в реализация на тематиката (напълно успешно: 83,8% - запознаване със спецификата на семейното възпитание; 93,4% - запознаване с особеностите на средствата за масова комуникация).

→ Оценките на родителите са по-ниски, в сравнение с оценките на другите целеви групи (напълно успешно: 68,4% - запознаване със спецификата на семейното възпитание; 73,2% - запознаване с особеностите на средствата за масова комуникация), но с достатъчна процентна позитивна стойност.

А.2. Оценка на конкретиката в образователното съдържание и технологията на обучение. (Кои от упражненията и информацията Ви бяха най-полезни и в каква степен?).

Таблица №7

ДЕЙНОСТИ И УПРАЖНЕНИЯ	ОЦЕНКА – ПЕТОБАЛНА СКАЛА
Моите проекти за развитието на децата.	☺☺☺☺☺ Родители – 5,0; Педагози – 5,0; Студенти – 5,0
Моят житейски автопортрет.	☺☺☺☺☺ Родители – 5,0; Педагози – 5,0; Студенти – 5,0
Какво (ще) внушавам на детето си?	☺☺☺☺☺ Родители – 3,7; Педагози – 4,6 Студенти – 4,8
По какъв начин (ще) реализирам внушенията си?	☺☺☺☺☺ Родители – 3,8; Педагози – 4,8; Студенти – 4,8
Проект за координация на факторите от социално-педагогическата система.	☺☺☺☺☺ Родители – 4,8; Педагози – 5,0; Студенти – 5,0
Моите антипроекти за влиянието на средствата за масова комуникация върху децата.	☺☺☺☺☺ Родители – 4,5; Педагози – 4,2; Студенти – 4,5
Защо децата (не) харесват предавания и персонажи от електронните медии?	☺☺☺☺☺ Родители – 4,6; Педагози – 4,2; Студенти – 4,8
Подражават ли децата на реални и виртуални герои?	☺☺☺☺☺ Родители – 4,6; Педагози – 4,6; Студенти – 4,7
Проекти и антипроекти за детското развитие: сравнителен анализ.	☺☺☺☺☺ Родители – 4,3; Педагози – 4,3; Студенти – 4,5
Модели на поведение от семейството и средствата за масова комуникация.	☺☺☺☺☺ Родители – 4,4; Педагози – 4,8; Студенти – 4,5
Кой мотивира детската агресивност?	☺☺☺☺☺ Родители – 3,8; Педагози – 4,9; Студенти – 4,7
Агресивни ли са съвременните деца и кой е виновен за това?	☺☺☺☺☺ Родители – 3,8; Педагози – 5,0; Студенти – 4,5
Защо децата (понякога) не ни слушат?	☺☺☺☺☺ Родители – 4,7; Педагози – 4,8; Студенти – 5,0
Как (ще) контролирам гнева на детето?	☺☺☺☺☺ Родители – 4,2; Педагози – 4,5; Студенти – 4,9
Взаимна отговорност, уважение и самоуважение: Параметри на дисциплината	☺☺☺☺☺ Родители – 3,6; Педагози – 4,7; Студенти – 5,0

→ В контекста на диференциацията на целевите групи се открояват следните различия и тенденции:

- Студентите и педагозите са оценили като изключително полезни всички предложени упражнения;

- В ориентацията на родителите най-високите оценки са свързани с упражненията, приоритет за целия контингент респонденти;

- С по-нисък коефициент родителите оценяват упражненията „Какво (ще) внушавам на детето си?“ (3,7), „По какъв начин (ще) реализирам внушенията си?“ (3,8), „Кой мотивира детската агресивност?“ (3,8), «Агресивни ли са съвременните деца и кой е виновен за това?» (3,8), „Взаимна отговорност, уважение и самоуважение: Параметри на дисциплината» (3,6).

- Хипотетичното обяснение за тези малко по-ниски оценки би могло да се търси в подсъзнателното нежелание за обсъждане на внушенията, които родителите отправят към децата и технологията за реализацията им, както и възможността семейството да се възприема като основен фактор, провокиращ агресивни прояви у децата.

А.3. Обща оценка за тематиката и процеса на обучение.

→ Оценката на тематиката и технологията на този модул за педагогическо образование на родителите е изцяло положителна.

В. Тематика, свързана с особеностите и спецификата на семейното възпитание, и взаимодействието «образователни институции – семейство».

Този вариант е свързан с обучението на студенти по дисциплината «Теория и технология на семейното възпитание», както и с оценката на педагогически специалисти и родители по теми, имащи отношение към сътрудничеството между учители и родители.

В.1. Оценка на целевата насоченост на обучението.

→ Резултатите показват позитивното отношение на респондентите към целевата ориентация на тематиката в обучителния пакет.

→ В контекста на груповата динамика изборите на студентите са най-положителни (напълно успешно: 98,1% - задълбочаване на познанията за семейното възпитание; 94,8% - запознаване с проблемите и тенденциите във взаимодействието „образователни институции – семейство“; 98,9% - усвояване на умения за проучване на собствените възпитателни ориентации и проекти за развитието на детето), както и тези на педагозите (напълно успешно: 95,7% - задълбочаване на познанията за семейното възпитание; 98,3% - усвояване на умения за проучване на собствените възпитателни ориентации и проекти за развитието на детето).

→ Оценките на родителите отново са по-ниски, в сравнение с оценките на другите целеви групи (напълно успешно: 79,1% - задълбочаване на познанията за семейното възпитание; 80,4% - запознаване с проблемите и тенденциите във взаимодействието „образователни институции – семейство“), като вероятна хипотеза за това е, че част от родителите имат високо мнение за своите способности като възпитатели и едва ли биха научили от „някой друг“ нещо ново и по-различно.

→ Прави впечатление и по-ниската оценка на педагозите относно запознаването с проблемите и тенденциите във взаимодействието „образователни институции – семейство“ (83,1%) като обяснението за това може да се търси в негативния им опит в сътрудничеството със семействата и нежеланието на част от тях да прилагат неформални стратегии и форми за сътрудничество.

→ Независимо от посочените негативни тенденции позитивните оценки на целевите групи доказват актуалността на образователното съдържание в този модул на теоретико-експерименталния модел.

В.2. Оценка на конкретиката в образователното съдържание и технологията на обучение. (Кои от упражненията и информацията бяха най-полезни и в каква степен? Оградете съответен брой лица).

Таблица №8

ДЕЙНОСТИ И УПРАЖНЕНИЯ	ОЦЕНКА – ПЕТОБАЛНА СКАЛА
Моят проект за развитието на детето и проектът на детето за своето развитие.	☺ ☺ ☺ ☺ ☺ Родители – 5,0; Педагози – 5,0; Студенти – 5,0
Моят житейски автопортрет и житейският портрет на моето дете.	☺ ☺ ☺ ☺ ☺ Родители – 5,0; Педагози – 5,0; Студенти – 5,0
Какво внушавам на детето си и по какъв начин реализирам внушенията си?	☺ ☺ ☺ ☺ ☺ Родители – 3,7; Педагози – 4,8; Студенти – 4,9
Проект за координация на факторите от социално-педагогическата система.	☺ ☺ ☺ ☺ ☺ Родители – 4,8; Педагози – 5,0; Студенти – 5,0
Същност и цел на семейното възпитание.	☺ ☺ ☺ ☺ ☺ Родители – 3,7; Педагози – 4,1; Студенти – 4,3
Основни задачи и акценти на семейното възпитание в детството.	☺ ☺ ☺ ☺ ☺ Родители – 4,8; Педагози – 4,9; Студенти – 4,8
Семейството, детската градина и училището – конкуренти или съдружници?	☺ ☺ ☺ ☺ ☺ Родители – 4,0; Педагози – 4,7; Студенти – 5,0

Родители и учители – опоненти или партньори?	☺ ☺ ☺ ☺ ☺ Родители – 4,1; Педагози – 4,8; Студенти – 5,0
Как си сътрудничим, как да си сътрудничим и с какви нагласи да започнем?	☺ ☺ ☺ ☺ ☺ Родители – 3,9; Педагози – 4,5; Студенти – 5,0

→ С най-високи оценки сред целевите групи, както и при модула, свързан с проблемното поведение и агресията, отново са упражненията „Моите проекти за развитието на децата“, „Моят житейски автопортрет“, „Проект за координация на факторите от социално-педагогическата система“, както и упражнението „Основни задачи и акценти на семейното възпитание в детството“, вероятно защото са с висока степен на персонална значимост за респондентите, особено за родителите.

→ Различия и тенденции в ориентацията на целевите групи:

- Студентите и педагозите са оценили като изключително полезни всички предложени упражнения – средни коефициенти 4,7 и 4,5;

- В ориентацията на родителите най-високите оценки са свързани с посочените вече упражнения, приоритет за целия контингент респонденти.

- С по-нисък коефициент родителите оценяват упражненията „Какво внушавам на детето си и по какъв начин реализирам внушенията си?“ (3,7) и упражненията от темата, свързана с взаимодействието „образователни институции – семейство“ и сътрудничеството между родители и учители, като предположението за тези оценки е свързано с нежеланието на част от родителите за активно участие в живота на детската градина.

В.3. Обща оценка за тематиката и процеса на обучение.

→ Оценката на тематиката и технологията на този модул за е изцяло положителна.

С. Тематика, свързана с проблемното поведение на децата и превенция на агресивните прояви.

Този вариант е свързан с обучението на студенти по дисциплината «Феноменът «агресия» в детството», както и с оценката на директори, учители и родители по теми, свързани с проблемното поведение и превенция на агресивните прояви.

С.1. Оценка на целевата насоченост на обучението.

→ Резултатите свидетелстват за високите оценки на респондентите от целевите групи и проявения интерес към тази практико-приложна проблематика в отношенията „родители-деца“, „учители-деца“, „деца-деца“.

С.2. Оценка на конкретиката в образователното съдържание и технологията на обучение (Кои от темите и упражненията Ви бяха най-полезни и в каква степен? Оценете ги по петобалната скала: 1 – безполезни; 5 – много полезни).

Таблица №9

ДЕЙНОСТИ И УПРАЖНЕНИЯ	ОЦЕНКА – ПЕТОБАЛНА СКАЛА
ТЕМАТИЧЕН БЛОК: НЕПОСЛУШАНИЕТО И АГРЕСИВНИТЕ ПРОЯВИ НА ДЕЦАТА	
Същност на агресивното поведение - „Има ли агресия в предучилищна възраст?“	Родители – 4,4; Педагози – 4,5; Студенти – 4,8
Видове и прояви на агресия - Вербална, физическа или невербална агресия?“	Родители – 4,6; Педагози – 4,7; Студенти – 5,0
Фактори, провокиращи агресивно поведение - „Кой и какво предизвиква агресия у децата?“	Родители – 4,4; Педагози – 4,7; Студенти – 4,8
Посланията на детското поведение - „Защо (понякога) децата не ни слушат?“	Родители – 4,9; Педагози – 5,0; Студенти – 5,0
ТЕМАТИЧЕН БЛОК: ПРЕВЕНЦИЯ НА АГРЕСИВНИТЕ ПРОЯВИ	
Взаимна отговорност, уважение и самоуважение - Параметри на дисциплината	Родители – 4,9; Педагози – 5,0; Студенти – 5,0

Методи за туширане на агресивното поведение - „Как (да) контролираме агресивните прояви?“	Родители – 4,6; Педагози – 4,8; Студенти – 4,9
Възпитание на характера - „Аз съм най-добрият човек на света!“	Родители – 4,9; Педагози – 5,0; Студенти – 5,0
Определяне и назоваване на чувствата - „Светът на чувствата“	Родители – 5,0; Педагози – 5,0; Студенти – 5,0
Споделяне на чувствата - „Съчиняване на истории“	Родители – 4,9; Педагози – 5,0; Студенти – 5,0

→ Предложената конкретика на образователното съдържание се оценява много високо от респондентите и от трите целеви групи.

C.3. Обща оценка за тематиката и процеса на обучение.

→ Глобалната оценка на целевите групи за образователното съдържание и технологията на обучение е изцяло положителна.

D. Тематика, свързана с процеса на педагогическо образование на родителите.

Вариантът е свързан с обучението на студенти по дисциплината «Педагогическо образование на родителите», както и с оценката на директори, учители и родители по тематика, акцентираща върху повишаване на педагогическата култура на родителите.

D.1. Оценка на целевата насоченост на обучението.

→ Резултатите свидетелстват за изцяло положително отношение към актуалността на образователното съдържание.

D.2. Оценка на конкретиката в образователното съдържание и технологията на обучение (Кои от темите и информацията към тях Ви бяха най-полезни и в каква степен? Оградете съответен брой лица (едно лице – най-малко полезна; пет лица – много полезна).

Таблица №10

ТЕМИ И УПРАЖНЕНИЯ	ОЦЕНКА – ПЕТОБАЛНА СКАЛА
Моят възпитателен стил.	☺ ☺ ☺ ☺ ☺ Родители – 5,0; Педагози – 5,0; Студенти – 5,0
Уникалните черти на моето дете.	☺ ☺ ☺ ☺ ☺ Родители – 5,0; Педагози – 5,0; Студенти – 5,0
Защо (понякога) не се разбираме?	☺ ☺ ☺ ☺ ☺ Родители – 4,6; Педагози – 4,9; Студенти – 4,9
Педагогическите духове на родители и учители.	☺ ☺ ☺ ☺ ☺ Родители – 4,4; Педагози – 4,6; Студенти – 4,8
Защо (понякога) децата не ни слушат?	☺ ☺ ☺ ☺ ☺ Родители – 4,7; Педагози – 4,8; Студенти – 5,0
Как (да) контролираме детето?	☺ ☺ ☺ ☺ ☺ Родители – 5,0; Педагози – 5,0; Студенти – 5,0
Семейният парламент.	☺ ☺ ☺ ☺ ☺ Родители – 4,4; Педагози – 4,8; Студенти – 5,0
Параметри на дисциплината.	☺ ☺ ☺ ☺ ☺ Родители – 4,6; Педагози – 5,0; Студенти – 5,0

→ Данните от таблицата сочат, че темите, упражненията и подкрепящата информация към тях се оценяват изцяло положително от родители, педагози и студенти.

D.3. Обща оценка за тематиката и процеса на обучение.

→ Респондентите оценяват спецификата на този модул изцяло положително.

E. Самооценка на педагогическата култура: Сравнителен анализ

→ На изхода на обучението родителите оценяват своята педагогическа култура като по-висока, в сравнение с оценката на входа, като тази констатация важи значително повече за жените (коэффициент 7,4 срещу 5,4 на входа).

ГЛОБАЛНИ ИЗВОДИ

ИЗВОДИ, СВЪРЗАНИ С КОНСТАТИРАЦИЯ ЕТАП НА ЕКСПЕРИМЕНТА

А. СОЦИОЛОГИЧЕСКИ ПРОФИЛ НА СЕМЕЙСТВОТА

→ Обект на проучване са ориентацията на младото нуклеарно семейство, което все още е в процес на изграждане и развитие като фамилна група и възпитателен субект.

→ Разпределението на респондентите като процентни етно-специфики и структурни форми на фамилната констелация се доближава до официалните данни на Националния статистически институт за етническия произход и семейното положение на населението на България.

→ В контекста на социалните постижения и нагласи на семействата като предпоставки за (не)адекватно възпитание на децата преобладават респондентите със средно (в по-малките населени места) и висше образование (в по-големите населени места) при професионална заетост на половината от тях в частния сектор и относително високи стойности на безработица, особено в по-малките населени места.

→ Децата на респондентите са сравнително равномерно представени като полова и възрастова диференциация. Няма съществени етнически различия в половата и възрастовата диференциация. Определящата част от децата посещават общински детски градини.

→ Налице са характеристики на семействата на респондентите за позитивен емоционален микроклимат и равностойни взаимоотношения, адекватни възпитателни ориентации и модели на родителско поведение:

☺ Нормални структурни особености на семейната констелация: по-богат житейски опит на мъжете, конституиращ правото им на „глава на семейството“; наличие на двама родители при отглеждането и възпитанието на децата; характерна за българските условия раждаемост, предпоставяща възможността детето да бъде добре отглеждано, обгрижвано и възпитавано, и същевременно, тенденцията към по-висока репродуктивност, защото родителите са млади хора;

☺ Адекватни социални постижения и нагласи на родителите, свързани с равнището на образователния ценз и професионалната ангажираност.

→ Посочените характеристики могат да бъдат както позитивни, така и негативни предпоставки за възпитателно влияние: професионалната ангажираност може да се превърне в „удобно“ извинение за прехвърляне на възпитателната отговорност върху детската градина, и явна или скрита авторитарност, либералност или индиферентност към детето; хипопротекцията и жертвоготовността към единственото дете могат да провокират глезене, капризи, прекомерен стремеж към налагане и неадекватни модели на реактивност към такъв вид поведение (авторитаризъм или перманентен либерализъм), потенциални предпоставки за напрегнати семейни отношения, конфликтност и агресивност между децата и родителите.

В. ПРЕДВАРИТЕЛЕН ЕТАП НА КОНСТАТИРАЦИЯ ЕКСПЕРИМЕНТ

Визия на съвременното българско семейство за взаимодействието с детската градина

→ Институцията „детска градина“ и педагогическият екип са само един от източниците на информация за отглеждане и възпитание на децата. За съвременните

родители такива са също средствата за масова комуникация и самообразованието, най-вече чрез Интернет, приятелския и роднински кръг.

Това означава, че педагогическият екип все повече „губи“ доверието на семейството като „информационна банка“ за актуална психолого-педагогическа информация.

→ Акцентите в предпочитаната от родителите педагогическа информация не са вече толкова и само свързани с образователния процес в детската градина, колкото с процеса на развитието в предучилищна възраст, проблематиката на семейното възпитание и общуването с децата.

→ Предпочитаните форми за сътрудничество са родителските срещи, поддържането на постоянна връзка и интерактивния тренинг.

Това означава, че традиционните форми за сътрудничество трябва да се обвържат с актуална информация, поднесена в контекста на равностойното общуване, анализът на казуси, дискусиата, отключващи потенциалните възпитателни компетенции на родителите.

Ориентации към регламентацията на възрастовата динамика и образователната реализация в предучилищна възраст

→ Отношението на съвременното българско семейство към възможността за оптимизирана регламентация на предучилищното образование не е приоритет толкова на „възпитателна деонтология“ на родителите относно казуси, свързани с актуалността на ранното детско образование и развитие, колкото на житейски прагматизъм, плод на обективните обстоятелства на икономическото развитие на страната и проекциите му върху индивидите, семействата и социалното разслоение на населението.

- Това е основното обяснение за ориентациите на групи респонденти, подкрепящи текстовете за оптимизация на възрастовата регламентация на предучилищното образование: по-младите родители – нагласи към професионална реализация и материални активи; респонденти от по-малки населени места, с по-ниска степен на образование, от ромски и турски произход, непълни и многодетни семейства – нагласи за осигуряване на условия за отглеждане и „отмяна“ на семейството в основната му роля на възпитателен субект, особено след като изплащането на „майчинските“ е до две годишна възраст на детето.

→ Правят впечатление и противоречивите ориентации на групите респонденти от по-големите населени места, и с по-висока степен на образование – по-скоро позитивна ориентация към училищно образование от шест години, същевременно по-скоро негативна такава към постъпване в детска градина от две години и задължително образование от четири години.

→ Другата страна на социалната симптоматика на съвременното българско семейство са подсъзнателните нагласи на част от родителите за съпротива и себедоказване в индивиден и групово-корпоративен план, маскирани под формата на гражданска позиция на „всенароден обществен протест“, спрямо всички предложения и иновативни педагогически решения, имащи за цел оптимизация на образователната система.

С. СЪЩИНСКИ ЕТАП НА КОНСТАТИРАЦИЯ ЕКСПЕРИМЕНТ

1. ПРОБЛЕМНА ОБЛАСТ „СПЕЦИФИКА И ДИНАМИКА НА АГРЕСИЯТА В ПРЕДУЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ“

Сумарен профил на агресията в предучилищна възраст

→ Единични и комплексни прояви на агресия са констатирани при 2/5 от изследваните деца в предучилищна възраст с повече маскулинен, отколкото феминен приоритет - 45,2% при момчетата и 33,6% при момичетата.

→ Като възрастова диференциация, агресивните прояви при 3 и 4 годишните деца са под „средната норма на агресия” в предучилищна възраст (39,5%), докато при 5-6 годишните е налице увеличаването им.

→ Като тенденция на развитието, „кривата на агресията” нараства в периода 3 - 6 години и спада в края на предучилищния период.

→ Агресивните актове в предучилищна възраст са комплексен феномен, включващ прояви на вербална, физическа и невербална агресия, което означава, че по-голямата част от децата с агресивни прояви „не се ограничават” в избора на един вид агресия, а използват „разностранен арсенал” във взаимоотношенията с връстниците.

→ В края на възрастта е налице своеобразно «разпределение» на видовете агресия като самостоятелни прояви на вербална, физическа и невербална агресивност и като комбинации от тях. Това означава, че 6-7 годишните деца имат по-богат «арсенал» от агресивни и неагресивни форми за общуване и в зависимост от конкретните ситуации са способни да моделират поведението си към връстниците и възрастните.

Видове агресия – количествени и качествени характеристики

→ *Вербалната агресия* е по-разпространен феномен в предучилищна възраст, в сравнение с физическата и невербалната агресия и като съотношение с всички изследвани деца, и като релация спрямо децата с прояви на агресия, и има по-висок феминен, отколкото маскулинен приоритет при децата с прояви на агресия.

- В контекста на половата диференциация момичетата демонстрират по-висока адаптивност към правилата на поведение в детската градина и същевременно, подмолност и индиректност в проявите на вербална агресия, докато тези прояви при момчетата са по-открити, видими и предсказуеми и като активност, и като реактивност.

- В контекста на възрастовата диференциация е налице тенденцията за съответствие на проявите на вербална агресия с динамиката на развитието в предучилищната възраст – от общо и неконтролирано изразяване на потребностите, претенциите и емоциите (избухливост, хленчене) при 3-5 годишните деца, към по-пряко и конкретно адресиране на вербалната агресия (обиди, обвинения, заплахи и лъжи) при 5-7 годишните.

- Гамата от обидни квалификации е характерна и за двата пола, докато неприличните думи имат изцяло маскулинна ориентация.

→ *Физическата агресия* е по-разпространена при момчетата, а проявите на пряка физическа агресия (нанасяне на непосредствена вреда на друго дете) преобладават, в сравнение с проявите на косвена физическа агресия (нанасяне на индиректна вреда на друго дете чрез материални щети).

→ Като абсолютна величина (регистрация на всички прояви на едно дете като единица стойност) *невербалната агресия* има малко по-висок феминен приоритет, но като аналитична величина на конкретните прояви тя е по-скоро маскулинно ориентирана, а проявите на пряка невербална агресия (непосредствена заплаха на друго дете) са водещи в предучилищна възраст, в сравнение с проявите на косвена невербална агресия (унижаване на другия пред връстниците и учителя, обикновено в негово отсъствие).

→ *Автоагресията* не е разпространен феномен в предучилищна възраст.

Качествени характеристики на агресията в предучилищна възраст – преднамереност и реактивност, адресати, причини, фактори

→ Корелацията между *степеня на преднамереност и реактивност* на агресивните прояви спрямо целия контингент от респонденти показва, че малка част от всички изследвани деца проявяват умишлена агресия, а около 20% - ответна агресия. Според експертните оценки на учителите тези модели на поведение рядко се „преплитат”, т. е., по-голямата част от децата с прояви на агресия са класифицирани в рамката само на умишлени, неумишлени или ответни прояви.

- Това означава, че поведението на децата от предучилищна възраст в конфликтните ситуации с връстниците и свързаните с тях прояви на агресия се характеризира по-скоро с непреднамереност, отколкото с умишлена целенасоченост към причиняване на вреда, т.е. децата се стремят към комуникация с връстниците, споделяне на потребностите, демонстриране на възможностите, себедоказване и себеутвърждаване, но същевременно още не владеят в адекватна степен приемливи начини за изразяване и общуване.

- Това е основната причина за конфликтите, неумишлената агресия и условията на последваща реактивност, която на този етап все още се контролира и тушира от груповите норми на поведение и авторитета на учителите.

- Независимо от тези, на пръв поглед, „оптимистични” данни, трябва да отбележим тревожния факт за прояви на преднамерена агресия при повече от 1/10 от децата, т. е. на обмислено, планирано и целенасочено поведение с цел причиняване на вреда на някого или нещо, което принципно не би трябвало да е същностна характеристика на развитието в този възрастов период.

- Освен това, 1/5 от всички изследвани деца и половината от децата с агресивно поведение проявяват ответна агресия, т. е. не умеят да сдържат емоциите си и не владеят приемливи начини за изразяването им като ответна реактивност без прояви на агресия.

→ *Насочеността на «предучилищната агресия»* е основно към връстници от собствения (характерно повече за момчетата) и в по-малка степен към противоположния пол.

- Възрастовата динамика в насочеността на агресивните прояви към субекти и обекти отразява изведената по-горе сумарна тенденция за нарастването им от ранна към средна предучилищната възраст и спадането им в края на периода.

- Същата констатация се отнася и до своеобразната „крива на насочеността” на агресивните прояви към връстниците от другия пол, както и за взаимоотношенията с родителите. Това означава, че в края на предучилищния период децата са овладели повече социално-позитивни и приемливи начини за общуване.

- В края на този възрастов период, във взаимоотношенията с родителите, особено когато са обект на наблюдение от по-широкото социално обкръжение, децата стават по-въздържани и по-малко капризни, и агресивни, защото започват да оценяват поведението си от гледна точка както на собствената си персонализация в очите на другите, така и като имидж на семейството пред учителите на групата.

→ Основни групи от причини, мотивиращи децата към агресивни прояви в предучилищна възраст: стремеж към самоутвърждаване, себедоказване и лидерство; потребност от внимание и социални контакти; неумение за общуване с връстници; демонстрацията на познания, качества, умения, физически способности; защита на собствените интереси и играчки; трудности в образователния процес и изпълнение на изискванията в детската градина.

→ Фактори, провокиращи агресивни прояви в предучилищна възраст: модели на родителско поведение и отношение към децата; условия на живот и взаимоотношения в детската градина; средства за масова комуникация.

Агресивни прояви и аналитични хипотези

→ Доминантите на постпреходния период в България задават „рамката на развитието” на съвременните поколения, но не оказват пряко, а косвено влияние в изследвания период (все пак става дума за деца от предучилищна възраст).

2. ПРОБЛЕМНА ОБЛАСТ „ЖИТЕЙСКИ И ВЪЗПИТАТЕЛНИ ОРИЕНТАЦИИ НА СЪВРЕМЕННИТЕ РОДИТЕЛИ“

Житейски приоритети и поведенчески особености на децата

Налице са следните възможности за позитивни и негативни констатации към ориентацията на родителите като самооценка на собствените житейски приоритети и оценка на житейските приоритети на своите деца:

→ Стремещът на респондентите към осигуряване на комфорт, избягване на напрежение, позитивен емоционален микроклимат и сигурност в семейството, провокира в детето емпатия, толерантност и отзивчивост към другите хора, потенциални предпоставки за превенция на конфликтността и агресията.

- По-голямата част от родителите се опитват да съчетават тези комфортни взаимоотношения с ръководство и контрол върху децата, давайки личен пример за организирано поведение, уважение към другите и съобразяване със социалните норми.

- Като проекция, посочените акценти в модела на родителско поведение водят до подражание и усвояване на водещия житейски приоритет „Комфорт”, а при ¼ от децата и до стремещ към проява на позитивните характеристики на приоритета „Значимост” - мотивация към постижения, успехи и себедоказване;

→ Потенциалните негативни акценти в изборите на респондентите са свързани със склонността към прекален либерализъм и отстъпчивост, провокиращи у детето дискомфорт, изразяващ се или в тревожност и липса на сигурност, или в глезене и „емоционална тирания” над родителя. Друг вероятен негативен акцент в модела на родителско поведение е авторитаризмът, раздразнителността от несъвършенствата на детето и потискането на обичта в името на “идеалната цел на развитието”.

- В резултат, детето губи доверие в собствените сили и възможности, не умее да общува пълноценно и да решава проблеми, което води или до стремещ към манипулируемост, или до съпротива, конфликтност и агресивност.

- Посочените негативни проекции върху детето са налице и при отрицателните акценти в изведения като характеристика на поведението на детето житейски приоритет „Значимост” – прекомерните очаквания и вменияването на нагласата “безгрешен победител” провокират потиснатост, чувство за вина и неспособност, страх от провал, непослушание и агресивна опозиция.

→ *Проектът на родителите за социалното поведение на детето* от предучилищна възраст го представя като открито и доверчиво, проявяващо симпатия и благоразположение, стремящо се да помага на другите, естествено и емоционално в общуването, любознателно и инициативно, неконфликтно и неагресивно.

→ Респондентите посочват и негативни параметри на детското поведение - капризност, раздразнителност, стремещ към налагане, нежелание за поемане на отговорност, неумение за вариативност на поведението в зависимост от ситуацията.

От една страна, тези характеристики са нормални специфики на развитието в предучилищна възраст, но от друга, те проблематизират сумарния профил за социалното поведение на детето, защото са потенциални предпоставки за стремеж към нарушаване нормите на поведение, противопоставяне на възрастни и връстници, конфликтност и агресивност.

Тази своеобразна динамика има почва за развитие точно защото родителите могат да подценят, да не обърнат внимание или да се стремят да тушират с наказателни мерки подобни прояви в поведението на своите деца.

Проекти за развитие на децата от предучилищна възраст

Възпитателните ориентации на родителите като хронология за личностно израстване и формиране на детето са значително по-ясно изразени като желания и амбиции за бъдещето, отколкото като модел на поведение в ежедневната възпитателна практика.

Респондентите характеризират семейството като потенциална среда за формиране на качества, определящи бъдещата жизнената позиция и нагласата към дейност, и като градивен фактор за изградени значими комуникативни и хуманистични личностни качества, и категорично отхвърлят възможността целите на семейното възпитание да са обвързани с конфликтното и агресивното поведение.

Същевременно, повечето от тях ориентират своите идеални проекти към формирането на волевите качества борбеност, настойчивост и упоритост в преследването на целите, и самоувереност, потенциални предпоставки за конфликтност и агресивност при неумение на детето да спазва групови норми и да изразява по приемлив начин своите потребности, претенции и емоции, особено във взаимоотношенията с връстниците.

→ Посочените от родителите характеристики на детето от предучилищна възраст представят, от една страна, нормални специфики на развитието, но от друга, те проблематизират профила на социалното поведение на детето, защото са потенциални предпоставки за стремеж към нарушаване на нормите и противопоставяне на възрастни и връстници.

→ Тази своеобразна динамика има «почва» за развитие точно защото родителите могат да подценят, да не обърнат внимание или да се стремят да тушират с наказателни мерки подобни прояви в поведението на своите деца.

Специфика на възпитателните ориентации и интеракции

Съвременните родители отхвърлят възможността да се изявяват като авторитарни възпитатели. Водещи в техните житейско-възпитателни ориентации са характеристиките на авторитетността, съчетани с елементи на либерализъм и авторитарност, т.е. основен възпитателен стил е смесеният модел на родителско поведение.

→ Няма основания за извода, че агресията и насилието спрямо децата от предучилищна възраст са приоритети в модела на родителско поведение, но е тревожен фактът, че 2/3 от родителите прилагат физическото наказание като метод на възпитание и основание за ефективна корекция на поведението на децата.

Схващането за значението на традиционните модели на родителско поведение, изразяващо се в авторитарната роля на маскулинността и либералната роля на феминността в отглеждането и възпитанието на децата, търпи промяна и развитие.

→ Изравняването на социалния и професионалния статус на мъжа и жената в съвременното общество е съпътствано с тъждество на възпитателните ориентации относно формирането на личността в детството, но то се проектира като различна действеност в моделите на родителско поведение – в педагогическите практики на съвременните майки присъстват повече прояви на заангажираност с детето, строгост и авторитаризъм, докато в тези на бащите са налице значително повече елементи на либерализъм и известна индиферентност по отношение на детското развитие.

Съвременните родители се стремят да внушават позиции, актуални за социализацията и развитието на детето в съвременното общество – борбеност, общителност, уважение към другите, достойнство – и не приемат за житейски максими агресивността, конфликтността и пренебрежението към хората.

→ Те свързват реализацията на внушаваните позиции с група методи на възпитание, съчетаваща индуктивната техника с контрола без натиск, заплахи и строги наказания, доверието в детето, стимулирането на самостоятелността и провокирането на ситуации за трупане на опит.

→ Същевременно, родителите надценяват възможностите на своите деца за «градивна и безконфликтна борбеност», подкрепена от адекватни умения за общуване и социално взаимодействие.

- За тях борбеността не е синоним на конфликтност и агресивност, но проблемът е дали децата имат изградени представи и умения за постигане на целите си чрез борбеност, която се изразява в адекватно общуване, уважение към другите и същевременно, в отстояване на мнението и достойнството без конфликти, и прояви на агресия.

- Децата нямат много възможности за възприемане и подражание на този «борбен» вид поведение, защото родителите го проявяват значително по-често в сферата на житейско-професионалните отношения, отколкото в полето на семейните интеракции.

- Освен това, в част от семействата не само са налице агресивни модели на поведение, които децата усвояват чрез подражание и идентификация, но и „визията” за внушаване за борбеност, самоувереност, настойчивост и упоритост в преследване на целите с всички средства, и реактивна агресия към агресията на другите (Ако те ударят, удари и ти!) като успешни модели на поведение в съвременното общество (На твоите години бях доверчив/а, честен/честна и добър/добра, и не постигах нищо!).

- Това означава, че тези родители не се съобразяват със спецификата на развитието в този възрастов период и актуалността от овладяването на посочените качества в единство с обучение (личен пример) в приемливи за другите начини на равностойно общуване и изразяване на потребностите, желанията, претенциите и емоциите, за чието усвояване и реализация е необходимо повече време от периода на предучилищна възраст.

Съчетанието на внушаваните полюсни позиции «борбеност» и «достойнство» с «уважение към другите» и «общителност» обърква представите на съвременното дете и провокира стремеж за постигане на целите чрез модели на поведение, които са копирани или от електронните медии, или са следствие именно от липсата на представа за «неагресивната борбеност».

3. ПРОБЛЕМНА ОБЛАСТ “ОТНОШЕНИЕ НА РОДИТЕЛИТЕ КЪМ ФЕНОМЕНА „АГРЕСИЯ“

Ориентации към спецификата на предучилищната агресия

→ Респондентите имат противоречиви ориентации за семантиката на понятието «агресия», защото дефинициите им визират както нейната същност като целенасочено поведение с цел причиняване на умишлена вреда на субекти и обекти, така и проекцията ѝ от специфични характеристики на детството, свързани с желанието за себедоказване и себеутвърждаване, и неумението за адекватно общуване, и изразяване на потребностите, претенциите, и емоциите.

→ Ако родителите възприемат тезата, че социалните мотиви за общуване, сътрудничество и взаимодействие на детето с връстници и възрастни влизат в противоречие със стремежа му за налагане и липсата на умения за позитивна комуникация, което провокира конфликти и агресия, те едва ли биха дефинирали агресивните прояви на децата от предучилищна възраст като умишлено и целенасочено поведение.

Представи за посланията на детското поведение при непослушание, конфликтност и агресивност, и реактивността към тях

Налице е дистанцираност на семейството от ролята му на фактор, провокиращ конфликтно и агресивно поведение у децата от предучилищна възраст и прехвърляне на отговорността върху влиянието на връстниците и електронните медии.

→ Влиянието на семейството в провокирането на конфликтно и агресивно поведение у децата от предучилищна възраст се изразява в три специфични характеристики (прояви), свързани с три вида агресия: хленчи и се оплаква (пряка вербална агресия); безпричинно повишава тон (пряка невербална агресия); хвърля играчки, дрехи, храна (косвена физическа агресия). Като основен мотив за тези прояви родителите посочват потребността на децата от внимание.

→ Тези прояви, обаче, са по-скоро нормални характеристики на развитието в предучилищна възраст.

→ На средствата за масова комуникация и връстниците родителите отреждат ролята на значително по-провокативни фактори за агресия и то по отношение на прояви, които са потенциално опасни за другите.

→ Почти половината от родителите подценяват (особено мъжете) символиката и семантиката в посланията на детското поведение, свързани със стремежа към налагане и симулирането на неспособност, които означават както желание на детето за самостоятелност, така и засилена потребност от внимание, която води до форми на явна и скрита агресия, защото детето е направило всичко възможно, но не е получило пълноценно общуване.

→ Причините, които родителите посочват за конфликтността във взаимоотношенията с децата, могат да се систематизират в три основни групи:

- Модели на родителско поведение – либерализъм, жертвоготовност, авторитаризъм;
- Специфика на възрастта и поведението на детето - стремеж към изява и неумение за адекватната ѝ реализация, прекалена чувствителност, стремеж към противопоставяне и противоборство;

- Причини извън семейната констелация - прекалена ангажираност на родителите.

→ Системата от начини за реактивност, превенция и туширане на конфликтното и агресивното поведение на децата включва разнообразни и до известна степен, полюсни методи за възпитателно влияние - индуктивна техника (вникване в поведението на детето, изслушване, емпатия, обяснения), похвала, критика, предупреждение за наказание, привидна незаинтересуваност от детето с цел прекратяване на конфликтното и агресивно поведение.

Представи за влиянието на средствата за масова комуникация и връстниците върху продуцирането на агресивни прояви в предучилищна възраст

В антипроектите за влиянието на средствата за масова комуникация върху децата от предучилищна възраст не се откроява група от качества, ориентациите на респондентите са свързани с избори на негативни качества от всички групи.

→ Родителите имат адекватна представа за отрицателните модели на поведение и насажданите стереотипи от средствата за масова комуникация, защото извеждат в идеалния антипроект качества, свързани със спецификата на съвременните виртуални послания: нечестност и безотговорност; отрицателно отношение към знанията; отмъстителност и страхливост; егоизъм и неуважение към възрастните; агресивност, конфликтност.

Визията на родителите за негативното влияние на средствата за масовата комуникация очертава профила на едно прагматично и лишено от самоценност детство, в което децата се готвят за живота, учейки се да се налагат с всички средства чрез комуникация от позицията на силата. Принципно, респондентите приемат тази позиция, но не свързват формирането на качествата от антипроектите с периода на предучилищна възраст.

В антипроектите на родителите е налице висока степен на съответствие между нежеланите от тях и провокираните от средствата за масова комуникация личностни качества.

→ Тази констатация води до извода, че семейството подценява «атаката» на електронните медии в предучилищна възраст и е голяма вероятността за обреченост на фамилната компенсаторика в следващите възрастови периоди.

Според родителите, виртуалните модели на поведение, оказващи влияние върху психиката на децата от предучилищна възраст се характеризират с агресивност, конфликтност, арогантност и асоциалност.

→ Те са привлекателни за децата и се усвояват значително по-бързо и безпрепятствено, в сравнение с моделите на адекватно общуване и поведение.

Родителите са на мнение, че децата им не са привлечени към предавания и персонажи от средствата за масова комуникация заради конфликтите и агресията. Същевременно, изборите не сочат, че децата са привлечени и от техните позитивни антиподи – толерантността, добрите обноски, умението за общуване.

→ Това, което ги привлича, е динамиката на видео и аудио организацията на предаванията, мултисензорната симулация, ситуативната мобилност на интеракциите и ярките цветове, характерни повече за анимациите.

→ Другата доминанта е свързана със съдържанието на програмите, където притегателни акценти, освен атрактивността на облеклото и нестандартната комуникация, са борбата между героите и стремежът към победа (в голяма част от филмите той е на всяка цена), които до голяма степен са синоними на конфликтност и агресивност, и ги провокират в децата като развитие на качествата на виртуалния еталон от екрана.

Тревожна е констатацията, че децата от предучилищна възраст общуват с електронните медии средно по 4 часа на ден, т.е. във времето за съвместно общуване и споделяне на семейни ценности и ангажименти.

→ В сумарни количествени оценки хронологията на виртуалното присъствие на децата, при базова единица общуване с виртуални послания по 4 часа на ден, се изразява в следните цифри: 32 часа седмично; 1460 часа годишно или 60 дни в годината по 24 часа на ден; 240 дни за целия период на предучилищна възраст по 24 часа на ден; 104 дни годишно, ако детето спи по 10 часа на ден и съответно, 416 дни за целия предучилищен период.

→ В семантичен план, данните означават, че: децата от предучилищна възраст отделят равно време за дейностите игра, обучение в детската градина и общуване с електронните медии, изключвайки съня; съвременните български деца общуват с електронните медии колкото техните връстници от развитите икономически държави.

Изборите за негативното влияние на връстниците върху развитието на децата от предучилищна възраст съвпадат до голяма степен с отрицателните личностни качества, провокирани от средствата за масова комуникация.

→ Според родителите, основни фактори за провокиране на конфликтно и агресивно поведение у децата от предучилищна възраст са средствата за масова комуникация и връстниците, но не и семейството.

→ И ако въздействието на електронните медии може да се разглежда в такъв негативен аспект, то обяснението на агресията при децата с ролята на връстниците е парадокс, който означава, че всички деца си влияят негативно, тъй като за всеки конкретен родител агресивни са другите деца, но не и собственото.

4. ПРОБЛЕМНА ОБЛАСТ „ОРИЕНТАЦИИ НА СЕМЕЙСТВОТО КЪМ ФЕНОМЕНИТЕ „ГОТОВНОСТ“ И „ПОДГОТОВКА“ ЗА УЧИЛИЩЕ“

Параметри на училищната готовност и подготовка за училище в семейството и детската градина

→ Водещ приоритет в модела на родителско поведение относно подготовката за училище в семейна среда е ограмотяването, особено в периода 6-7 години, т.е. родителите свързват подготовката вкъщи с обучение по четене и изписване на букви и цифри.

→ Същата роля на „ограмотител“ те отреждат и на детската градина, с по-високи стойности на специалната подготовка, в сравнение с тези, които биха могли да се реализират в семейна среда.

→ Налице са следните парадокси в ориентацията на респондентите:

- „Прехвърляне“ на отговорността върху детската градина относно изграждане на организираност на поведението - около 10% от респондентите свързват този акцент на подготовката със семейството и около 26% - с детската градина;

- „Прехвърляне“ на отговорността за развитие на мисленето и речта върху детската градина – около 9% от респондентите свързват този акцент със семейството и около 22,0% с детската градина.

- За родителите формирането на учебни умения и навици е приоритет, който трябва да се реализира в семейството във възрастта 6-7 години (респондентите смятат, че при 5-6 годишните е още рано) и в целия период от 5 до 7 години в детската градина.

- Създаването на положително отношение към ученето, според родителите, трябва да се формира в периода 5-6 години в семейството, впоследствие този приоритет трябва да намалява при 6-7 годишните деца и в семейството, и в детската градина.

Ориентацията на съвременните родители относно приоритетите на подготовката за училище в детската градина и семейството са „обърнати“ и несъобразени със спецификата на двата възпитателни субекта, особено що се отнася до „обучителните възможности“ на семейството, свързани със специалната подготовка за училище и спецификата на детската градина като „емоционално-личностна среда“ за формиране на личностна готовност за училищно обучение.

Проекти за мотивация към ученето и училището

→ Водещи приоритети в ориентацията на родителите към актуалността на образованието и обучението в училище са учебнопознавателната мотивация на съдържанието, свързана с усвояването на система от знания, умения и начини на действие, и учебнопознавателната мотивация на процеса, изразяваща се в стремеж към познавателно развитие.

→ Вторият по значимост блок от избори акцентира върху широкосоциалната мотивация за самоопределение и самоусъвършенстване, свързана с развитието на децата като личности и тази за дълг и отговорност, изразяваща се в разбирането, че училището е част от живота на детето.

→ В глобален аспект, съвременните родители имат адекватни ориентации относно приоритетната учебнопознавателна и актуалната широкосоциална мотивация за образованост като предпоставка за успешна житейска реализация.

→ Същевременно, те нямат реална представа за мотивацията на децата от предучилищна възраст за училищно обучение, защото я свързват в по-голяма степен с учебнопознавателната мотивация на съдържанието (да научава нови и интересни неща) и процеса на учене (да се справя с различни познавателни задачи) и в по-малка - с широкосоциална мотивация за самоопределение и самоусъвършенстване на децата.

→ В респондентите е налице адекватна визия за мотивацията на ученика като актуални учебнопознавателни и престижни потребности за познание, преодоляване на препятствия и социално развитие в контекста на получаване на признание от връстниците, родителите и учителите.

→ В сравнителен план, няма значими разлики в проектите на родителите, свързани с актуалността на образованието, представата за мотивацията на бъдещия ученик и представата за мотивацията на ученика – и в трите варианта водеща е учебнопознавателната мотивация с известна вариативност, свързана с „допълването“ ѝ чрез широкосоциални мотиви в проекта за актуалността на образованието и престижни мотиви в проекта за мотивацията на ученика.

→ *Тази еднотипна ориентация към учебнопознавателната насоченост на трите роли (мотивация за актуалност на образованието, мотивация на детето, което ще постъпи в училище и мотивация на ученика) свидетелства за неадекватните ориентации на съвременните родители към процеса на формиране на актуална и съответстваща на възрастовите особености мотивация за учене в семейството, което се отразява и върху схващането на подготовката за училище в семейството и детската градина преимуществено като процес на ограмотяване.*

→ Всъщност, водеща в края на предучилищна възраст е широкосоциалната ориентация към живота и обучението в училище, ученето, отношенията с връстниците и учителите, инспирирана от новата социална ситуация на развитието, свързана с прехода от една към друга степен на образователната система и житейската максима, че всички посещават (трябва да посещават) училище – „Искам да ходя (ще ходя) на училище за да уча, защото всички деца ходят на училище, за да имам нови приятели, защото мама и татко казват така, ... „

→ Възможните отговори на децата, свързани с научаване на нови неща, решаване на познавателни задачи, изпитването и начина на оценяване са със значителна социална, а не учебно-познавателна ориентация, защото те нямат представа за конкретните съдържателни, процесуални и оценъчни характеристики на учебната дейност, поради факта, че още не са

пряко свързани с новите условия на живот и нормативна регламентация на приоритетната дейност след периода на предучилищна възраст.

Нагласи на родителите към образованието и обучението в училище

→ Позитивна тенденция в нагласите на родителите относно формирането на отношение у децата към обучението в училище е, че 2/3 от тях се стремят да внушават позицията „Ако се учиш, ще успееш в живота!“, т. е. възприемат образованието като условие и средство за личностно развитие и житейски просперитет.

→ Тази констатация се отнася и до демонстрирания стремеж за помощ в преодоляването на образователни предизвикателства и трудности, изразен чрез ролята на родителя „Сътрудник“ – „Разбирам, че ти е трудно, но заедно ще успеем!“.

→ Негативните тенденции във внушаваните позиции са свързани с мненията на част от родителите, че образованието не е ценност в съвременното общество, което свидетелства за незаинтересуваността им от ангажираност с евентуалните образователни постижения на децата, като фамилна целева ориентация и практическо подпомагане на образователния процес в училището.

→ Друг негативен акцент в ориентациите е стремежът за „цялостно прехвърляне“ на отговорността за образованието и възпитанието на децата към детската градина и училището, което е „съзнателното отдръпване“ от актуалността на семейната среда като условие и средство за стимулиране на положително отношение към образователната система, адекватна учебно-познавателна и престижна мотивация за учене.

ИЗВОДИ, СВЪРЗАНИ С ФОРМИРАЩИЯ ЕТАП НА ЕКСПЕРИМЕНТА

Единство на диагностични и формиращи проекции

→ Проучването на ориентациите на семейството в констатиращия етап на експеримента съдейства за оптимизиране на житейско-педагогическата култура на родителите, участвали изследването.

Презентация на теоретико-експерименталния модел за педагогическо образование на родителите пред потребителите

→ Потребителите (директори на детски градини и учители) оценяват високо представените в модела стратегически приоритети за оптимизация на взаимодействието „детска градина – семейство“, основните задачи (очакваните резултати) от педагогическото образование на родителите и тематичните акценти, съобразени с динамиката на развитието в предучилищна възраст.

→ Педагозите смятат, че образователното съдържание и технологията на обучението имат реална практико-приложна значимост и заявяват, че имат намерение да апробират модела в детските градини.

Апробация на модела – обучение на директори, учители и студенти

Резултативните позитиви в апробацията на теоретико-експерименталния модел като обучение на педагози (учители, директори, студенти) в презентацията на тематиката и технологията за педагогическо образование с цел транслиране на усвоените от тях компетенции към родителите и съответно, към техните деца, се изразиха в следните количествени параметри:

→ Обучени над 6000 учители и директори на детски градини по проекти, квалификационни курсове и семинари, свързани с проблематиката на ефективното сътрудничество със семейството и педагогическото образование на родителите;

→ Обучени над 3600 студенти и специализанти в бакалавърски специалности и магистърски програми на Факултет по начална и предучилищна педагогика и Факултет по педагогика, СУ «Св. Климент Охридски»;

→ Ръководства на над 140 дипломни работи по тематиката на семейното възпитание, взаимодействието «детска градина-семейство», проблемното поведение и агресията в детството.

Превенция на агресията в семейството и детската градина

Разработените и апробирани в групов и индивидуален план игрово-познавателни ситуации за превенция на агресивните прояви в семейството и детската градина са надежден инструментариум, защото:

→ Прецизират проектите на развитието, житейските ориентации, потребностите и претенциите на деца, родители и учители;

→ Оптимизират социалното развитие на децата и възпитанието на характера като преход от ситуативни емоции към обобщаването им в понятието «чувство»;

→ Създават възможности за корективно и детерминиращо влияние на чувствата върху емоционалния живот като овладяване и приложение на неагресивни начини за изразяване на потребностите, желанията, претенциите и амбициите;

→ Представяват илюстративен материал за педагогическо образование на родителите.

Като психолого-педагогическа визия представената технология съвместява в единство диагностични и формиращи проекции както в персонален (индивидуално корекционно взаимодействие), така и в групов план (ситуирана интерактивност), защото изборите на всяко дете логично поражда възможности за дискусия с възрастния и другите деца от групата.

Апробация на модела – педагогическо образование на родители

Количествени параметри

→ Реализиран процес на педагогическо образование на над 200 родители в курсове и семинари по инициатива на детски заведения, издателства и фондации, по тематика, свързана с ефективното семейно възпитание, проблемното поведение, превенцията на агресивните прояви, готовността и подготовката за училище.

→ Педагогическо образование на над 400 родители чрез апробирана тематика на обучителния пакет «Компас за родители», в дипломни работи на студенти по проблематиката на семейното възпитание и взаимодействието «детска градина-семейство»

→ Педагогическо образование на над 550 студенти от магистърските програми на ФНПП, СУ «Св. Климент Охридски», които са родители, по дисциплини, свързани с теорията и технологията на семейното възпитание, общуването с децата и превенцията на агресивните прояви.

Очаквания на родителите към тематиката – актуални акценти на семейното възпитание и желана информация за възпитанието на децата

→ Съвременните родители проявяват по-голям интерес към практико-приложната ефективност на възпитателните интеракции като очаквания за «възпитателни рецепти», в сравнение с не по-малко важните «теоретични проекти» за развитие на децата, внушавани позиции и отношения в семейството, чиито негативни проекции могат да доведат до необходимостта от познания и умения за приложението на конкретни методи за възпитание и комуникация, които не винаги могат да бъдат ефективни, защото няма общовалидни решения за възпитателна ефективност.

→ В контекста на очакванията към конкретната проблематика най-високи оценки получават актуалните познания за развитието на децата и причините, предизвикващи конфликти във взаимоотношенията «родители-деца», уменията за откриване на причините, мотивиращи децата към непослушание и агресивни прояви, и уменията за превенция и контрол на негативното детско поведение.

Оценка на тематичното съдържание и обучителната технология на модела от потребителите

Влияние на семейството и електронните медии върху децата

Налице са положителните отзиви на потребителите (родители, педагози, студенти) към:

→ Целевата насоченост на обучението;

→ Конкретиката на образователното съдържание и технологията на обучение.

- С най-висок рейтинг сред целевите групи са упражненията „Моите проекти за развитието на децата“, „Моят житейски автопортрет“, „Проект за координация на факторите от социално-педагогическата система“ и „Защо децата (понякога) не ни слушат?», оценени така заради тяхната индивидуална значимост за респондентите (първите две), възможностите, които предоставят за групова работа и актуалната проблематика, подлежаща на дискусии (вторите две).

→ Крайната оценка на тематиката и процеса на обучение е изразена чрез цифрова и лексикална позитивна интерпретация.

Особености и спецификата на семейното възпитание, взаимодействието «образователни институции – семейство»

→ Отношението на целевите групи към актуалността на образователното съдържание и технологията на обучението в този модул на теоретико-експерименталния модел е определено позитивно като оценки на насочеността на обучението, тематичната конкретика и цялостната представа за актуалността му.

Проблемно поведение на децата и превенция на агресивните прояви

→ Предложените теми, упражнения и подкрепящата информация към тях се оценяват изключително високо от респондентите и от трите целеви групи, защото визират актуалната проблематика на агресията в детството и имат практико-приложен характер, особено що се отнася до контрола и превенцията на агресивните прояви в семейството, детската градина и училището.

Тематика, свързана с педагогическото образование на родителите

→ Представените резултати убедително подчертават интереса на целевите групи към предложената проблематика.

Специфики в самооценката на педагогическата култура

→ В началото на обучението родителите оценяват своята педагогическа култура като по-висока от средната стойност на предложението номинал, което означава, че не им липсва самочувствието на добри педагози.

→ Тази констатация има значително повече маскулинна (коефициент 6,8), отколкото феминна (коефициент 5,4) ориентация, т.е. жените оценяват по-реално възможностите за повишаване на собствената житейско-педагогическа култура.

→ В сравнение със самооценката на входа, на изхода родителите оценяват своята педагогическа култура като по-висока, което свидетелства за тяхната позитивна оценка към предложеното образователно съдържание като фактор за оптимизирането ѝ.

→ Изборът има определящо феминна ориентация (коефициент 7,4), т.е. жените са групата, която смята, че е налице повишаване на тяхната педагогическа култура, имайки предвид че оценката им на входа е 5,4.

- Тази констатация свидетелства за значително по-реалния самооценъчен критерий на феминната група, в сравнение с маскулинната, както и за удовлетвореност и позитивно отношение към процеса на педагогическо образование на родителите.

→ Мъжете оценяват равнището на своята педагогическа култура на входа и изхода по един и същ начин (коефициент 6,8), което е отправна точка за следните предположения:

- Хипотетично изборите на мъжете могат да свидетелстват за липсата на актуалност на образователното съдържание и технологията на обучение, които не са допринесли за повишаване на тяхната педагогическа култура;

- По-вероятно е обаче, сравнително високата самооценка на педагогическата култура на входа да се дължи на високо самочувствие и нежелание за усвояване на информация за възпитанието на децата, зад които се крие педагогически лаицизъм, който постепенно започва да се преодолява чрез процеса на обучение, т.е. оценката на изхода отразява реалните ориентации на респондентите като повишаване на тяхната педагогическа култура, в сравнение с тази на входа.

Въпросници за самооценка на компетенциите от потребителите

→ Предложените варианти за самооценка в игрово-познавателен план на придобитите компетенции в резултат на педагогическото образование се възприемат изцяло положително от обучаемите.

→ Въпросникът за самооценка на компетенциите дава възможност за нов етап в интерактивния тренинг, в контекста на дискусия по конкретната проблематика, т.е. за нови формиращи експериментални проекции.

В обобщен план, концептуалната визия на дисертационния труд и изследването изпълни своите цели, предметни и конкретни параметри по посока на хипотезата, че съдържателната насоченост и интерактивната технологична форма на теоретико-експерименталния модел за педагогическо образование на родителите ще създаде предпоставки за:

→ *Изграждането в съвременните родители на «педагогическа рефлексия» - осмисляне и осъзнаване на педагогическите явления и преодоляване на комуникативните проблеми между родителя и детето чрез отношения на доверие, вникване в поведението, изслушване, разбиране, съпреживяване, сътрудничество, стимулиране на инициативата, самостоятелността и индивидуалността;*

→ *Реализация на адекватно равнище на взаимодействието „детска градина – семейство“, в което педагогическият екип създава условия и възможности за участие на семейството в живота на детската градина и повишаване на педагогическата култура на родителите чрез иновативни форми за сътрудничество и като проекция, оптимизация на фамиленото възпитателно влияние.*

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Визията на съвременните родители за актуалните поведенчески и образователни проблеми в периода на детството създава *реални предпоставки за оптимизация на взаимодействието „детска градина-семейство“ чрез реализацията на процеса „педагогическо образование на родителите“ в България.*

→ *В програмните системи за предучилищно образование е налице необходимостта от разработване на тематично съдържание, включващо изведените от семейството актуални проблеми като желание за по-голяма информираност.*

✓ *Програмите за педагогическо образование на родителите трябва да бъдат изградени на принципа на “клиентелизма”. Изхожда се от разбирането, че личността се формира в конкретната обитавана среда, че семейството не е опонент, а част от обществената система на възпитание, заемаща най-значимо място в нея.*

✓ *В технологичен план, практико-приложната актуалност на педагогическото образование на родителите е свързана с индивидуални и групови форми на сътрудничество, насочено към предоставяне на информация чрез интерактивен тренинг.*

→ *Диагностиката на спецификите в проявите на агресия в предучилищна възраст и на възпитателните ориентации на съвременното българско семейство е предпоставка за оптимизация на процеса на семейно възпитание и образователно-възпитателния процес в детската градина чрез разработване и апробация на образователни материали за деца, родители и педагогически специалисти.*

→ *В контекста на възпитателния процес в двата основни фактора от социално-педагогическата система е налице необходимост от „проиграване“ на актуални реактивни модели на поведение, определящи като приоритети позитивното социално-личностно развитие на децата с доминанти алтруизъм, емпатия, коопериране, сътрудничество и взаимопомощ.*

→ *Образователното съдържание и технологията на обучение в теоретико-експерименталния модел за педагогическо образование на родители демонстрираха висока степен на практико-приложна реализация, бяха оценени изцяло положително от потребителите и допринесоха за повишаване на житейско-педагогическата култура на съвременните родители.*

→ *Обвързването на взаимодействието “образователни институции – семейство” с процесуалните, технологичните и съдържателни компоненти на педагогическото образование на родителите се изгражда върху принципа, че *родителите са най-влиятелните възпитатели на децата си.**

→ *Това е изключително важно теоретично положение, свързано с изясняване функциите, позициите и ролите на възпитателните субекти в социално-педагогическата система.*

Водеща роля на детската градина в социално-педагогическата система

- *Детската градина създава естествени и адекватни условия за живот, възпитание и образование на детето сред връстниците му, реализирани от професионално подготвени педагози.*

- *Детската градина осигурява ефективна адаптация на детето в средата.*

- Детската градина е основният субект за реализация на образователните изисквания в предучилищна възраст, защото осъществява планиран и целенасочен педагогически процес.

- Детската градина координира влиянието на факторите от социално-педагогическата система и е отворена среда за възпитателни взаимодействия на деца, родители, учители, експерти, местни органи на властта, представители на мас-медии, организации, фондации и фирми при водещ приоритет целите на съвременното предучилищно образование.

- Детската градина реализира целенасочен процес на педагогическо образование на родителите.

Това означава, че тя е инициативният субект във взаимодействието със семейството и осъществява педагогически целесъобразно и компетентно сътрудничество с родителите.

Детето в центъра на педагогическия процес

Развитието на детето от предучилищна възраст се осъществява под влиянието на различни и постоянно променящи се биологични и социални, вътрешни и външни фактори, сред които основна роля играят семейството, детската градина и индивидуалният стил на дейност и поведение.

- Детето от предучилищна възраст е субектът в екологичната система, който концентрира около себе си възпитателните усилия на родители, учители и представители на по-близката и широката социална среда.

- Детето от предучилищна възраст е неповторима индивидуалност и уникална личност.

Това означава, че неговите възможности и способности, стремежът към придобиване на първоначална личностна идентичност и себедоказване пред възрастни и връстници трябва да се провокират и стимулират.

- Детето от предучилищна възраст е активен и инициативен субект, изпитващ потребност от познание, самостоятелност, експериментиране и творчество.

Това означава, че то е в състояние да конструира представата си за света, т.е. не само пасивно да придобива знания, но и активно да изследва обкръжението си, опитвайки се да осмисли информацията в съответствие със своя субективен опит.

- Детето от предучилищна възраст подражава, идентифицира се и моделира взаимоотношенията си с възрастните и връстниците.

Това означава, че чрез процесите на подражание и идентификация то развива представата за себе си като органично, възрастово, полово, когнитивно, емоционално и социално-пространствено израстване, значимост, отговорност и ангажираност, а чрез стремежа си към изява и себедоказване в социалната среда то допринася за нейното усъвършенстване и развитие.

- Детето от предучилищна възраст има ценностни ориентации, житейски приоритети и представа за социално приемливо поведение.

Това означава, че то е способно да усвоява национални и общочовешки ценности, да овладява базисни морални и правни норми на обществото, умения и навици за просоциално поведение, и за познание и изразяване на чувствата.

Отговорно участие на семейството

Семейството осъществява процеса на първична социализация в периода на детството, именно в него децата усвояват базисни социални норми, ценности и формират своята житейска визия.

Актуалността в оптимизацията на взаимодействието „детска градина-семейство” се реализира чрез възприемане на следните принципни постановки:

- Семейството заема най-значимо място в обществената система за възпитание.

Това означава, че процесът на семейно възпитание трябва да се подпомага, а не да се ръководи, защото в предучилищна възраст семейството е най-референтната за детето група, формираща базисното отношение към света и културата на поведение.

- Семейството може да превърне в реална инициативна страна във взаимодействието с детската градина.

Това означава, че родителите са клиенти на детското заведение и сътрудничеството с тях за осигуряване на ефективен образователен процес и подходящи условия за живот и дейности на децата се реализира чрез формални и неформални стратегии и форми, съобразени с условията на региона, социалния статус на семействата и спецификата на образователния процес в конкретното детско заведение;

- Семействата могат да придобият познания и умения за ефективно възпитателно влияние върху децата чрез процеса на педагогическо образование на родителите.

Това означава, че родителите не са професионални педагози, но чрез адекватен процес на педагогическо образование те са потенциално способни да усвоят позитивни модели на родителско поведение, да осмислят и осъзнаят конкретните възпитателни ситуации и начините за разрешаване им, и да изградят достойнство, комфорт и увереност в себе си като възпитатели.

Ключова роля на учителя

Учителят в съвременната детска градина е можещия, градивния и инициативен субект, който чрез своите личностни и професионални компетенции е призван да реформира и реализира на качествено ново равнище българското предучилищно образование.

- Учителят владее и прилага в образователния процес съвременни и интерактивни технологии на обучение.

- Учителят е основен еталон за социално научаване, общуване и образователна реализация.

- Учителят е социално отговорна и уважавана в обществото личност.

- Учителят прилага ефективни стратегии и форми за педагогическо образование на родителите.

Интеракцията “образователни институции – семейство” изисква равнопоставеност и сътрудничество, ориентирано към спецификата и възпитателните приоритети на всяка от страните. Степента на различие и противоречивост е адекватно условие за постигане на многообразие в единството на общественото и семейното възпитание и показател на позитивна динамика на взаимодействието между тях.

НАУЧНИ ПРИНОСИ

I. Теоретична интерпретация на проблемната област.

→ *Извършен е систематичен анализ на:*

- *Процеса на семейно възпитание в контекста на спецификата на фамилната констелация като социализиращ фактор, закономерностите на развитие в детството и влиянието на семейството, общуването „родители-деца“, проблемното поведение и агресията.*

Дефинирани са основни задачи и акценти на семейното възпитание в предучилищна възраст, свързани със стимулиране на познавателните способности, самосъзнанието и социалното развитие, обогатяване на емоционално-волевата сфера, физическата дееспособност и здравно-хигиенните норми, предметно-практическото и битовото сътрудничество, подготовката за училище и мотивацията за училищно обучение. Върху тази основа са изведени критерии за ефективно семейно възпитание като ролеви нагласи и позиции на родителя и детето.

В план на динамиката на развитието в детството са дефинирани и основни задачи, и акценти на семейното възпитание в начална училищна възраст, свързани с познавателното и психосоциалното развитие, физическата дееспособност, мотивацията за учене и грамотността. В този контекст са изведени критерии за ефективно семейно възпитание в този възрастов период;

- *Състоянието, проблемите и перспективите на взаимодействието „образователни институции-семейство“.*

Посочени са негативните тенденции и проекции в сътрудничеството на концептуално („общество-семейство“), статусно („детска градина и училище-семейство“) и позиционно („родители-учители“) равнище. Систематизирани са традиционни и нетрадиционни форми за взаимодействие, както и формални и неформални стратегии за сътрудничество. Върху тази основа са посочени тенденции и перспективи за оптимизация на взаимодействието „образователни институции-семейство“;

- *Процеса „педагогическо образование на родителите“ в контекста на визията за позитивното семейно възпитание и моделите за оптимизация на фамилното възпитателно влияние.*

Систематизирани са политики и инициативи за отговорно родителство и позитивно семейно възпитание, дефинирани са подходи за сътрудничество със семейството в контекста на визията за актуалността на личностно-центрирания модел в отношенията на педагогическите специалисти с родителите, чиято концептуална ориентация е свързана с промяна на целевите нагласи в контекста на сентенцията „От родителя – към детето“.

Посочени са същността и иновативната специфика на процеса „педагогическо образование на родителите“ като концепция, актуалност, цели, индивидуални и групови експериментални форми.

II. Терминологична обосновка на проблематиката.

→ *Дефинирани са понятия, свързани с темата на дисертационния труд и експерименталното изследване:*

- *„Фамилна социализация и възпитание“*

Изразява базисната роля на семейството за задаване на глобално отношение към социума, моделиране на стереотипи на отношения с другите, възпитание на характера като социален феномен, изграждане на стойностни социални умения;

- „*Модел на родителско поведение*“

Хипотетичен конгломерат, съдържащ и представящ негативните и позитивни ориентации, нагласи и действия за общуване и възпитателно влияние на родителите, и реактивността на децата;

- „*Формиране на способност за ефективна комуникация*“

Взаимно дешифриране на кодовете за общуване чрез умение на родителя да вникне в чувствата на детето и да му помогне да ги разбере, и изрази;

- „*Педагогическо образование на родителите*“

Обучение на родителите как да възпитават децата си: актуализиране и оптимизиране на наличния педагогически опит; развитие на комуникативните способности; усвояване на ефективни методи за възпитателно влияние; създаване на условия за развитие на педагогическа рефлексия (осмисляне и осъзнаване на педагогическите явления, преодоляване на комуникативните проблеми между родителя и детето чрез отношения на интимност, доверие и сътрудничество).

III. Диагностични проекции на изследването.

→ ***Разработена и апробирана е авторова методика за проучване на:***

- *Визията на съвременното семейство за взаимодействието с детската градина.*

Изведени са основни акценти (показатели), които дават възможност за проучване ориентациите на родителите към източниците на педагогическа информация, формите за сътрудничество с детската градина, актуалните проблеми на развитието в предучилищна възраст и взаимоотношенията с децата;

- *Житейско-възпитателните ориентации на съвременните родители.*

Разработени са методически ориентири за проучване ориентациите на родителите, включващи представите за житейските приоритети на родителите и децата, характеристиката на социалното поведение на детето, идеалните и реални проекти за развитие на децата, (само)оценката на възпитателния стил, внушаваните позиции към децата и методите за възпитаването им;

- *Отношението на семейството към феномена „агресия“ в предучилищна възраст.*

Изведени са диагностични акценти, представящи отношението на респондентите към „предучилищната агресия“, факторите, провокиращи конфликтност и агресивни прояви в предучилищна възраст, представите за проявите на агресия на собственото дете и факторите, които ги провокират, посланията на детското поведение при непослушание, конфликтност и агресивност, и собствената реактивност като модел на родителско поведение, ориентациите към влиянието на средствата за масова комуникация и връстниците върху развитието, и агресията в предучилищна възраст;

- *Ориентациите на родителите към готовността и подготовката за училище.*

Разработени са методически ориентири, проучващи отношението на родителите към готовността и подготовка за училище в семейството и детската градина, проектите за мотивация към ученето и обучението в училището като собствена визия и представа за мотивацията на децата, позициите и ролите на родителите към училищното обучение и подготовката на децата в семейството.

Върху основата на родителските ориентации са изведени показатели за интервю с деца от подготвителна група/клас с цел проучването на представите и мотивацията им за училищно обучение

В различните етапи на констатиращия експеримент за проучване на родителските ориентации участваха над 15 000 родители на деца от предучилищна възраст, над 1 700

педагогически специалисти и над 120 студенти педагози;

- *Спецификата на агресивните прояви в предучилищна възраст.*

Изведени са показатели за проучване проявите на агресия в предучилищна възраст, включващи експертна оценка на педагогически специалисти за видовете агресивни прояви, интензитета и хронологията им, степента на преднамереност и реактивност, и мотивацията на децата.

В проучването участваха над 6 000 деца от предучилищна възраст и над 300 педагогически специалисти;

- *Проявите и ориентациите (индивидуални профили) на деца с висока степен на конфликтност и агресивност в контекста на фамилното влияние.*

Създадени са методически ориентири за диагностика на конфликтните ситуации и груповата динамика в предучилищна възраст в три блока - социално, игрово и виртуално взаимодействие с връстниците - включващи статуса на детето, позицията му в групата, ролевите и позиционните характеристики на конфликтност и агресивност, скала (полярен профил) на емоциите

В резултат на ориентациите на родителите към спецификата на „предучилищната агресия“, експертната оценка на учителите относно агресивните прояви в предучилищна възраст и извеждането на профили на деца с висока степен на конфликтност и агресивност е разработен вариант за интервю (беседа) с дете, включващо проучване на личностните му характеристики, отношенията с родителите и степента на конфликтност и агресивност.

IV. Формиращи проекции на изследването.

→ *Разработен и реализиран е теоретико-експериментален модел за педагогическо образование на родителите.*

- Изведени са актуални приоритети на модела, акцентиращ върху принципа на клиентелизма и личностно-центрирания подход, стимулиращ потребностите и възможностите на родителите за педагогическо самоусъвършенстване и саморазвитие. Целевата ориентация на модела визира не само родители, но и настоящи и бъдещи педагогически специалисти.

- Разработени са варианти на образователно съдържание, включващи диагностични и формиращи проекции, подкрепяща информация и мултимедийни продукти, както и технология за обучение, и наръчник за обучители. Вариативността включва актуални за съвременното семейство проблеми: особености и специфика на семейното възпитание; същност на позитивното родителство; взаимодействието «образователни институции – семейство»; влияние на семейството и електронните медии върху децата; проблемно поведение и превенция на агресивните прояви; готовност и подготовка за училище; психолого-педагогически характеристики на развитието в предучилищна възраст.

- В този контекст, налице са актуални предпоставки за мултипликация на модела за педагогическо образование на родителите в социално-педагогическата система.

- В апробацията на модела участваха над 8 000 педагогически специалисти, над 2800 студенти и специализанти и над 800 родители.

→ *Разработена и реализирана е система от игрово-познавателни ситуации за превенция на агресивните прояви в семейството и детската градина, чиято визуализация оптимизира процеса на педагогическо образование на родителите.*

- Системата е апробирана с над 200 деца и с над 200 родители.

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. *Пенев, Р.* (в съавт.). Визия на съвременните родители за актуалните поведенчески и образователни проблеми в периода на детството. В: IV национална конференция по предучилищно възпитание, Стара Загора, 2011, с. 21-23.
2. *Пенев, Р.* Виртуалните послания и влиянието им върху децата от предучилищна възраст. В: Водим бъдещето за ръка. Научно-практическа конференция, Велико Търново, 2012, с. 251-254.
3. *Пенев, Р.* (в съавт.). Отношение на съвременното българско семейство към оптимизираната регламентация на предучилищното образование. - Годишник на СУ "Св. Кл. Охридски", ФНПП, Т. 106, С., УИ "Св. Кл. Охридски", 2013, 23 с.
4. *Пенев, Р.* Компас за родители. Обучителен пакет за педагогическо (само)образование на родителите, С., ИК Д. Убенова, 2013, 80 с.
5. *Пенев, Р.* Семантика на фамилното общуване: понятийна интерпретация и диагностика. - Годишник на СУ "Св. Кл. Охридски", ФНПП, Т. 109, С., УИ "Св. Кл. Охридски", 2016, 26 с.
6. *Penev, R.* (колективна монография). Emotional intelligence and prevention destructive behavior. (Емоционална интелигентност и превенция на деструктивното поведение). В: Емпатия и комуникация. Под ред. М. Баева, ИСУ, 2017, 14 с. (под печат).
7. *Penev, R.* Family Education and Interaction „Educational Institutions – Family“ in Bulgaria: Traditions and Innovations. In: R. Engels-Kritidis, B. Angelov, D. Kostrub, & Robert Osad'an (Eds.) Views of Contemporary Preschool and Primary Education in Bulgaria and Slovakia, pp. 355-371, Brno: Paido, 2016 ISBN 978-80-7315-261-1.